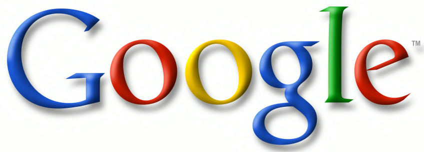

a39015 01817319 8b

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

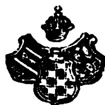

PREGLED

HRVATSKE TRADICIONALNE KNJIŽEVNOSTI

NAPISAO

IVAN RADETIĆ

sveć. prof. kr. gimn. u Senju.

U Senju,

Tisak i naklada H. Lustera 1879.

Predgovor.

Poznaj sama sebe. Ove rieči bijahu na crtane na vratih glasovitoga negda grčkoga hrama u Delfih, posvećena bogu Apollonu. - Čovjek dakako mora ponajprije sebe upoznati, prije nego uzme druge proučavati. Što biva kod čovjeka pojedinca, to biva i kod cieloga naroda. Prije nego što zaželimo upoznati ma koji narod, moramo ponajprije nastojati, da skroz i skroz proučimo narod, kojemu pripadamo.

U najnovije doba mnogo su se učeni ljudi u zapadnoj Evropi trudili oko toga, da pronadju i odkriju sva ona obilježja, koja jedan narod upravo karakterišu. To su njegove tjelesne i duševne sposobnosti. njegova radnja, zanimanje, način života, običaji, gradjanski i kućni ustroj, njegova prošlost, u kratko sve, što je za točno poznavanje jednoga naroda od potrebe. — I kod nas se na tom polju mnogo do sad radilo. Hvale su dostojna nastojanja onih muževa, koji su uz veliki trud znali na vidik iznieti dičnu prošlost našega naroda, da mu tiem pred stranim svietom odkriju vriednost, a narodni ponos u nas samih pobude. Koliku brigu nije nosila slavna naša akademija u izdavanju historičkih spomenika, tako te možemo reći, da smo u deset dvadeset li godina nadoknadili ono, što nam je kroz viekove manjkalo. Ali sve je to učenjakom samo i znanosti u prilog, ostalo pako čitateljstvo, koje bi se moglo i htjelo tiem okori-

stiti, malo je imalo prilike, da se tiem upozna. **Zato mislim, da će mu u tom pogledu ova knjiga ponešto moći poslužiti.**

Tko bi preduzeo pisati kulturnu poviest našega naroda, morao bi početi onom dobom, do koje ne dopiru niti kakova historička svjedočanstva. U pomanjkanju ovih jedini su jezik starine i narodne umotvorine, kojimi se to doba može razjasniti. I u ovoj knjizi pobilježene su narodne umotvorine kao tradicionalna književnost, koje su od davne davnine ustmenim predavanjem od otca na sina, od sina na unuka sve do danas sačuvane.

U ovoj knjizi posakupljeno je sve, što je do sada znanstveno iztraživanje na polju narodnih umotvorina na vidik iznjelo; te će moći čitatelj u cielosti upoznati, štogod je od potrebe za poznavanje našega dvoplemenoga naroda. — Dakako da ovom knjigom nije sve polučeno. Jer kao što se vidi iz samoga naslova, nije ovdje nego pregled tradicionalne književnosti; ali prema svrhi, koju ova knjiga imade, može ona i ovako koristiti.

Da bude knjiga preglednija i za shvaćanje pristupnija, poredao sam svukoliku sadržinu u tri odsjeka. Prvi odsjek, koji u kratko riše prve postojbine naših predja, nije mislim u ovakovoj knjizi smio izostati. U drugom odsjeku iza pripoviedaka i poslovica dolazi u najvećem obsegu tumačenje narodnih pjesama kao najvažnije struke narodne ustmene literature. Što se tiče trećega odsjeka, tu je u kratko nacrtano, do kojih nas rezultata dovadja poznavanje tradicionalne književnosti. Dakako da ovaj odsjek nije svestrano izcrpen, niti je ostao u okviru istoga predmeta, tičućega se naime kulturnoga života Hrvata i Srba; već je zasegnuo u obćenito razmatranje svih kolikih slovjenskih plemena; ali za sada nije ni moguće drugčije o tom pisati. Kad nas nije jošte u tom predmetu izpitana svakolika gradja, do koje ne dotječu samo narodne umotvorine, već svestrana arheoložka i

jezikoslovna izpitivanja, za koje je u prvom redu pozvana naša jugoslovjenska akademija. Prema svrhi, kojoj je ova knjiga namienjena, biti će mislim čitateljstvu i tiem zadovoljeno, kad doznade, da se na temelju narodne tradicije može ponešto upoznati prvo bitno stanje naroda.

Ako ovom knjigom polučim, da čitatelj nauči ono, čega do sada možda nije znao, onda ću biti zadovoljan, što sam i ja nešto malo za napredak učinio.

U Senju 1. srpnja 1879.

Pisac.

Prvi odsjek

Historičko-etnografske crte.

Glava I.

Slovjeni u obće.

Prvo je, što kod razmatranja slovjenskih naroda u oči udara, njihova neizmjerna razširenost. „Uz Arabe, veli povjestničar Schlözer, koji su negda od Malake do Lisbone vladali, ne ima naroda na zemlji, koji bi se svojim jezikom, snagom i svojimi naselbinami toli daleko razširio! — Od Dubrovnika na jadranskom moru put sjevera do obale ledenog mora s desna do Kamčatke u blizini Japana, a s lieva do iztočnog mora nalazi se po svuda slovjenskih naroda, koji bud sami vladaju bud drugim narodom služe."

Pitamo li za prošlost starih Slovjena, to moramo reći, da je ova tim tamnija, čim se dalje u nju prodire. Za razjasnjenje pradavnoga onog doba, do kojega ne dopiru ni kakvi historički spomenici, može jedino jezikoslovno izpitivanje uz pomoć arheologije ponešto pripomoći. I zbilja, koliko je dojakošnje izpitivanje razjasnilo, potiču Slovjeni iz Indije, kao što i njihovi susjedi Germani

iz Persije, te sačinjaju posebnu familiju velikoga indoevropskoga koljena. *)

Kad se zajednička sveza ovoga koljena razriešila, stadoše pojedine česti kao posebni narodi nova pristaništa sebi tražiti, te se daleko po svietu razidoše. Pa kao što su ini narodi, tako su i Slovjeni iz Azije u Evropu došli; nu kada je to bilo, to se nemože znati. Jedino je poznato, da su već pri osvitku poviesti pojedine grane velikoga indoevropskoga koljena bile u posjedu Evrope. O tom nam donašaju nekoje viesti prem tamne i zamršene staro grčki i latinski pisci, imenice Herodot, Caesar i Tacit.

Preko njih doznajemo, da je južnu Evropu naselilo veliko pelazgičko pleme Greko-Latina, a srednju i sjevernu Evropu zauzeli su Kelti, Germani i Venedi. Kelti stanovahu u staroj Galiji te se razširiše dobrano preko pirenejskoga poluotoka kao i preko sjeverne Italije i južne Njemačke. Uz Kelte stanovahu Germani na zapadu i sjeveru od Rena do Odre, a njim iza ledja Venedi, Vendi, Vindi, ili kako ih već nazivahu. Ovdje se jošte Slovjeni ne napominju; ali da se pod Venedi imaju ovi razumievati, to su nam povjestna iztraživanja tako dokazala, da dan današnji ne može o tom nitko ni dvojiti.

Prvi je grčki pisac Jornande, koji je živuć rekao bi na razkršću medju starim i srednjim viekom oko god.

*) Sravnjivanjem jezika došlo se je do toga, da se po jeziku najtočnije može svekoliko ljudsko pokoljenje klasifikovati. Jezika imade istina do preko 1000 na svietu ne računajuć narječja; ali uzevši za temelj fiziologiju jezika, t. j. u koliko je koji jezik vrstan pojedine česti govora sastaviti do neke razumljivosti, mogu se jezici u tri koljena podieliti i to: 1. izolirani ili jednoslovčani jezici kao kinezki; 2. spojeni ili aglutinirani kao tatarsko-mongolski, tursko-finski (madjarski), 3. pregibni ili flektirani. Ovo koljeno sastoji od dvijuh grana i to: semitske i indoevropske. Pod posljednju spadaju familije: a) arska. t. j. staroindički i staroparski j. (sanskrit i zend), b) greko-latinska, c) gotsko-germanska, d) leto-slavska, e) keltska.

552. posl. Kr. Venede proglasio Slovjeni. To isto potvrdjuju njegov suvremenik Prokop Caesarijski i kronista Fredegar oko god. 650. Povrh toga potvrdjuju to isto i svi potlašnji pisci, osobito domaći kao Nestor (1056 — 1116) Dalimil, Kadlubek, Boguchval i ostali, da i ne govorimo o najnovijih potvrdah, koje su učeni iztraživaoci slovjenskih starina na vidik iznjeli kao: Mannert, Surowiecki, Šafařik i dr., od kojih posljednji govoreć u svojih starožitnostih o Eddi, sbirci starogermanskih priča dokazuje, da je praučitelj naroda germanskoga stanovao negda blizu zemlje Vana (Wanahaim) i da su Vanom Čudi govorili Väni, a pod Wanahaim da se razumieva zemlja slovjenska; a i danas Slovjene zovu Niemci Wenden i Winden.

Pod imenom Veneda smatrahu Grci i Rimljani ne samo stanovnike stanujuće iza ledja Germana, nego i stanovnike na moru jadranskom kao i žitelje armoričkoga primorja u Galiji te baltičke i one kod crnoga mora; pače Herodot napominje (I. 196) i Henete u Iliriku. Osobito po Tacitu i Caesaru doznajemo, da su armorički Venedi u okolici sadašnje francuzke Vendee bili veoma možni i pružali se do ušća Loire, a vendijska brda u Akvitaniji da su spadala njim i da su bretanski Venedi bili osobito vješti i silni pomorci. Dapače iz Herodota (III. 115) znademo, da su stari Grci već u VII. vieku prije Kr. poznavali jantar i kositar, koji su od baltičkoga mora dobivali i to od sjevernih Veneda, kojimi su se po svoj prilici preko južnih Veneta upoznali, tako te možemo reći, da je u najstarije doba medj obalami baltičkoga i jadranskoga mora imala biti čitava povorka venetskih naselbina. Dakako da sve te naselbine ne mogahu biti slovjenske. Uz toliku razgranjenost starih Veneta lako je pomisliti, da su se pojedini ogranci svojemu poriekklu otudjeli te se kao nove naselbine pridržavši ime s inimi narodi pomiešali. Tako znamo,

da su Veneti u Italiji kao i oni u Belgiji bili Gali, a oni u Iliriku Pelazgi. Nu uza sve to i opet je jasno, da su svikoliki stari narodi naime Grci, Rimljani, Germani i Fini Slovjene nazivali V e n e d e.

Samo se pita, da li su i Slovjeni sami sebe istim imenom nazivali? Svakako nisu, jer nas izkustvo uči, da svaki narod imade po dva barem imena, jedno domaće narodno, a drugo ono, koje mu tudjinci nadievaju. Bizantinski pisac Prokop, koji je živio u VI. vieku posl. Kr. pišuć o Slovjenih veli, da su se negda svi ukupno nazivali S p o r i, a to bijaše njihovo prvotno ime domaće. *)

Ovako dakle na temelju dosadanjih iztraživanja možemo smjelo uztvrditi, da su Slovjeni pod tudjim imenom V e n e d a, a domaćim S p o r a od najstarijih vremena, gdje jedva počima poviest govoriti, stanovali uz ostale grane indoevropskoga koljena, naime Thrake, Kelte, Germane kao prvosjedioci Evrope medju riekami Dnjeprom, Vislom, Odrom i Dunavom, pače od mora jadranskoga daleko za Tatre k vrelu Dnjepru i do jezera ilmenskoga.

Da su u isto doba i u Podunavlju stanovali Slovjeni, potvrdjuju nam prastara predavanja, koja nam sačuvaše potlašnji ljetopisci, osobito ruski ljetopisac Nestor, koji je živio u XII. vieku, tako te su do njegovih ušiju starija predavanja mogla lako doprieti. On veli, da su Slovjeni prvotno stanovali u Podunavlju na podnožju Karpata i da su ih V l a s i negdje u IV. v. pr. Kr. od onud protjerali. Pod Nestorovimi Vlasi razumievaju se Kelti ili Gali, koje i Niemci nazivahu Valhe ili Valahe.

Slovjeni indi ne mogavši odoljeti silnim tim napadačem povukoše se koje za Karpate k ostaloj svojo

*) Šafarik oslanjajuć se na razloge Dobrovskeve drži, da je ovo rieč skvarena te ima biti S r b i, jer da Grci ne mogahu ove rieči izgovoriti te ju pretvoriše u Spori. sr. starožinosti slovj.

braći, koje ostaše s inimi narodi pomiešani. Zato se mogoše tim slobodnije razširiti prama sjeveru i sjeveroiztoku medju slabimi plemeni čudskimi. Neka plamena Slovjena na jugu dospješe pod gospodstvo medskih Sarmata, koji su što protjeravši što pokorivši Skite utemeljili na obalah crnoga mora svoju državu. S toga se takodjer dugo vremena Slovjeni i njihove pokrajine nazivaše imenom svojih sarmatskih gospodara. U obće nam je reći, od kako Kelti potisnuše Slovjene, a ovi se stadoše miešati s inimi narodi, od tada utone im pravo ime u poviesti tudjega svieta, tako te ih razni pisci razno nazivlju kao Skite, Sarmate, Sueve itd. Ovaj metež trajaše do VI. vieka posl. Kr., gdje istom počima prava svjetlost u poviesti Slovjena, a tomu dade povoda provala hunska, koja je već i odprije bila započela. Prvi pisci, koji nešto izvjestnije o Slovjenih pišu, jesu gori već pomenuti grčki monah Jornande iza god 552; zatim Prokop god. 562; Menander za god. 594; i Ivan Biklarski rodj. 620.

Po svjedočanstvu ovih promieni se položaj sjeverozapadnih Slovjena, čim Huni iz Azije u Evropu provališe. Huni pokorivši ponajprije Alane stanujuće na Volgi primakoše se kao susjedi Slovjenom, davši im pomoć proti Gotom, koji ih stadoše uznemirivati tako, da se jedan dio Slovjena morao pokoriti gotskomu kralju Ermanriku 332 — 350. Oslobodivši se Slovjeni jarma gotskoga stupiše s Huni u prijateljski savez, u kojem su tako medjusobno živjeli, da mnogi pisci ne mogahu Slovjene od Huna razlučiti, već ove onimi zamienjuju. Nu malo trajaše hunska snaga, koju jedini Atila mogaše držati. Padom njenim promieni se na jednom položaj Slovjena. Germanske čete počeše se polagano pomicati prama jugu i tim ostaviše izpražnjena zemljišta oko Labe i Dunava, u koja se povukoše Slovjeni potisnuti od sjevernih uralskih četa, pojavivši se bud kao novi doseljenici,

bud ojačivši i pomnoživši ondje odprije stanujući nu oslabljeni živalj slovjenski. Sada istom započe nova epoha u poviesti njihova života. Staro i obćenito ime Veneda ili Venda izčezne, a mjesto ovoga dolazi na vidik ime Sloven, Slavi, Selavi, Slavini itd.

Već u VI. i VII. vieku dielilo se veliko pleme Vinda na dvie glavne grane: na Slovjene i Ante. Slovjeni stanovahu u sjevero-zapadnoj strani slovjenskih zemalja, po prilici od Novgoroda na jezeru Mojskom na jugo-zapad do Dnjestra i Visle. Anti pako stanovahu na obalah crnoga mora, od ušća Dnjestra daleko na sjeveroiztok. Nu već u VII. vieku nestade imena Anta; a jednim imenom Slovjena označuju se od sada svakolika slovjenska plemena. *) — Ovako se i ona uža zajednica, koja je dugo vremena Slovjene medju se spajala, tečajem vremena morala razklimati i tiem su se malo po malo razvijale one razlike, koje prouzročiše ježični razpad u sjevero-zapadna i južno-iztočna narječja.

---

*) Rieč Slaven, Slavljan i Sloven, Slovljen, polaze od koriena slu, koji odgovara grčkomu κλυ sr. κλύω i latinskomu clu. sr. inclutus. Pri tvaranju rieči nasporuje *u* u ov, av. Odtud osn. slov, sr. slovo = rieč n. pr. slovo o puku Igorevu, sloviti = govoriti, i slava = gloria, slaviti itd. Prema tomu ime Slovjeni znači ljude slovutne, koji govore jezikom slobodnim, tako te se medju sobom lako mogu razumjeti; Slavljan pako značilo bi narod slavan. Prem obe rieči potiču od istoga koriena, nastaje ipak pitanje, kojom da se služimo? Najstariji domaći povjestnici i pjesnici kao Nestor, Dalimil, Pulkava, Palmota itd; noviji pisci svih kolikih literatura slovjenskih, pače ruski do XVII. vieka slažu se u porabi imena: Slovjen, slovenski ili slovjenski jezik. Pojedina plemena zvala su se, a i danas se zovu Slovani, Slovaci, Slovenci; nipošto Slavani, Slavaci, Slavenci. Sve to dokazuje, da je Slovjen rieč čisto domaća, i da su se njom služili Slovjeni u oprieci prama Germanom, koje su nazivali Niemci, jer su po jeziku za nje bili niemi. Ovu rieč izkvarili su grčki, latinski i njemački pisci, pretvoriv ju u Slavljan, kao što su od Morave napravili March, Marachania, od Arave Arva, od Horvat, Krabat, od gost, gast itd. God. 1665. prešla je ova u ruske i srbske crkvene knjige a od tud k Poljakom, te se od to doba počela obće upotrebljavati, ali pogrješno. S toga ju i mi ovdje izpuštamo, služeć se po svuda riečju Slovjen.

Uza sav dakle metež i tamu, koja vlada na početku poviesti slovjenske, možemo ipak reći, da su Slovjeni od Herodota do propasti rimskoga i hunskoga vladanja t. j. od polovine V. vieka pr. Kr. do polovine V. vieka ps. Kr. zauzimali savkoliki-prostor med Karpatom, baltičkim i crnim morem, te se od ovud tečajem vremena sve više širili prama jugu i zapadu, gdje su i kao posebna plemena počeli živjeti.

Nastavak.

Poslie pada hunskoga počima nova seoba Slovjena. U toj seobi opažamo dvojaku struju, jednu sjevero-zapadnu a drugu jugo-iztočnu.

Širenje Slovjena prema zapadu započe mnogo prije, nego ono prema jugu. Već u III. v. psl. Kr., iza kako su germanske čete Gota, Gepida, Vandala i Burgunda svoja sjedišta zapustjele, počeše Slovjeni polagano zauzimati zemljište oko rieke Odre, gdje su njemačke ostanke bud sebi podvrgli, bud otjerali. U V. vieku pokrenuše tja do rieke Sale i do doljne Labe.

Po primjeru pomenutih germanskih četa podjoše i Markomani za strujom hunskom te ostaviše zemlju, u kojoj stanovahu, Čehom došavšim iza Karpata. Pošto su u isto doba i Heruli na Dunavu 495. odmakli, primakoše se k onim kao susjedi Moravci i Slovaci zauzevši zemlju med Moravom, Vagom i Gronom. U polovici VI. vieka bijaše već gotova seoba sjevero-zapadnih Slovjena. Savkoliki prostor, što ga zauzeše, bijaše u njihovih rukuh.

Na zapadu obitavahu u sadanjem Holštajnu i Meklenburžkoj Bodrici; medju Labom, Odrom i baltičkim morem stanovahu mnogobrojni ogranci Lutica ili Veleta; južno od Veleta medju Salom i Bobrom sa

obiju strana rieke Labe življahu polabski Srblji; na jugu od ovih Česi, a od Čeha na zapad uz rieku Moravu i dalje u krajevih pod Tatrom obitavahu Moravljani i Slovaci, koji se i dalje razprostrieše u Panoniji tja do jezera Blatnoga. Izvan ove savezne cjeline stanovahu mnogobrojni zapadni Slovjeni kao seoci i dalje prama zapadu medju Niemci u Bavarskoj i Franačkoj. — Na iztoku od Lutica i polabskih Srbalja, sjeverno od Moravljana i Slovaka u zemljah sterućih se na Odri i Visli, u toj pradomovini Slovjena obitavahu mnogobrojni Lehovi ili Poljani, koji bijahu najsrodniji Luticom.

Sjedišta sjevero-zapadnih Slovjena bijahu dakle zaokružena morem, riekom Labom i českimi brdinami, a na jugu lučio ih Dunav od svakog tudjeg upliva. Zato i vidimo sjevero-zapadne Slovjene u čvršćoj i stalnijoj svezi, nego li južne Slovjene, koji već od početka bijahu svakojakom uplivu izvrženi.

Plemena spadajuća južnoj struji slovjenske seobe dodjoše od sjevero-iztočnoga prasjedišta slovjenskog, zapustivši ga mnogo kasnije od sjevernih Slovjena. Južni Slovjeni nastaniše se na obalah crnoga mora, zaposjednuv ponajprije Dakiju, današnju Moldavu i Vlašku. Od ovuda navaljivahu oružanom rukom na bizantinsku državu, šireć se sve više prama jugu. Pri tom pokazaše veliku hrabrost i junačtvo, tako da ih Jornande i prozva ratobornimi Anti. Iz Prokopa (2. c. 26.) dapače doznajemo, da su dva Anta Wšegost i Dobrogost (555) služili u bizantinskoga cara kao vojskovodje proti Persom. God. 546. dok se Justinian u Italiji zabavljao s Goti, predjoše Slovjeni kroz svu Iliriju i Dalmaciju, provališe u Moeziju, i Macedoniju; dapače po svjedočanstvu historika Menandra poplavi jedna četa od 100.000 Slovjena cielu Thrakiju. Ondašnji car Tiberij ne mogavši sam im odoljeti, pozove proti njim Avare

u pomoć. Ovi i zbilja podjarmiše podunavske Slovjene, te tiem zapriečiše slovjensko selenje preko Dunava. Zato se mogahu tiem lakše pomicati prama Balkanu. Provaliv u Thesaliju i Epir dočepaše se iste Grčke. Bilo je negdje na izmaku VI. vieka, kad prodrieše kroz svu Grčku na poluotok Pelopones, kojemu i ime Moreje nadjenuše. I do danas ostadoše tu tragovi slovjenske provale; a suvremeni pisci tužahu se već onda, da im je ciela skoro Grčka poslovjenjena.

Pojedini ogranci Slovjena preseliše se ili bijahu preseljeni takodjer u Malu Aziju i Siriju. Medju Slovjeni u Moeziji utemeljiše uralo-čudski Bugari god. 678. samostalnu državu, izgubivši se sasvim u življu slovjenskom, tako te je Bugarska kao slovjenska država liepo procvala, osobito kad je u IX. vieku za Simeona postala strašilom istoga Carigrada.

U isto vrieme na svršetku VI. vieka, poimence pokle su Longobardi prešli u Italiju (568), pomaknuše se Slovjeni iz Podunavlja i iz Panonije, osobito provalom Obra t. j. Avara vladajućih u Panoniji, tja u krajeve alpinske, naime u današnju Austriju, Štajersku, Korušku, Kranjsku, Furlansku, Istriju, pače i do istih izvora rieke Drave.

Nu svakolika struja toga kretanja ne bijaše još iztekla. Dočim su se južni Slovjeni već u VII. vieku na daleko razpružili, i to na zapadu kao koruški Slovjeni do Triglava, na sjeveru kao panonski, a na iztoku do crnoga mora kao bugarski, ukazaše se na jednom dva nova plemena, Hrvati naime i Srbi, koji došavši iz zatatranskih krajeva prekoračiše Dunav te se naseliše u sredini izmedju Slovjena koruških i iztočno rimskih, o čem u sliedećem članku.

U VII. Vieku svrši se velika seoba Slovjena na zapad i jug. U VIII. i IX. vieku stupaju Slovjeni na svjetsko pozorište, naselivši pokrajine, u kojih i danas obita-

vaju, ukazujuć se kao veliko koljeno od 70 — 80 milijuna, razstavljeno u mnogobrojne grane, koje skoro polovinu Evrope i trećinu Azije zauzimlje.

Sravnimo li seobu Germana sa seobom Slovjena, vidimo medju jednom i drugom veliku razliku. Germani potaknuti jednakim interesom, sdruženi pod istimi ustanovami te pod upravom svojih kraljeva sidjoše u gustih čoporih svi na jednom u neprijateljske zemlje; dočim se Slovjeni razlučeni, u pojedinih odjelih nestojećih u nikakvoj svezi kretahu, dolazeć sad od ovud sad od onud; Germani pokoravahu se volji i naredbi svojega vodje, a kod Slovjena nebijaše toga; što bi oni svi skupa medju sobom za dobro pronašli, to bi prihvatili i izveli; Germani postadoše ratom veliki, a Slovjeni zauzeše mirno zemlje od njih zapuštene, da ih svojim znojem oplode.

Za budući razvoj ovih dvajuh naroda ne bijaše bez upliva ni zemljište, koje su svaki napose zauzeli. Germani posjedoše pokrajine srednje Evrope, koje su briegovi protkane, bolje razgloblјene te središtu civilizacije više otvorene; k tomu stanujuć u tih pokrajinah sasma sabijeni bez tudje primiese mogoše lako ustrojiti pojedine države, koje već po svojem prirodnom položaju bijahu dosta jake; Slovjeni naprotiv zauzeše zemlje Niemcem na iztoku ležeće to po svojem položaju manje spretne. Tu se oni četimice došavši sad od ovud sad od onud protegoše u neizmjernoj dužini, tako da se moradoše razplinuti u manje i veće družine, koje ne imahu ni kakvoga političkog središta, u kojem bi bili mogli svoju moć i jedinstvo ukriepiti i gojiti.

Dugački nu uzki onaj prostor poput srpa, u kom stanovahu Slovjeni počamši od ustja Labe pa do krajnoga rta peloponežkog ne mogaše podavati dovoljne sigurnosti u obrani proti neprijateljem. S toga je lako bilo tudjim četam prodrieti u taj nigdje neučvršćeni lanac, te se u

sredinu slovjenskih pukova kao kljin urinuti. I zbilja dolazkom Obra, koji oko god. 557. zapustiše svoje postojbine daleko u iztoku na Volgi, bude ne samo sveza medju sjevernimi i južnimi Slovjeni na uviek prekinuta, nego i južni Slovjeni napose preterpješe gorke udarce. One grane južnih Slovjena, koje uslied provale Obra krenuše prama jugu i jugo-zapadu, ostadoše lišene svake sveze sa materom zemljom te moradoše sad Bizantu sad franačkim vladarom biti na uslugu. Zato se i nije čuditi, što su pojedini ogranci južnih Slovjena već u početku morali u kulturnom razvoju začamiti, buduć bijahu prisiljeni sad ovomu sad onomu služiti kao robovi. Dakako da su se Slovjeni stanujući u današnjoj Vlaškoj pod svojim vodjom Lovretom snažno opirali obarskomu gospodstvu, ali ne mogoše premoći odoljeti. Grozan bo bijaše pritisak Obra. *)

Uz tako neprijazne okolnosti, koje su prietile uništenjem Slovjena, ne bijaše ino, van spojiti se u jednu državnu cjelinu te sdruženimi silami u koliko bijaše moguće odbijati od sebe neprijatelja. I zbilja sjeverozapadni Slovjeni učiniše tomu početak. Česki knez Samo (627 — 662) sgrnu pod svoju vladu množinu Slovjena od Alpa tja daleko na sjever do Polablja, Poodarja i Povislja. Samo svlada sve neprijatelje te obezbiedi slovjensku samostalnost. Već bijaše položen zametak velikoj zapadno-slovjenskoj samovladi, koja je uz njemačku i romansku kulturu u svoje vrieme imala promaknuti i posebnu kulturu slovjensku; ali kruta sudbina ne dopusti toga. Jedva što je Samo umro, nestade poput meteora

---

*) Ovako odgovori Lovreta obarskim poslanikom, kad dodjoše tražiti harač: Gdje je čovjek pod suncem, koji hoće da nas podjarmi. Mi smo vikli nad drugim vladati, a ne pustiti, da drugi nam vlada, i tako ima kod nas ostati, dok bude rata i mača. Ovo pripovieda grčki pisac Menander (sr. izd. Nieb. str. 4. 6.)

velike slovjenske države, a da se tomu ni pravoga uzroka ne zna.

Sto' bijaše pod Samom u VI. vieku započeto, to se u IX. vieku obnovi. Medjusobna razciepkanost i vanjski napadaji neprijateljskih naroda na novo dozvaše u pamet obće sdruženje i usredotočenje sila. Prvu ovakovu misao zamisli moravski knez Mojmir; nu pusti, da ju Rastic njegov nasljednik izvede. On zbilja podigne na razvalinah obarske Karlom velikim skršene sile veliku državu moravsku, kojoj Svatopluk granice razširi, spojivši s njom i panonsku kneževinu, tako da se velika moravska država sve do bugarske protezala. Ona bijaše doisto pozvana, da bude jedro i središte svih zapadnih Slovjena, te da u vjeri i književnosti ujedini sve sjeverne i južne Slovjene. Ali kao da je prokletstvo nad Slovjenom, ona se dugo ne održa. Madjari prodrievši u Panoniju uništiše jedro nove zapadne slovjenske države, a tiem i razrušiše onaj most, po kojem jedino mogaše obćiti sjevero-zapadno Slovjenstvo sa južnim. Uslied toga udari poviest slovjenska od IX. vieka napred dvostrukim odieljenim pravcem. Česi, koruški i polabski Slovjeni i Poljaci u svom duševnom i političkom životu udariše put Njemačke; južni pako Slovjeni i Rusi put Grčke i Italije.

Kao što zapadnomu tako ne podje ni južnomu Slovjenstvu za rukom stvoriti si državnu i narodnu zajednicu; prem za to više puta zgode bijaše. Da negovorimo o slavnih vladarih kao Petru Kriešimiru, Stjepanu Nemanji ili silnom Dušanu, koji bi uz druge okolnosti lasno bili to izveli, napomenut nam je velikoga Simeuna, bugarskoga cara u IX. vieku. Pod njim je bugarska država procvala tako, da je lasno mogla pod svojim okriljem ujediniti sve Jugoslovjene. Ona se upusti u dugovječnu borbu sa grčkim carstvom, da izvojuje prvenstvo na balkanskom poluotoku;

i ne jedan put treptijaše Carigrad pred bugarskom vojskom; ali ni njoj nebijaše sudjeno to polučiti.

Ovako ostadoše Slovjeni sve do dana današnjeg razciepkani i razkomadani u razna plemena bez ikakve sveze, koja bi ih duševno spajala. Mnoga plemena ustrojiše pojedine državne zadruge, koje su i običaji i naredbami različite, gdje kada i medju sobom neprijateljske. Jedinomu narodu ruskomu podje iza strašnih nezgoda za rukom podići jaku državu, osnovanu na čvrstom temelju, akoprem nisu prvobitno kod njezina stvaranja uviek odlučivala slovjenska načela. Mnoga plemena padoše u plien evropskomu i azijatskomu tudjinstvu; a mnoga opet živu pred otvorenim ždrielom tudjinstva. Nu to upravo, što su od sada uz tolike nezgode znali svoj obstanak sačuvati, jamči, da im je budućnost osjegurana i da će i oni negda postići ono, što je višnji tvorac ostalim naobraženim narodom na ovom svietu dosudio.

Glava II.

Hrvati i Srbi. *)

Najstarija im poviest.

Grčki car Konstantin ovoga imena VII. ozvan Porphyrogenit t. j. bagrorodjeni, sin Lava VI. rodjen 29. stud. 905. napisao je mnoga povjestna i zemljopisna djela.

*) Što znače obe ove rieči, to se ni danas pravo ne može kazati. Mnogi su pokušali ove rieči etimologički raztumačiti; ali to tumačenje opet nije takovo, da bi se već kao riešeno moglo smatrati. Negledajuć na ostala ništa neznačeća izvadjanja, jedino nam je napomenuti mnienje Šafarika, koji rieč Srb stavlja u savez sa indoevropskim korienom s ŭ, s e r; sr. s i n. lat. s e r e r e, rusk. p a s e r b. slov. p a s t e r k, naško p a s t o r a k itd; te bi značilo r o d, n a r o d. — Rieč Hrvat, Chorvat, Chrvat itd. izvadja on

Medju ovimi je jedno, koje je posvetio svomu sinu Romanu, da se upozna s bližnjimi narodi, koji stojahu u svezi s iztočnim rimskim carstvom i da se po tom kao budući vladar znade ravnati. U ovom djelu, koje je poslie okršteno de administrando imperio, pripovieda medju inim u pogl. 29 — 36, kako su se Hrvati i Srbi na jugu nastanili.

On veli, da su Hrvati stanovali u zatatranskoj pokrajini, koja se nazivala biela ili velika Hrvatska, *) današnja od prilike iztočna Galicija. Od tud se jedno koljeno Hrvata izselilo te u velikoj četi pod vodstvom petero braće, kojim imena bijahu: Kluk, Lovel, Kosnec, Muhol, Horvat i dvie sestre Tuga i Vuga, prevalilo Dunav, tražeć si nove postojbine. Obrativši se na grčkoga kralja Heraklija uputi ih ovaj na zemlju Dalmaciju, kojom tada Obri gospodovahu. Hrvati pobiše se s Obri te odtjeravši ove zauzeše Dalmaciju. **) Jedan dio

---

iz slov. rieči hr'bt' sr. [1]) naše hrib; te bi značilo narod stanujući u gorah = gorštak, gorenc. (starož.) — U novije doba pokušao je prof. Geitler, a s njim se i Daničić slaže, izvoditi ovo ime od koriena h'rv = harv, sarv, kojega značenje sačuvalo se u glagolju hrvati, a slovački: char-viti se, braniti se; charva, charvani = obrana. Prema tomu Hrvat znači branilac te mu se zgodna analogija nalazi u njem. varja (defensor Vertheidiger), odakle ime naroda Veringjar (u Grka: Βάραγγοι). Ime Hrvat jest istovjetno sa litvanskim pridavnikom szarvotas = oboružan. (sr. rad. j. ak. knj. 34). — Nu ni ovo mnienje ne nalazi reć bi odziva u učenom svietu. Tomu prigovara Baudouin profesor linguistike u Kazanu veleći, da niti su Hrvati po Šafariku gorenci niti po Geitleru oružanici, junaci. Zato ne možemo to pitanje kao već riešeno smatrati.

*) U Konstantina čita se „Βελοχρωβατία," a grčko B može se čitati i kao latinsko V; prema tomu bila bi Velohrvatska t. j. velika Hrvatska, a i sam pisac nazivlje ju u pogl. XXXII. ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ ἀβάπτιστος.

**) Svakolika ogromna prostorija počam od bečkih gora uz Dunav sve dolje do Save i Kupe zvala se Panonija. Ova bješe podieljena u Panoniju gornju t. j. medju gorami današnje

[1]) *Ove znakove rabiti ćemo po svuda, gdje uztreba, za staro-slovenske poluglasove i to: ' = ь; ' = ъ.*

njih se odciepi i nastani u Panoniji i Iliriku. *)

Malo zatim pod vladanjem Heraklija dodje iz sjeverne Bielosrbije, koja ležaše iza zemlje Turaka, a zvaše se domaćim imenom Boiki te bijaše najbliža Frankiji i velikoj Hrvatskoj, jedan od dvoje braće, koji poslie smrti svoga otca neodvisno vladahu, sa svojim pukom k caru Herakliju, moleć za utočište. Heraklej im dade pokrajinu u tadašnjoj themi thesalskoj. Nu njim se ne svikla ta zemlja, pa se povratiše natrag. Kad su bili kraj Dunava, predomisle se i zaprose od cara novo zemljište; na što im on posredovanjem bizantinskoga zapovjednika u Biogradu doznači novo pristanište i to tako zvanu Paganiju, Zahlumiju, Travuniju i Konavlje, koje tada Obri zapustiše.

---

bečke šume (starim Kumeo-berkom), Dunavom i riekom Rabom, s jezerom Neziderskim i s glavnim gradom Carnuntum; Panoniju doljnu, što je ležala medju Dunavom, Dravom i gorami sada štajerski mi(mons Caetins) s jezerom Plesom (jezero blatno) i s glavnim gradom Acincum (danas Budim); napokon Panoniju treću medju Dunavom i Savom. Ova čest, koja je s Dalmacijom gràničila, zvala se Valeriana, Panonia savia ili riparensis. — Dalmacija u doba predrimsko bijaše zemlja med Krkom i Neretvom riekom, stičuća se na sjeveru sa starom Liburnijom, koja se protezala od rieke Krke do Raše (Arsie), gdje poče Istra, a na jugu sa starim Illyrikom t. j. pokrajinom med riekom Neretvom i Drinom. Kada Liburnija Dalmacija i Ilirik spadoše u rimsku vlast, postadoše sve tri jedna pokrajina pod imenom Ilirika ili Dalmacije, tako da pod rimskom Dalmacijom ili Ilirikom u prvo doba razumievamo zemlju med jadranskim morem, riekami Rašom i Bojanom ili Drinom. sr. Rački. o c. i Jireček. Panonija u IX. v. Knjiž. III. str. 87. itd.

*) Ilirik, koji do drugoga vieka poslie Isukrsta isti prostor znamenuje kao i Dalmacija, razširi kašnje svoje granice, obrizajuć do Konstantina Velikoga izim Dalmacije u naznačenom prostoru još Norik, gornju i doljnu Panoniju, obe Dacije, Moesiju i Thrakiju. — Kad se rimsko carstvo razdvoji, Ilirik takodjer bijaše razdieljen u dvoje t. j. iztočni i zapadni Ilirik, pod kojim posljednjim razumieva se Norik, Panonija i Dalmacija. Padom rimskoga carstva bude Ilirik prozvan Dalmacijom. U tom dakle smislu uvršćuje se u Dalmaciju i Panonija posavska, tako da se Dalmacija protezala od jadranskoga mora do Drine i Dunava sr. odlomci R. str. 3.

Budući Konstantin, a š njim se u tom slažu i ostala historička svjedočanstva, razumije Dalmaciju u širjem smislu, u kom joj i sam opredieljuje granice, i to s jedne strane rieku Dunav, a s druge istarske gore t. j. julske alpe, koje diele Istru od Norika, a u tom smislu je Dalmacija ono isto, što zapadni Ilirik, koji obsizaše i doljnu Panoniju; zato se može reći, da su prema tomu Hrvati posjeli današnju austro-ugarsku Hrvatsku i jedan dio Bosne, kojoj medje bijahu rieke Bojana, Drina, Dunav, Sava, Drava i planine istarske, a bijaše podieljena u dalmatinsku i panonsku Hrvatsku.

Hrvatom iza ledja naseliše se Srbi, posjedši prostoriju na doljnoj Drini, zapadnoj Moravi, Ibru i Rasinji, gdje se širila Konstantinova Srbska sa gradovi Desnicom, stolicom srbskoga velikoga župana, Čarnabučom, Medjuriečjem, Drežnikom i Lješnicom. Ovdje takodjer ležala je župa Rasa, današnji Novi Pazar, jezgra staro-srbske države sve do Nemanjića.

Uz pravu Srbiju iztiče Konstantin druge omanje državice, koje kao kneževine bijahu medju sobom sasma neodvisne. To su već gore pomenute Zahlumija t. j. današnji dio Hrcegovine od Dubrovnika pram sjeverozapadu k Neretvi potoku, a odanle pram jugo-iztoku do vrela Drine. Neretva ili Paganija u primorju zvanom krajina med Neretvom i Cetinjom. Travunija ili Konavlje i danas Kanao izpod Dubrovnika do Kotara. Duklja, kašnje Zeta, današnja Crnagora med morem jadranskim, skadarskim jezerom i Drincem.

Po Konstantinu dakle dodjoše Hrvati i Srbi kao dva posebna plemena iz zatatranskih pokrajina te kao saveznici i prijatelji grčko-rimskoga carstva posjedoše zemlju, u kojoj dielomice danas stanuju, a to bijaše za cara Heraklija u VII. vieku.

Nu jesu li i zbilja istinite rieči Konstantinove?

Prem je okrunjeni pisac jedini, koji sasma jasno pripovieda o najstarijoj poviesti naših pradjedova; ipak je novija kritika dokazala, da se u njegovu tvrdnju ne smijemo bezuvjetno pouzdati. —

Negledajuć na smjer, koji je imao pri pisanju te knjige, već je i način njegova pripoviedanja sasma bajan. Ime Hrvat ili kao što on piše Hrobat, koje medju petero braće napominje, sjeća na priče, koje su obično postanku kojega naroda nadovezane. Jelenom na pr. praotac je Hellen, sin Deukaliona; od njegovih sinova Aiola i Dora, te unuka Jona i Achea potekoše glavna plemena stare Grčke: Aioli, Dorani, Jonjani i Acheji. Rimljanom je praotac Romul. Ilir i Kelta po Appianu sinovi Polifema i Galateje praotci su Ilira i Kelta itd. Osim toga javljaju se ovakova imena i kod inih slovjenskih plemena; tako Poljakom prednjači Leh, Krak i Vanda; u Čeha je opet Vasa, Teta i Libuša, kao u Hrvata Tuga i Vuga.

Kada se Konstantinova tvrdnja sravni sa istodobnimi ljetopisi osobito franačkimi i kad se to na temelju unutarnjih razloga prosudi, dolazi se do toga rezultata, da Hrvati nisu kao saveznici cara Heraklija protjerali Obre iz Dalmacije; već da su oni još prije u VI. vieku a možda i u V. iz svoje sjeverne postojbine krenuli put juga i tu se u doljnoj Panoniji naselili, živuć dugo vremena kao podanci u vlasti Obra. Kad pade obarska država, zauzeše mjesto njihovo Slovjeni. Medju ovimi pričuva si jedna grana svoje plemensko ime, a to bijahu Hrvati, koji se tada pružiše od Dunava do jadranskoga mora. *)

---

*) Da su Slovjeni i zbilja već u VI. vieku preko Dunava prelazili te se kao mitnici u tudjih vojnah širili prama jugu i zapadu, potvrdjuje grčki pisac Prokop, koji pišuć o gotskom ratu (III) govori, da je kralj Totila s novci podkupio divlje čete slo-

Ne upuštajuć se u daljne kritičko razmatranje Konstantinove poviesti, o kojoj čitatelj može na drugom mjestu obširniji čitati, *) reći nam je u kratko, da se u VII. vieku i zbilja na pozorištu poviesti pojaviše dva nova slovjenska plemena, naime Hrvati i Srbi, za koje se do tada nije ništa znalo.

Od ovo doba odpočinje njihova poviest. Kod Srba je ova u početku neprodirnom tamom zastrta. Kroz pet viekova ne doznaješ ništa do pukih imena pojedinih knezova, koja bizantinski pisci napominju, a zapadni ni za to ne znadu. Razciepani u više državica bijahu unutarnjimi razdori tako oslabljeni, da je bugarskomu caru Simeunu lako pošlo za rukom sasma ih svladati i sebi podvrći (924). Poslie kad se bugarska vladavina zamienila bizantinskom, podignu se u XII. vieku veliki župan Stjepan Nemanja te pojedine razkomadane dielove spoji u jednu državu, kojoj na duže vremena obezbiedi neodvisnost; dok napokon na kosovom polju (1389), kad je najbolje imala procvasti, kletom Turčinu podlegne; drugčije pako bijaše s Hrvati.

Jedva što bijaše poldrug vieka uminuo, iza kako se urediše, spadoše pod kruti jaram franački, pod kojim stenjahu do preko 30 godina. (800 —). U polovici devetoga vieka odbaciše franački jaram, i to ponajprije oni Hrvati, koji stanovahu u panonskoj Hrvatskoj. Ova obsizaše u IX. vieku krom posavske Panonije ća do Pokupja, dokle imala dopirati dalmatinska Hrvatska, još s one strane Drave čitavu d o l j n u P a n o n i j u. Na nju dakle spadaše na zapadu k r a j i n e c e l j s k a i o p t u j s k a u

---

vjenske, da s njim vojuju proti rimskoj premoći. — Uslied toga nije bez smisla u nas ona čudna predaja, da mi Hrvati potičemo od Gota. To govori Toma arhidjakon spljetski; domaći ljetopis popa Dukljanina i dr.

*) Sr. Rački: odlomci i Dümler: Über die ält. Gesch. der Slawen in Dalmatien. Sitzb. der k. Akad. der W. Ph — H. Cl. Bd. XX.

današnjoj Štajerskoj. S došastjem Madjara ne stade ove panonske Hrvatske. Ono što bijaše s one strane Drave i Mure, osvojiše Madjari; sve ostalo s ove strane obijuh rieka priklopi se Hrvatskoj, koja sada u jedno stopi dalmatinske i panonske pokrajine. Ovako se poče Hrvatska kriepiti.

U IX. vieku nalazimo ju podieljenu u jedanajst županija i jednu banovinu, koje još i Konstantin napominje. Župe bijahu: Livno danas u Hrcegovini; Cetina uz rieku istoga imena; Imotska t. j. imotska krajina; Plieva oko vode, što teče u Vrbas u Bosni, Vezenta uz Vrbas, Primorska uz more med Cetinom i Krkom; Bribirska od grada Bribira i potoka Bribirštice, rieci Krki na zapadu; Sidražka oko stolnoga grada Biograda ili staroga Zadra; Kninska sa stolicom u gradu Kninu; Ninijska uz obalu rieke Zrmanje i Ninska kod Zadra. Tri župe lička, krbavska i gačka bijahu jedna banovina.

Na čelu uprave stojahu pojedini župani, a medju sobom priznavahu jednoga velikoga župana, koji bijaše po neki način gospodar, knez ili vodja ciele zemlje, dux, princeps, ἄρχων, kao što ga strani pisci nazivlju. On bijaše zaokružen čitavom povorkom dvorjanika, kojih svaki imadjaše svoj naslov kao ubrusar, konjušar, vratar, tepčija itd.

Veliki župan s početka se birao kao i ostali župani. Tek IX. vieka vidimo nasljedno pravo zastupano u obitelji, odkako Držislav 970. — 1000. učvrsti vladavinu Držislavovića, primivši naslov kralja hrvatskoga.

U ovo doba bijaše Hrvatska silna i moguća država. U XI. vieku nalazimo već i neretvansku zemlju pridruženu Hrvatskoj, tako te se sada razmakla od Cetine do Neretve, gdje je graničila s kneževinom Zahlumskom. U isto doba pridruženi su joj i dalmatinski gradovi Zadar,

Spljet i Trogir, koji su prije pod bizantinsku Dalmaciju spadali skupa sa otoci od Krka do Visa. — Ona mogaše dignuti na noge 100.000. pješaka, 60.000. konjanika i na moru 3.200. brodara sa 40. velikih i 100. manjih ladja. Ovo stanje moglo je u Hrvatskoj i dalje ostati, da ju ne budu što nutarnji razdori što vanjski neprijatelji sve to više slabili. Iza dugih razmirica, u kojih se mogućnici za priestol otimahu, bude napokon na hrvatski priestol pozvan ugarski kralj Ladislav, iza kako je Hrvatom njihova prava i slobodu zajamčio. God 102. bude Ladislavov unuk Koloman kao hrvatski kralj okrunjen; a tiem se Hrvatska svojevoljno odrekne državnoj samostalnosti, sniživ se do puke provincije tudje države i tudjega kralja.

Današnje stanje.

Negledajuć na prostor, koji Hrvati i Srbi danas zauzimlju, kao ni na broj, u kojem se u i izvan kuće nalaze, obazrieti nam se ponajviše na one okolnosti, koje su negdašnje odnošaje do danas znatno promienile. *)

Naši pradjedovi došelivši se na jug nadjoše za sebe veoma povoljan položaj na zemljištu, u kojem se nastaniše. Oni dodjoše upravo u ono doba, kad već bijaše prestalo romaniziranje obližnjih naroda, tako te se nisu imali bojati, da će se morati odreći svojega poriekla, poput germanskih pojedinih plemena utonuti u kultur tadašnjega latinskoga i grčkoga življa. Oni se mogoše poslužiti stečevinami nadjenimi u novoj svojoj postojbini

*) sr. o tom historiju književnosti od Jagića, u u kojoj se navadjaju ova djela: Šafarika slovansky národopis; Özörniga Ethnographie der österr. Monarchie 1855 — 1857 i statistisches Handbüchlein 1861; Lejeana Ethnographie dela Turquie d' Europe 1861; Hilferdinga Bosna Hercegovina i Starija Srbija Petrogr. 1859. Hahna Reise von Belgrad nach Salonik 1861. Povrh toga sr: Jugoslovjeni u Turskoj od Bradaške. Književ. II. str. 321 —

ıa temelju ovih stvoriti novu slovjensku kulturu; nu što to ne mogoše izvesti, moradoše se povući za strun bud grčkom bud latinskom. Koliko dakle za nje aše povoljan položaj zemljištni, toliko je bio i pogu-1, jer je odma u početku naznačio dvojaki pravac, ji je narodnu cjelinu na uviek u kulturnom životu stavio. Srbi kao bliži Bizantu prisloniše se k iztoku, Hrvati k zapadu.

Kad se veliko rimsko carstvo podielilo u dvoje, stade veliko revnovanje medju doglavnici jedne i druge ave. Jedni stadoše zazirati od drugih. Ova rekli bismo bost kosnu se ponajviše hierarhije. Carigradski patri-he mjesto da se poklone prvenstvu Rima, počeše malo malo od njega odmicati. To je proizvelo kobni crkveni dor rimsko-zapadnoga i grčko-iztočnoga vjeroizpoviednja, koji i Hrvate i Srbe na uviek razdvoji.

Promieni narodne zajednice mnogo doprinese i ve-i onaj metež, što nadodje provalom turskoga barbar-ra, koje počam od XV. vieka neprestance uznemirivaše ne Slovjene. Već iza Kosova poćutiše se Srbi prisinimi, da središte svoga rada i narodnoga života presu iz visine stare Srbije na sjever k Dunavu, gdje bi lakše mogli nasloniti na Ugarsku. Osnova Jurja Branvića, posljednjega despota srbskoga, da u savezu s strijom utamani Turke, prouzroči veliki narodni pokret, kom se i na to išlo, da se i središte srbsko naime rijaršija iz Peći prenese u austrijsku zemlju. I zbilja d. 1690. predje u Hrvatsku patrijarh Arsenije Črnojesa četerdeset tisuća familija, koje se nastaniše po lmaciji, Sriemu, hrvatskoj Krajini i Primorju, uredivsi Karlovcih samostalnu patrijaršiju. Ovako Hrvati uznereni bud ovim pokretom bud opet neprestanim napaem turskim stadoše se i oni miešati. Množtvo starodilaca hrvatskih izpod Kupe i Une preseli se što dalje sjever medju Savu i Dravu, što izvan granica

domovine po sjevero-zapadnoj Ugarskoj i po Austriji;*
njihova mjesta zauzeše bjegunci srbski. Nova seoba srb
ska nadodje god. 1737. pod Arsenijem IV. tako te j
uslied toga čitavo lice naše domovine promienjen
Posljedak toga bijaše, da su se Srbi sa Hrvati tak
izpremiešali, da bi današnji dan i suvišno bilo iztraživat
što je srbsko, što li hrvatsko. Jedino se može reći: št
je u okviru kneževine Srbije, to je srbsk
a što u okviru Hrvatske i pripadajućih jo
zemalja, to je hrvatsko. Prema tomu s narodopisno
gledišta živu Srbi na iztoku, a Hrvati na zapadu i sjever

Svakolika historija priznaje Hrvate i Srbe kao dv
plemena jednoga te istoga naroda. Ime hrvatsko i srb
sko bijaše iz prva jamačno jedino u ustiju svega narod
ali razlika državna uobičaji na skoro imena zemljopisn
Dalmacija, Dubrovnik, Bosna, Hrcegovin
Crna-gora itd., a tudji i domaći sviet pismeni uve
nazive: slovinski i ilirički. — Dok su duševn
vodje u nas Hrvata snivali o velikom slovinstvu i ilirstv
posegne puk za onim, što bijaše bliže očima i ušima,
to su izrazi političko-geografski kao: dubrovački, dalm
tinski, bosanski, slavonski itd; dapače žalostna je istin
koju Hilferding navadja, kad veli, da se u Bosni katoli
zovu mjestimice i sami latini. Na njegovo pitanje odg
voriše mu: u nas ne ima ni jednoga Srbina, mi smo s
Latini. (sr. Bosna 450).

---

*) Ove hrvatske porodice živu i danas po sjevero-zapdo
Ugarskoj, imenito po mošonskoj, šopronskoj, željeznoj i požuns
županiji; ima ih preko 100. sela, govore čakavski te se dielom
još i današ nazivlju „bosanski Hrvati." Povrh toga imade
800. Hrvata stanujućih u Austriji i Moravskoj, zovu se podlu
njaci. Napokon ima Hrvata u Apuliji, gdje se nalaze dva s
Acquaviva sa 1823. i san Felice slavo sa 2208. duša; gov
još uviek hrvatski. — Izvan Austrije naseli se nekoliko porod
ca srbskih u južnoj Rusiji. med god. 1751 — 1753. Nu
do sada posvema izmieniše svoju narodnost u Rusku.

Uz ovakovo nehajstvo katolika kao i uz taj političpartikularizam, u kom skoro da ne izginu narodopisno ıe Hrvata, pomože sljedbenikom iztočne crkve vjera. rbin, od kako se pokrstio, nije nikad druge rieči u crri čuo do jedine slovjenske, koju još sv. braća Ciril i etod za sve Slovjene u crkvi osnovaše. Prem mu ta eč ne bijaše domaća, ipak ju rado slušao, jer ju i više zumio, nego latinsku recimo ili grčku. To ga je još i ıjviše štitilo pred uplivom tudjinstva. K tomu dolazi odvisnost crkve, koja bude ustrojena uvedenjem samoalne patrijaršije u Peći (Ipek). *) Ova crkva, koju ozvaše a i mogoše prozvati srbskom crkvom, saıva se u uspomeni kao najveća svetinja, na koju bi se ızda nadovezivao pojam religiozni i narodni. I ıkle je već davno propala državna samostalnost srbska, šter se svaki sljedbenik sjećao, da ima crkva slavenobska, koja ga opominjala na razliku od muhamedanstva, ne manje od latinstva.

Premeštenjem patrijaršije u Karlovce preneseni su ım u Hrvatsku i svi pojmovi, koji se tobože imenu bske crkve privezuju. Zato se i danas svaki sljedbenik avoslavja gradi Srbinom jedino zato, što misli, da je bska narodnost isto što i crkva srbska. Već ova okolst otvara silni jaz u zajednici Hrvata i Srba; a kamo istom, kad se sjetimo dvojakoga pisma cirilskog i inskog, pa stare državne devize: divide et impera, jom se još i bizantinska država proti Slovjenom slu-

*) Srbi u crkvenom pogledu spadali su u prvom početku d nadbiskupa barskoga, koji je medju inim nosio naslov srbskonadbiskupa. U XIII. vieku ustroji Sava najmladji sin župana manje a brat Stjepana Prvovjenčanoga posebnu metropoliju u nastiru Žiči. On sam bijaše prvi srbski metropolita; ali uviek visan od Carigrada. Tek u XIV. vieku proglasi Stjepan Dušan skoga metropolitu patrijarhom nezavisnim od Carigrada.

žila. *) Sve je ovo brata bratu tako otudjilo, da se n čuditi, što imade i danas ljudi, koji srbstvo i hrvatst smatraju za dvie medju sobom sasma odieljene narodnos

Nu vrieme, koje sve mienja, naći će i tomu liel Historija, kao što je već kazano, ne priznaje drugč Hrvata i Srba, van kao dva plemena jednoga istoga naroda, stanujućeg negda iza zatatransk gora. Oba naseliše se na tračko-ilirskom poluotoku jed tik drugoga, govore jedan te isti jezik, imaju jedna običaje i jednu ćud. Ova srodnost, što narode ina karakteriše, ako je danas velika, kolika je istom mora biti prije, dok nije jošte politička i vjerska razciepan brata bratu toliko otudjila. —

U staroj poviesti ime je Hrvata nerazlučivo imena Srba. Tako Curopalates (ad an. 1074) In. Serviorum gens, quos etiam Corvatas v caut, exiit, ut Bulgariam in servitutem rediger Zonara (V. Luc. str. 83): Tertio porro anno impe (sc. Parapinacis) gens Crobatornm, quos no nulli Servios vocant. itd. U Nikefora imad Chorvati et Dioclenses (t. j. Dukljani mj. Sr . . . . rebellantes Illyricum infestabant. U Nikete o (Chron) veli se: Stephanus Neemanes Crovatia (mjesto Serviam) et Cattarorum dominatum sibi vin cabat. — Dapače iz poviesti znademo, da se sv podhvat hrvatski smatrao ujedno srbskim, tako pripovie Konstantin u svojoj poviesti, kako su se Hrvati u I vieku s Bugari zaratili, a ne govori pri tom ništa o Srb prem je dobro znao, da su ovi stanovali med Hrvatsk i Bugarskom. Isto tako kaže Einhard u svojih anal

---

*) Još u VI. vieku, kad su Hrvati i Srbi stojali na gra cah svoje nove otačbine, preporuča car Mauricij u svojem Stra gicon-u lib. XI. c. 5. rimskim vodjam, da bi svekolike slabo domaćega i javnoga života kod Slovjena obratili na svoju kor osobito pako, da bi župane, kojih mnogo bijaše, što mitom nagovaranjem medju sobom razdvojili.

da njegovi zemljaci t. j. Franci ne stoje u nikakvu doticaju sa Srblji i da ove samo po čuvenju poznadu, prem su znali, da su Srbi prvi susjedi Hrvata, pače Einhard isti navadja, da su oni u Dalmaciji stanovali *) —

Sve ovo pokazuje,. koli tiesno negda bijahu spojena oba ova plemena. Pa ako se i može reći, da su danas politički i geografski razlučena, ipak im je jezik jedan te isti, kao što ćemo u sliedećem članku pokušati razjasnit; — a to je upravo glavno, što narod narodom čini.

Nije dakle umjestno govoriti o hrvatskoj i napose srbskoj narodnosti, a tim manje mogu o tom govoriti oni, koji već kroz toliko generacija u Hrvatskoj živu, a tako su se s Hrvati srasli, da ih od njih ništa ne luči, nego jedina vjera; a ipak se grade Srbi zato, što su im se pred sto, dvie sto li godina i više pradjedovi u Hrvatskoj nastanili. Jezik je jedino obilježje, koje narod od naroda luči; po tom su Niemac i Talijan u nas ono, što jesu; nu pošto medju jezikom Hrvata i Srba ne ima nikakve razlike, zato ne može nitko u Hrvatskoj reći, da je srbske narodnosti, jer ne ima temelja, na kojem bi svoju narodnost osnivao, a puka vjera nije niti može biti biljeg narodnosti.

Mi smatramo Srba, u koliko je politički i geografski od Hrvata odieljen, a ipak u narodopisnom obziru s njime jedan. S toga držimo, da je svakolika duševna imovina Hrvata ujedno i Srba i obratno, a prema tomu tumačene su u ovoj knjizi i umotvorine narodne. — U medjusobnoj zajednici mora da nam bude osnovana budućnost. — Složnim radom i uzajemnom podporom valja da tegnemo za velikimi kulturnimi ciljevi, koje nam ovdje na jugu predstoje. Zato

*) sr. annal. ad an. 822. (Pertz. Germ. 1. 209.)

Proklet (veli pjesnik) tko cić vire
Na svojega reži brata,
Jer nesrića tvoja izvire
Samo iz toga kalna blata.

A robstvo će tvoje iz tmina
Na gospodski dan iziti,
Kad paklenieh dno dubina
Bratinska se mrzost hiti.

Liepe su doista rieči, što ih je izrekao St. Novaković sam Srbin, profesor više škole u Biogradu; (sr. knjiž. pov. str. 302). Zato mislim, da neću pogriešti, ako ih doslovce ovdje navedem. „Jednonarodnost Srba, veli on i Hrvata — ostala je kao stvar, koja sve više napreduje i sebi sve više puta krči, savladujući stare zapreke jednu po jednu. Misao ta (o jednonarodnosti) započevši se u praktici vršiti od hrvatskog pokrete (god. 1848), kreće se u onoliko brže, u koliko je potpomaže sve veći književni rad, sve bolje upoznavanje s etnografskim osobinama naše narodnosti, sve bolje i razložitije izučavanje naše pròšlosti i uzroka naše narodne nesreće, i sve razvijenije težnje novoga duha narodnog zajedničtva, koji u naše dane Evropom kreće. Veoma u prilog ovome idu i težnje suvremenoga humanizma i potrebe obštega obrazovanja i širenja nauke. Ovo nas sve nagoni, da u svojoj narodnoj zajednici bez obzira na kojekakve srednjevekovne razdore i zadevice potražimo sredstva za srećniju i bolju budućnost svoje narodnosti, i da u združenoj književnosti nadjemo prvi izraz ovim oblicima budućnosti naše.“

Jezik hrvatski.

Imade ih, koji drže štokavštinu za jezik srbski a čakavštinu i kajkavštinu za hrvatski; ili čakavštinu za hrvatski a kajkavštinu za slovenski. Već smo gore mimogrede kazali, da u jeziku Hrvata i Srba ne ima nikakve razlike. Ovo su priznali a i danas priznavaju mnogi učeni jezikoslovci. Još pred 50. godina, kad linguistika ne bijaše na onom znanstvenom stepenu, na kojem je danas, izrekao je Šafařik, da je medju Hrvati i Srbi jedan samo jezik.*) Pa kako da danas drugčije o tom sudimo, kad, već i svaki učenik znade, koje bitne razlike razstavljaju jezik od jezika, a koje ga u narječje pretvaraju!

Jezik se dieli u narječja i razrječja, kao i narod u plemena i rodove. Kao što iz stabla probijaju grane, iz ovih mlazovi, koji se sve to više pomnožavaju, čim se stablo više diže, tako biva i s jezici. Što se više narodi umnožavaju, to se i jezici više šire. Prvotni jezik jest stablo, iz kojega nikoše do danas toli mnogobrojni ogranci. S toga čim dalje idemo u prošlost, tim manje nalazimo jezika, a još manje narječja.

Već smo u početku ove knjige napomenuli, kako su svi narodi indoevropski negda živjeli u zajednici. Kad se ta zajednica slomila, odciepiše se pojedine česti njene, koje se kao narodi u novih zemljah nastaniše. Tu živuć

*) Šafarik dakako volio je reći jezik srbski, nego li hrvatski. Nu tomu se nije ni čuditi, kad pomislimo, da si u njegovo doba sasvim nehistorički i nefilologički jedini kajkavski idiom provincijalne Hrvatske prisvajao ime hrvatsko, dočim Dalmacija ležaše ukopana u dubokom snu i duševnom mrtvilu zaodjevena plaštem velikoga slovinstva ili ilirstva. Njegove rieči glase (sr. serb. Lesek. str. 6.): „Es ist eine historisch und linguistisch erweisbare Thatsache, dass so wie die Serben in Serbien, Bosnien, Slavonien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien, sie mögen der morgenländischen oder abendländischen Kirche angehören, insgesammt nur einen Zweig des grossen Slavenstammes bilden, ebenso auch ihre Sprache nur eine Mundart, wiewohl mit mehreren unbedeutenden Varietäten ausmacht.“

uz druge okolnosti pod raznim uplivom zemljištnim zaboraviše dakako na svoj negdašnji zajednički jezik, te na podlogu preostalih reminiscencija stvoriše svaki napose nove jezike, kojih pojedini i danas živu. Medju timi bio je i jezik obće slovjenski, koji je duže vremena živio u zajednici s litvanskim, te kao takav puštao od sebe razne jezične ogranke. Ponajprije razciepio se obće slovjenski jezik u dvie velike grane i to j u g o - i z t o č n u i s j e v e r o - z a p a d n u, od kojih je opet svaka napose nove ogranke protjerala, stvorivši narječja, koja i danas obstoje. Razlike u narječjih ne sastoje niti u korienih rieči, koji se dapače u mnogom broju zajednički nalaze za sve indoevropske jezike, niti u osnovih za gotove rieči, niti napokon u dometcih, kojimi se izvode imena, tvore padeži i osobe; nego s raznih upliva što naravskoga položaja i podneblja, što tudjega susjedstva, napokon i čitave sudbine narodnjega života razviše se tečajem viekova osobine glasovne, koje su samo u nečem promienile prvotni oblik obće slovjenskoga jezika, tako te se medju sobom smatraju kao narječja toga jezika, a sami za se i opet su jezici. *)

---

*) Prvi bio je Dobrowsky, koji je sravnjivajuć medju sobom jezike slovjenske opazio, da mimo inih manjih razlika odbacuju sjeverna narječja (poljsko-česko, lužičko-srbsko) 1.) *d* i *t* pred *l*; a u inih narjecjih toga nema, n. pr. s e d l o, m o d l i t i, p l e t l, prema s e l o, m o l i t i, p l e l; 2.) onim manjka tako zvani *l* epentheticum pred *b, m, p, v;* a ostalim ne, n. pr. z e m i a, p o s t a v e n prema z e m l j a, p o s t a v l j e n itd. 3.) ondje je u porabi čestica r o z, a u inih narječjih r a z, n. pr. r o z u m, r o z s t a v e n prema r a z u m r a z s t a v e n itd. Po tom je Dobrowsky porazdielio sva narječja slovjenska u dvie velike polovice; j u g o i z t o č n u s jezici: s t a r o s l o v e n s k i m, r u s k i m, h r v a t s k i m ili s r b s k i m, b u g a r s k i m i s l o v e n s k i m; i s j e v e r o - z a p a d n u s jezici: p o l j s k i m, č e s k i m, l u z i č k o - s r b s k i m i i z u m r l i m p o l a b s k i m. — Ovu diobu usvojio je i učeni Schleicher, koji ju još i dalje nastavio. Dočim po njem sjevero-zapadna pola ostaje, dieli se jugo-iztočna na dvie grane i to: 1.) r u s k u, 2.) j u g o - s l o v j e n s k u. Prva se razpada u veliko i malo ruski, a druga u srbski, bugarski i slovenski. (sr. njegov kratki očrk.) — Jednomu i

Predpostaviv ovo ne ima dvojbe, da je i jezik Hrvata i Srba kao jednoga naroda negda bio jedan, koji je prema obćem slovjenskom jeziku bio narječjem, a sam za se ipak jezik. Samo se pita, koji je taj jezik?

Iza kako se narječja slovjenska razviše te se svako u svojem području kao samostalan jezik ustali, podje proces jezičnoga razpadanja i dalje. Pojedine rieči jednoga te istoga narječja stale se u raznih mjestih uslied raznih upliva razno izgovarati i rabiti. Tiem je svako narječje preterpilo lokalnih promiena, koje su toli neznatne, da ne mogu posebnoga narječja stvoriti; one stoje prama narječju kao ovo prama jeziku; zato se zovu razrječja ili narječne varijacije.

Prema ovomu naravski i jezik hrvatski mogao je istom tečajem dužega života u prošlosti kao i ostali jezici slovjenski protjerati nove grane t. j. razlike u govoru, a ove stoje prema njemu kao jeziku u narječnom razmjerju. Pa kako onda da to budu posebni jezici?!

Današnji dan vikli smo lučiti u hrvatskom jeziku tri narječja: štokavsko, čakavsko i kajkavsko.

Ovo posljednje govori se u sjevero-zapadnoj Hrvatskoj, u podžupanijah varaždinskoj, zagrebačkoj, križevačkoj i polovinom belovarske, a izvan zemaljske medje po jugu zaladske i šomodjske županije. Kajkavštini na zapadu širi se čakavština po primorju i otocih; sve ostalo zahvata štokavština, koja je i najobsežnija, jer se njom

---

drugomu mnienju protivi se Daničić. — On, uzimlje za izhodište pri razdiobi slovj. narječja glasovnu sastavinu tj i dj; i prema tomu, kako se koji elemenat ovdje mienja, razlikuje on: prvi razdio, u kom se ni jedan elemenat ne mienja; drugi razdio, u kom se jedan elemenat mienja u *s* i *z*; i treći razdio, u kom se jedan elemenat mienja u *š* i *ž*. Budući da je po historiji slov. jezika prvi razdio najstariji, a ono, što u njem biva, nalazi se u našem jeziku; zato odtud izlazi, da je naš jezik najstariji medju svimi slovjenskimi jezici. (sr. Rad jugosl. akad. knj. I. str. 106. itd.)

govori po svuda, gdjegod imade Hrvata i Srba. Samo se pita, kako su od prvotnog jezika ova tri narječja postala?

Uslied naučnoga iztraživanja došlo se do toga rezultata, da su se u onih stranah, gdje sada kajkavština vlada, pomiešale časti naroda hrvatskoga sa slovenskim. a buduć kajkavština više ima slovenskoga življa, da su u tih stranah i Slovenci bili brojem pretežniji od Hrvata. Počem poviest ništa o tom ne zna, da bi se igda poslie VI. ili VII. vieka slovenština toliko dojmila jezika hrvatskoga, te bi od tud postala kajkavština; to možemo uztvrditi, da su se Hrvati odma nakon svoga dolazka u tih gornjih stranah pomiešali sa Slovenci, koji su već odprije tu stanovali. Prema tomu kajkavština više je slovenska, a i pisci, koji njom u XVI. i XVII. vieku pisahu, nazivahu ju slovenštinom.

Odstraniv ovako kajkavštinu preostaje nam, da odmjerimo razmjer med štokavštinom i čakavštinom. *)

Kad podjemo tragom historije našega jezika, vidimo, da se štokavština istom u XV. i XVI. vieku počima pravo u knjizi ukazivati, dočim je čakavština u svih starijih spomenicih svestrano zastupana. — U najstarijoj našoj književnosti, koja pravo počima XII. vieka, a pravca je i jezika crkvenoga, nalazi se posebna vrst književna i to svjetskoga sadržaja, koja u pomanjkanju prave književne radnje može zatrpati onaj jaz, koji zjaje do XV. vieka, kadno za prvi put zapjeva vila dalmatinska. To su listine župana i knezova, zakonici, štatuti itd. Ti spomenici pisani su doduše pod uplivom crkvenoga jezika, kojemu se niti spisi dvorske kancelarije ne mogoše oteti; ali sa svim tim nose ipak u sebi tragove onoga jezika

---

*) Po mnienju Rački-a Čakavci su sjedili u zatatranskoj domovini uz Hrvate i Srbe s jedne, a uz zapadne Slovjene i Ruse s druge strane. Najprvo dodjoše, misli on, u Panoniju, zatim u Norik; a od ovud posjedoše u drugoj polovici VI. vieka staru Istru, Liburniju i Japidiju sr. Ark. za jugsl. knj. IV.

narodnoga, koji se tada u puku govorio. Na temelju ovih spomenika možemo si sagraditi sliku hrvatskoga jezika one od prilike dobe, kad se za prvi put nadjoše naši pradjedovi u današnjoj domovini.

U tih spomenicih rabe se samoglasi kao u čakavštini; glasnik *l* pravilno dolazi na koncu i u sredini rieči, n. pr. rekl', vl'k', a tek u XIV. vieku nalazimo ga, kako polagano prelazi na koncu rieči u *o*, a u sredini u *u*. Nadalje predlog v' = va i *u* rabe se mješovito; a uz ostale osobine dolazi i poraba čakavskoga zaimena ki (kire), ka, ko a isto tako i upitno zaime kto. Za srednji spol imade dva oblika č' = ča i č'to, a to je izvorno jedno te isto. Prvotno naime č', koje se i danas jošte pojedince na otoku Krku ovako izgovara, rabilo se ili bez dodatka ili s dodatkom to (sr. česko co i coto, ili slovačko nik i nikto). Od č'to postaje po zahtjevih izgovara što ili ščo, a od č' udobnosti za volju ča.

Za potvrdu toga mislim da neću pogriešiti, ako navedem nekoje primjere iz najstarijih spomenika. Hrvatske listine u tom ništa ne dokazuju, jer su kao takove morale biti pisane čakavštinom. Zato ću navesti primjere iz listina srbskih, bosanskih i hrcegovačkih, neka one o tom govore. —

Medju svimi listinami srbskimi najstarija je ona iz XII. vieka, kojom veliki župan Stjepan Nemanja manastiru hilandarskom podaje povlasti i imanja. Ova listina znamenita je i tim, što pokazuje, da je službeni jezik u XII. vieku bio mnogo bliži narodnomu, nego li tri ili četiri vieka kašnje. U ovoj listini dolaze ovi čakavizmi: veliega župana, v' kotoroe čislo v'č'ten budu; grêš'nik v' pokajanie; hristova ljubi, kako se i danas po primorju govori; nikotori, že prorok' v' ot'č'stvê; i ake k'to mjesto ako; od ake = aće postade kajk. če. — Iz XIII. vieka imade više listina, od kojih ovdje tri navadjam. 1.) Stjepan Radoslav kralj srbski

kao izagnanik obećaje Dubrovniku, da će dubrovačke trgovce, kada se povrati na svoj priestol, oprostiti od carine i svih daća. Tu dolazi: Stefan v' Hrista boga; kako s'm bil, mj. bio; obrete li se kto člověk' z'l', mj. zao; da nê zledi nikoere. Tu dolazi i čisto čakavska rieč ljubo = god. — 2.) Knez Gjuro zet kralja Vladislava moli Dubrovčane po zapoviedi kralja Uroša, da š njim mir učine. Tu dolazi s'da su hodili moji župlane; ke je dal kral' Vladislav'; k'da = kada gredete na naš grad'. — 3.) Stjepan Uroš kralj srbski ponavlja mir s Dubrovčani i ustanovljuje, da mu imadu platiti danak od 5000. prpera. Tu dolazi uz pomenute već čakavizme i čakavski oblik godišc'. — Iz XIV. vieka imademo znameniti zakonik cara Dušana, koji je već pisan pretežnijom štokavštinom; ali se i u njem nalazi mnogo rieči i oblika čakavskih; medju inim sr. 35. t'zi vlastnik' i danas u Dalmaciji tizi; da ne gredu; 44. koji se obreščet' položiv' svoju cr'kov' pod drugu cr'kov'. Ovaj starohrvatski oblik na ov u 4. pad. jbr. nalazi se u svih spomenicih počam od XII. vieka napred, a i danas govori se u Senju: idemo u crikav. U ovom zakoniku dolazi oblik ščo mj. što; to doduše nije čakavski, ali pokazuje, kako se starohrvatsko č' ili č'to ni u XIV. vieku nije jošte razvilo do oblika što.

Od bosanskih listina najstarija je listina XII. vieka, u kojoj Kulin ban podieljuje trgovcem dubrovačkim pravo slobodne trgovine po Bosni. U njoj se nalaze ove čakavske rieči; godê = god, krevati sr. kraviti, kakore, kolikore itd. U listini XIII. vieka, kojom Matija Ninoslav ban bosanski potvrdjuje Dandulu knezu dubrovačkom povlasti dane Dubrovčanom, dolazi: bez habe i zledi i danas po otocih poznata rieč habiti; bože reti daj zdravie. — Napokon je listina hrcegovačka iz XIII. vieka, u kojoj knez humski Andrija prijateljstvo ugovora s Dandulom knezom dubrovačkim. U njoj se nalazi za-

ime ki uz glag pride n. pr. ki pride u zemlju moju nevolov; ake li pride tak člověk'; i da ne pridu vrh' vas s vašim' vragom' itd. itd. *)

Što dakle iz svega toga izvadjamo? da je čakavština po spomenicih onaj jezik, koji se nekad govorio po svuda, gdje imade Hrvata i Srba. Istina u svih tih spomenicih nalazi se i po gdjekoja osobina štokavska; nu ta izčezava pred pretežnijom porabom čakavštine, pa što se od nje i nalazi, to možemo smatrati kao elemente nerazvijena jošte narječja. Samo nam je pitati, nisu li elementi štokavštine već iz zatatranske domovine ovamo donešeni? **) — Vjerojatno nisu, jer nam obstojeći spomenici pokazuju, da čim je koji spomenik stariji, tim manje je u njem primiese štokavske. Ovako dalje iduć kad bismo imali spomenik iz VIII. ili iz VII. vieka našli bi ga po svoj prilici pisana čistom čakavštinom. — Medjuto ne upuštajuć se u puko nagadjanje, koje ne ima nikakve znanstvene vriednosti, reći nam je sa glasovitim jezikoslovcem Grimmom, da se narječja i razrječja razvijaju istom tečajem vremena, i čim se dalje u jezike natrag zaviruje, tim je manji njihov broj i tim slabije izražena njihova razlika. ***) — Držeći se toga načela,

*) Osim ovih primiera moglo bi se navesti jošte sijaset drugih, koji bi to isto dokazali, što i ovi. Tko želi o tom više čitati, neka sravni članak u Književniku I. str. 333. pod naslovom: Iz prošlosti hrv. jez. od Jagiča.

**) U Archivu für slav, Phil. III. 3. piše prof. Potebnja o slovj. palatalizmu, gdje pobija mnienje Kočubinskoga, da je srbsko ђ = dj poteklo iz Karpato-ruskoga dž, i da su Srbi ovo sobom donjeli iz zemlje današnjih Boika i Lemka, te istom kad se u novoj zemlji nastaniše, da su dž pretvorili u ђ, a isto tako č u ћ. str. 604.

***) Für die richtige Beurtheilung der dialecte gehe ich von folgendem, aus der geschichte der sprache geschöpften und in der natur ihrer spaltung gegründeten satz aus: alle mundarten und dialecte entfalten sich vorschreitend und je weiter man in der sprache zurückschaut, desto geringer ist ihre zahl, desto schwächer ausgeprägt sind sie. ohne diese annahme würde überhaupt der ursprung der dialecte, wie der vielheit der sprachen unbegreiflich sein itd. vidi Gesch. der deutschen Spr. II. str. 578. (2. izd.)

možemo reći, da su Hrvati i Srbi jedan jezik sobom na jug donjeli, a to je bio onaj jezik, koji današnji dan čitamo u najstarijih spomenicih te dalmatinskih pjesnicih XV. vieka; jezik, koji se odlikuje velikom pravilnošću i bogatstvom oblika, te je bliži staroj predhistoričkoj zajednici slovjenskih jezika, nego li je njegov današnji razvoj. Imajuć ovo na pameti ne možemo drugo reći o štokavštini, van da je ona mladji odsjek u životu hrvatskoga jezika, te da se u historičko doba u današnjoj postojbini Hrvata i Srba sama po sebi iz čakavštine razvila. —

Ovaj razvitak štokavštine počeo je ponajprije na iztoku i to uplivom susjedne bugarštine i šćipetarštine Od ovud zahvatio je najprvo Bosnu. Već u XIV. vieku nalazimo u dvijuh listinah, gdje uz ki dolazi koji; uz bil, bio; uz vladalaca, vladavca itd. *) U XV. pako vieku ima u dalmatinskih pjesnika, Vetranića, Čubranovića i Nalješkovića dovoljnih primiera o miešanju štokavštine sa čakavštinom. Sve to pokazuje, kako se štokavština polagano širila po zapadu, boreć se s čakavstinom, dok napokon u XVI. vieku konačnu pobjedu ne održa. Kad je seoba srbska poplavila Hrvatsku, tada je i štokavština zahvatila čvršće žile u Hrvatskoj; današnji dan je predvidjeti, da će uslied nauke jezika štokavština sve to veći mah preotimati te čakavštinu i od onud izstisnuti, dokud jošte nije prodrla.

Ovako dakle prema ovom ovdje izrečenom ne može se reći, da je štokavština, prem se razvila na iztoku, jezik srbski, a čakavština jezik hrvatski. Pa i isti naziv štokavskog narječja morali bismo danas smatrati

*) Jedna od ovih listina pisana je god. 1332. Sadržaje ugovor sklopljen med Stjepanom bosanskim banom i Dubrovčani glede pravda, koje su bile medju Bošnjaci i Dubrovčani. — Druga je pisana god. 1367. U toj ban Tvrdko potvrdjuje povlasti dane Dubrovčanom od bana Stjepana.

neumjestnim. Samo slučaj htjede, da se je čestica ča na zapadu više sačuvala, a poznato je, da je zapad u obće više starine pridržao, nego li iztok. Imade bo osobina jezičnih, koje spadaju u područje čakavštine, a isto se rabe i u štokavštini, a obratno opet osobine štokavske nalaze se i u čakavštini. Ovu današnju uzajemnost potvrdjuju nam i stari spomenici. Ima bo miesta, gdje je i bez rieči ča sav ostali govor naravi starodavne, što ju zovemo čakavskom, a opet u drugih slučajevih dolaze s riečcom ča ostali pojavi novijega jezika; tako se u mnogih bosanskih listinah pojavljuju svi upravo pojavi čakavizma, samo rieći ča ne ima, a opet kasnije u književnosti dalmatinskoj ima mnogo primiera, da je jezik skroz novije naravi, ali s riečju ča. Znamenito je i to, da se najduže ovaj goli oblik sačuvao u predlozih zač, nač, a nasuprot niti čakavstina, neće reći nič, već ništar i nišće. — Zato je neumjestno na ovu česticu spajati sve ostale osobine, kojimi se tobože razlikuje jedno narječje od drugoga. I sam Vuk Stefanović Kar. veli, da se štokavština po svuda ne govori jednako.

Imajući pred očima staroslovjenski dvoglas *ê*, koji se danas svagdje drugčije izgovara, dieli on štokavštinu u tri tobože narječja: hrcegovačko, sriemsko i resavsko. Po prvom izgovara se dvoglas *ê* na tri načina. 1.) kao je, kad je kratko, n. pr. bjelilo, cvjetovi, pjevati itd; 2.) kao ije = ie, kad je dugo, n. pr. bijelo, bielo, dijete, diete; 3.) kao *i* pred ja, n. pr. sijati, grijati itd.

U Sriemu i Slavoniji, Bačkoj, Banatu i srednjoj Ugarskoj, onda u Srbiji od Save i Dunava do Morave izgovara se isti glasnik na dva načina, i to 1.) kao čisti *e*, n. pr. vera, mera, leteti, pevati itd. 2) kao *i*, n. pr. letiti, vrtiti, viditi itd. Resavski napokon izgovor razlikuje se od prvih dvajuh tiem, što imade jedini *e* mjesto je i ie, n. pr. letiti, videti, vera itd. — Prema tomu veli se jekavština, ikavština, i ekavština.

Ako u obzir uzmemo, da se je u najstarije doba, do kojega nam poznavanje jezika dopire, staroslovenski dvoglas ê vazda izgovarao na iztoku kao *e*, a na zapadu kao *i*; nadalje da je od XII. do XIV. vieka po cieloj Bosnoj, Dalmaciji i hrvatskom Primorju vladala ikavština, kao što nam to potvrdjuju glagolski spomenici i dalmatinsko-dubrovački pjesnici: onda možemo pravom uztvrditi, da je ikavski izgovor najbitnija razlika narječja zapadnoga, a ekavski iztočnoga, i da su se oba na skrajnom jugu, u Hrcegovini, gdje se susretaju, slila u jekavštinu, koja je onda prosjekla Bosnu, zahvatila Dalmaciju i svu hrvatsku kraljevinu, te je kao simbol sdruženja i pomirenja najprikladnija za knjigu, u koju je i primljena.

Jekavština je dakle hrvatski jezik, a njemu o bok stoje za sada još ikavština i ekavština, dok se i ove svremenom izjednače.

....

Drugi odsjek.

Tradicionalna književnost.

Uvod.

Kad razmatramo književnu poviest koga naroda, ramo priznati dvojaki način, kojim se ona može raz- Ona ili je samonikla ili sa strane u narod prenesena. nebijaše pismene književnosti, mogao je narod je- ustmenim predavanjem s koljena na koljeno prenašati što je smatrao za izraz duhovitosti i svetinje; to je elj i klica svakoj književnosti. Osobito onda, kada je zik do nekog razvoja dotjerao, stvorio si je narodne tvorine kao priče, pjesme itd., u kojih se izticao dni pogled na sviet, način mišljenja, vjerovanja i gioznih predstava, preko kojih je narod u nejasnom i zvijenom obliku izjavljao svoje prvo mišljenje o svietu irodi. Zato kad iztražujemo početak pismene književ- i, vidimo, da se ovaj razvio ili iz stihija domaćih, se nalaze u svakoga naroda u njegovih umotvorih, ko se razvila književnost indijanska i helenska, ili iz ja sa strane uzetih. Ali i kad se književnost počme ijati uplivom sa strane, opet ne može izbjeći, da se kad više manje ne susretne s narodnimi umotvorinami povrati na osnov prvobitnoga karaktera narodnog, se najprije u njih iztiče. U našega su naroda istina tci pisane književnosti došli uplivom stranim, i ovi

djelovahu na pojedine klase kao duhovničtvo i vlastel docim je narod čamio u svom patrijarkalnom stanju be ikakva utjecanja na književni razvoj; ali opet bilo j epoha, u kojih pisana književnost nije ostala netaknu od upliva narodnoga duha; pače poznato je, da nam s je najnovija književnost jedino na temelju narodnih umo tvorina počela razvijati. Zato ne ima ni dvojbe, da s narodne umotvorine za prosudjivanje kulturne poviest jednoga naroda od velike i zamašne važnosti.

Narodne umotvorine, koje ćemo u sliedećem ka tradicionalnu književnost u obliku narodnih priča, poslo vica, zagonetaka i pjesama pobliže razmatrati, nisu viš onakove, kakove su po svom postanku bile. Nu u koli nisu one djela potonjih vremena, čuvaju još uviek u se ostanke iz one dobe, u kojoj se narodni život u porodic u plemenu i u religioznih pojmovih prilično bio razvio.

Glava III.

Narodne pripoviedke.

Njihovo prvo vrelo i formalna strana.

Govoreć o narodnih pripoviedkah *) ne misli tiem one, koje šaljivi ljudi gdjekada u zabavu izmišlja Narodne pripoviedke zovu se one, koje su iz naro

*) Dosada proizašle sbirke jesu ove:

1. Народне српске приповијетке, написао Вук Сте новић у Бечу 1821.
2. Народне српске приповијетке. Скупио и на с издао Атанасие Николић. Biograd 1842.
3. Српске народне приповијетке, скупио и на с издао Вук. Стефанов. Караџић. Beč 1853. — Dr

otekle i kojim se kao i narodnim pjesmam za ime
ıstavljača ne znade. Prije su se narodne pripoviedke
ržale za stvar prostu i svakoga uvaženja nedostojnu;
ı odkako se za naše dobe u svakoj struci počelo oko
rave i ozbiljne nauke nastojati, od tada su i narodne
ripoviedke postale prédmetom ozbiljna i svestrana raz-
ıatranja. Danas je dokazano, da je narodno pričanje
dno te isto izpod Djavalagirija i Himalaje do visočina
cotskih i otoka britskih; da se dakle u naših narodnih
ripoviedkah odziva ono isto mišljenje, kojemu se izvor
ıčuvao i kod inih raznih naroda.

Kao što svako znanstveno iztraživanje traži početak
izvor onomu predmetu, kojim se bavi, tako se i o na-
ıdnih pripoviedkah zametnulo prije svega pitanje, odkle
ırodom pričanje i s kojega se uzroka ovo toli divno
ıdara medju sobom?

Glasoviti orientalista Th. Benfey drži, da je pravi
vor narodnomu pripoviedanju u Indiji u budhističnoj

---

izdanje istoga teksta izaslo je u Beču god. 1870. pomnožano sa 20. priča i 41. kratkih anekdota.

. Pučke pripoviedke i pjesme. Sabrao i spisao Mijat Stojanović. Zagreb 1867. i opet 1879.

. Српске Народне приповједке, скупио и на свјет издао Јован Војновић. Biograd 1869.

. Bosanske narodne pripovjedke. Svezak I. skupio i na svietlo izdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu. Sisak 1870.

. Српске народне приповедке. Скупио Ђорђе Којанов Стефановић. 1871. u Новоме Саду.

Nadalje izdane su: narječjem kajkavskim:

. Narodne pripoviedke skupio u i oko Varaždina Matija Valjavec Kračmanov. Varaždin 1858.

. Hrvatske narodne pjesme i pripovjedke u Vrbovcu skupio R. F. Plohl — Herdvigov. Varaždin 1868.

. Narodne pripoviesti iz susjedne Varaždinu Štajerske. Priopćuje prof. M. Valjavec. Zagreb 1875.

. Čakavskom: narodne pripovietke i pjesme iz hrvatskoga primorja od Fr. Mikuličića. Kraljevica 1875.

Povrh toga mnogo ih je naštampanih u raznih hrvatsko-
b.skih listovih: kao u Ljetopisu matice srpske, u Danici, Vili,
ısanskom prijatelju, Srbsko dalmatinskom Magazinu, Viencu itd.

nauci, i da se je ono od ovud u historično vrieme pr
Evrope i malne preko cieloga svieta razišlo, a to l
ustmenim predavanjem, bud književnim saobćenjem, l
što svjedoči indijanska pančatantra. Ustmenim predavanj
malo je toga, misli on, prije desetog vieka u Evr
došlo. U X. vieku zazmienjeno je ustmeno predava
literarnim, i ovo je putem persijskih i arabskih prev
preko islamitskih carstva razšireno po Aziji, Afric
Evropi. Još ranije i dalnje širenje toga bijaše u Ki
Tibetu, odkud je k Mongolom došlo (sr. prev. pa
Lipsia 1859. I. 23.)

Neda se doduše tajiti, da su mnoge indičke pr
preko orientalskih literatura u Evropu dospjele; ali
tud ne sliedi, da bi to o svihkolikih pričah moglo valj
Prije svega nastaje pitanje, kako da se protumači sr
nost naših priča sa škotskimi, koje je Campbell g. 18
sakupio i izdao? a ipak znamo, da stanovnici škot
nigda ne stojahu u spojenju sa Slovjeni niti materijaln
niti duševnom. K tomu znade se, da se i mnoge sta
grčke priče sa indijanskimi sudaraju, pa kako da su
toli rano iz Indije potekle? Ovi i slični tomu razl
potakli su mnoge učenjake, koji su s početka uz B
feya pristajali, da od njegova mnienja odstupe; pače i s
Benfey bijaše prisiljen preinačiti svoju teoriju, usta
viv za nekoje bajke VII. viek onim vremenom, kad
ove iz Indije preko iztoka u Evropu putovale.

Tim prije može se mnienje Benfyevo zabaciti,
imade i drugo tumačenje, po kojem se sigurnijim put
do izvora pripoviedaka doći može. U tom su nam v
telji braća Grimmi, koji su prvi osobitu pažnju narod
pripoviedkam posvetili.

„Što pjevaju, veli W. Grimm, pjesme predhist
koga vremena, a isto valja i za pripoviedke, već post
i propast svieta, neprestano kretanje gorostasnih s
To su borbe elemenata medju sobom, neba i podzem

jeta i zime, dana i noći, koje se naprotiv opet u ćudo-
rednom pogledu odzivaju u blagoslovu i prokletstvu, u
jubavi i zlobi, u veselju i žalosti. Ova oprieka medju
poljašnjimi, strahovitimi i iz tiha djelujućimi silami
prirode ili u pogledu ćudorednom medju surovom silom
okrutnom lukavošću izrazuje se u mitih sa divovi
patuljci.“ (sr. Sage v. Polyphem — Berlin 1857).
J istom smislu izrazuje se W. Grimm u svojem djelu
pod naslovom: Kinder und Hausmärchen 3. Auflage
Göttingen 1856. pag. 409; a isto tako i brat mu Jak.
Grimm; sr. predg. Pančat. u njem. prevodu p. VIII. itd.

Po Grimmu su dakle narodne pripo-
viedke ostanci potekavši iz zajedničkoga
života arskih naroda, u kojem su oni priro-
du i njene sile kao bogove štovali.

Današnji dan ta je istina dokazana, da izvorno niti
e mitologija bila religiozna, niti religija mitologična,
nego s vremenom da je religiozno značenje mnogo mito-
ogičkih slika i priča dobilo. Kao siguran posljedak
dojakošnjih mitologijskih iztraživanja može se reći, da
gotovo svi miti, o kojih se do sada dokazalo, da su
zajednički za sve Arijce ili Indoevropljane, izhode konač-
no na nešto u prirodi smotrena, na svoj tobožnji prvi
izvor. U tome se svi današnji mitolozi slažu; ali koji
naš pojav prirode valjalo bi smatrati neposrednim povo-
dom najstarijoj mitologiji, o tom se mnienja učenih
judi razlikuju: jedni na čelu im znameniti oksfordski
profesor Müller izvode početak mitologije od sunca, —
o je sunčani, solarni sustav; — drugi, većina ih Niemci,
poimence Kuhn i Schwarz nahode izvor u zraku i obla-
ih, — to je zračni meteorni sustav. Bilo kako mu drago,
o stoji, da se čovjek u prvom svojem stanju ćutio od
prirode odvisnim; on je poznavao njezino veličanstvo,
jene sile, blagotvorne i škodljive učinke; nu ne poznavši
zakone, po kojih da si sve to raztumači, morao je istu

prirodu životom obdariti te svekolike pojave i predmete djelujućimi i čuvstvujućimi bići smatrati. —

Da si bar ponešto predstavimo postajanje mita u djetinjem stanju indoevropskoga pranaroda, svratit nam je pozornost na djetinstvo pojedinca čovjeka. Po svagdašnjem izkustvu nahodi diete svuda oko sebe sve sama živa bića, koja djeluju i čuvstvuju; ono će palicu kao konja tući i gladiti; zadjenut će nogom o stolicu i umah lupati po njoj, što je skrivila, a do skora ju miriti i tješiti. Diete osjeća po sebi, da prije nego će koji čin izvesti, treba mu pregnuća i odluke; zato će i u svakoga bezživotnoga predmeta, koji vidi da djeluje, predpostavljati pregnuće i odluku nekakova u njem sakrivena duha. Tako se pripovieda za divlje narode, da su božansku čast izkazivali evropskomu nožu, da ublaže skriveni u njem duh, za koji mišljahu, da je ranio jednoga od njihovih ljudi. Pomislimo, da su se i nekada ljudi u djetinskom svojem stanju onako prema prirodi vladali. Sunce izlazilo, a oni si ga predstavljali, kako se trudno uzpinje strmom stazom u vis; oblaci se vukli, a oni mislili, da se bore i gone po nebu; na zapadu sunca ukazivao se mjesec, a odatle mislili, da djevojka luna čezne za stidljivim mladićem suncem; da se njih dvoje bore te jedno drugomu smrt zadaje. Evo od prilike prvoga stadija u postajanju mita.

K tomu dolazi tako zvana apercepcija t. j. gledanje pojedinih pojava prirode pobudjuje u čovječjoj duši uspomenu na slične zgode iz njegova života te one s ovimi izjednačuje; n pr. tutnjava groma prikaza se vojniku zvukom vojničke trublje ili topotom božanstvenih konja; pastiru rikom krave itd. Ovako se je putem apercepcije stvorio onaj mitologički proces, koji smo vikli nazivati therio ili zoomorphosom; a to je onaj stepen na kojem su se prirodni pojavi predstavljali u slici životinja.

Dakako da su ovo tek početci mitologičkoga razvitka. Mnogo viekova moralo je proći, dok su ljudi prirodne sile, u kojih su svoja božanstva nazirali, znali si predstavljati u slici ljudi t. j., dok je mitologija doživjela zadnju fazu svojega razvitka, tako zvanu anthropomorphosu.

Tečajem viekova, kad su se razširila polja narodnomu zanimanju te se razmaknuo obseg duševne radenosti, nastadoše i novi uvjeti mitičkomu razplodjivanju. Poznato je, što su životinje i biline u ma kojoj mitologiji. Pastir lakše motri narav, nego drugi koji čovjek; pa to je valjalo i za narode, dok su živjeli u lovačkoj ili pastirskoj periodi. Zaokruženi sa svih strana prirodom snimali su motive iz ove, da si tvore imena vlastita osoba, miesta itd. Zato se nije čuditi, što u raznih mitologijah mnogo puti bogovi ista imena nose, koja i životinje i biline. U prirodi čovjek je nazirao odsjev svojega života. Životinja i bilina bijahu mu članovi iste obitelji; pa zato je u svojoj mašti mnogo puta ove znao zamieniti, odtud i dolaze mitičke metamorfose, kojim je i danas mjesto u pričanju.

Sve, što su narodi u svojem zajedničkom životu smislili, to su sobom odnjeli i nastavili svaki u svom novom zavičaju, tako da se u svakoga naroda mitologija drugčije razvila. Samo se sobom razumije, da je pravo razplodjivanje i razširenje priča tek onda nastupiti moglo, kad se je zajednički prvotni arski jezik u više grana razplinuo. Dok je rieč svojim izvornim značenjem razumljiva bila, ne mogaše dakako podati osnov mitologičkoj predstavi; istom kad njezin prvobitni na vidljive predmete spadajući smisao potamni, postade ona povodom mitologijskoga pričanja. Ovako su nam najnovija iztraživanja dokazala, da je grčki Zεύs i latinski Iupiter istovjetan sa staroindijanskim Djaus. Nu pošto je ovoj rieči u staroindijskom jeziku ostalo njezino pravo značenje imena apolativnoga = nebo, dan uviek razum-

ljivo; zato tamo nije nigda dotjerala do onako izrazita mitologična karaktera, kao u Grka ili Rimljana, gdje je rieč primajuć nove oblike svoj pravi smisao izgubila te ovako raznim mitologičnim pričam povoda dala.

Analogično tomu pokazuje nam i grčki titan Prometej, koji je postao iz prvobitna posve prosta i materialna smisla. Ovoj rieči „Prometheus" sačuvao se korien u staroindičkom glagolu manthâmi ili mathnâmi, što znači tresti, trti; to se upotrebljuje osobito, kad se hoće da izrazi, kako se trenjem i vrtanjem vatra izvija. To bijaše od starine običaj u Indijanaca, pak tako rade još danas oni i mnogi drugi narodi; a ono drvo, koje se u vrtanju okretaše, zvahu nekoč u Indiji -- promantha, a od toga postao je i grčki Prometej. Zato se može reći, da je jezik svojim metaforičkim izražajem najuspješniji razploditelj mitologičkih predstava.

Kad je kršćanska luč prosvietlila narode, tada se izgubio mitologički smisao; nu ostanci toga sačuvaše se do danas u narodnom pripoviedanju, koje je još uviek obilato vrelo svakoj mitologiji.

Prvi dakle izvor narodnomu pripoviedanju leži u onih mitičkih predstavah, koje su potekle iz zajedničke domovine svijuh naroda; samo što su priče tečajem vremena, dojimanjem ili pritruhom jezika kao i inih faktora različitu promienu pretrpjele. U nekoga se naroda u tom pogledu više originalnosti sačuvalo, u nekoga manje, prem se jezgra prvotnih nazora po svuda lako uvidja; uslied toga i dolazi to divno sudaranje u narodnom pripoviedanju. Pa kao što je današnji dan dokazano, da je staro indijski sanskritski jezik najvjernije sačuvao sliku onoga jezika, kojim su negda svi narodi spadajući u arsko koljeno u svojoj zajedničkoj domovini govorili, tako je i to istina, da su indijske vede (t. j. svete knjige) najvjernije ogledalo tako zvana pramitusa indoevropskoga koljena. Zato se ni ne može

reći, da je narodno pričanje u historičko doba iz Indije poteklo, već je sve to poteklo iz zajedničkoga negda života.

Istina je, sve pripoviedke, što ih današnji dan u narodu nalazimo, nemaju već one originalnosti, koja im odprije pripada; ali uza sve to može se i opet reći, da se u nekih pripoviedkah mitusu lakše u trag ulazi, nego li u drugih. Prema tomu razlikuje Vuk St. u svojoj sbirci narodne pripoviedke u mužke i ženske. „Ženske su pripoviedke, veli on, one, u kojima se pripoviedaju kojekakva čudesa, što ne može biti, a mužke su one, u kojima nema čudesa, nego ono, što se pripovieda, rekao bi čovjek. da je zaista moglo biti.“ Mužke su mu pripoviedke u njegovoj sbirci pod br. ove: 25. Djevojka cara nadmudrila; 41. Jedna gobela u kao; druga iz kala; 44. Laž za okladu; 45. Kralj i čobanin; 46. Ko umije, njemu dvije; 47. Dva novca; 48. Sve sve, ali zanat; ostale su sve ženske. Isto tako i Grimm razlikuje dvoje vrsti pripoviedaka: prve su mu tako zvane gatke (Märchen), a druge priče ili pripoviedke (Sagen); ona je više poetična, a ova više lokalna i historična.*)

*) Sr. što o tom govore braća W. i J. Grimm u deutsche Sagen. Berlin 1819: das Märchen ist poetischer, die Sage historischer; jenes steht beinahe nur in sich selber fest, in seiner angeborenen Blüte und Vollendung; die Sage von einer geringeren Manigfaltigkeit der Farbe, hat noch das Besondere, das sie an etwas Bekanntem und Bewusstem haftet, an einem Ort oder einem durch die Geschichte gesicherten Namen. — U deutsche Mythologie 3. te Ausg. 1854. veli na strani XIV. prv. sv: J. Gr. „Von der volkssage werden mit gutem grund die märchen abgesondert, obgleich sie wechselseitig in einander überstreichen. Looser, ungebundener als die sage eutbehrt das märchen jenes örtlichen halts, der die sage begrenzt, aber desto vertraulicner macht. Das märchen fliegt, die sage geht; das märchen kann frei aus der fülle der poesie schöpfen, di sage hat eine halb historische beglaubigung. Wie das märchen zur sage, steht die sage selbzt zur geschichte, und läst sich hinzufügen, die geschichte zu der wirklichkeit des lebens. Im wirklichen dasein sind alle umrisse scharf, hell und sicher, die sich im bild der geschichte

Već je u naravi ljudskoj osnovano, da ono, o čem si čuo pripoviedati, da se negda sbilo, rado svojim okolnostim prilagodjuješ, pa to isto valja i za narodne pripoviedke. Kad su se narodi u novih zemljah nastanili, počeli su prastari mitus, što su ga sobom iz zajedničke domovine ponjeli, pojedinim mjestom i historičnim osobam prilagodjivati. Tim putem bijaše mitus historizovan, — pomladjen; bajka ili gatka pretvori se u historičnu pripoviedku. U ovoj ustupa mitičko značenje više osobnomu, značajnomu; motivi djelovanja dostaju se sve to više etične naravi.

I ovdje valja razlučiti običnu lokalnu priču od tako zvane junačke priče (Heldensage); kao što su n. pr. naše priče o Kraljeviću Marku i inih junacih. I junačka priča nije drugo, van pomladjeni historizovani mitus, ili inače talog bogovske priče, slabi obris starijega mitusa. Junaci, što nam se u tih pričah ukazuju, samo su razvijenija klica staroga narodnoga vjerovanja u bogove ili prirodne sile. Prava junačka priča sastoji od dva življa, historičnog i bajeslovnog. Može se reći: poviest je tielo priče, a duh mitus; oživljavajuća sila je u duhu. Zato su se i historični dogodjaji mitusa podvrgli. Nu kao što nema u junačkoj priči čiste historije, tako nema ni čistoga mitusa, osobito današnji dan, gdje se već kroz toliko viekova povodni mitus zamutio.

Narodne gatke.

U najnovije vrieme pokušao je glasoviti ruski bajeslovac Orest Miler u svojem „Опут историческаго обозренија руској словесности“ I. p. 144. i d. porazdieliti

---

stufenweise erweichen und dunkler färben. Der alte mythus aber vereinigt gewissermassen die eigenschaften des märchens und der sage, ungehemmt im fluge vermag er zugleich örtlich sich niederzulassen.

ruske bajke po nekom sustavu, a to su ostali učenjaci primili za mjerilo bajkam inih naroda. Osobito se zatim poveo Dr. Krek u djelu „Über die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie," sr. i njegovo najnovije djelo: „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte".

Po njem se diele bajke u više hrpa. Na čelu stoje one, koje su osobito mitičkog značaja. Broj ovih je ne samo u Slovjena već i u ostalih arskih naroda tolik, da se i tu mora razlika ustanoviti. Ponajprije iztiču se onakove bajke, koje boj medju svjetlošću i tminom sasma fizično ukazuju. Ovim se pridružuju onakove, u kojih se bogovi ili prirodni pojavi više abstraktno shvaćaju. Ovdje se borba svjetlosti i tmine predstavlja u povorci raznih dogodjaja, ali ova razlika nije toli velika, a da se ovamo spadajuće bajke ne bi mogle smatrati varijacijami jedne koncepcije.

Prema tomu stoje na prvom mjestu narodne priče, koje nam predočuju prirodne elemente u medjusobnoj borbi, po neki način fizično mitičkoga sadržaja. Tu dolazi zmaj ili zmija kao oluja, koja svjetlost hoće da proždre, ali ju mladić koji oslobadja.*) Svjetlost se ukazuje kao nešto sjajna n. pr: zlatna jabuka, zlatoruni ovan, zlatna ptica, konj zlatne grive ili svinja zlatne šćetine itd., gdje nas zlato kao stvar svietla na sunce sjeća. Za ovom ganja mladić plemenita roda, obično kraljev sin ili drugi koji, potekavši od kakve strašne životinje. Ovamo spadaju medju ostalim i priče o gorostasih i patuljcih, kao divovi, palčaci itd. Više antropoformički predstavlja se svjetlost u slici sjajne cvatuće djevice, koju mladić iz ždriela zmajeva oslobadja. (sr.

---

*) U našega naroda zove se zmaj aždaja, a to je rieč semitskoga poriekla sr. chald. azhi — dahak; ili aram. arehdahak = zmaj, koji na iztoku bijaše obožavan kao simbol tajne neke božanske sile, a iz toga nazora i potiču sve bajke o zmajevih.

grč. minotaura i ine tomu nalične priče kod ostalih naroda.) Oslobodjaj svjetlosti od tmine ukazuje se i u otmici djevojačkoj (sr. u nas običaj djevojačkog otimanja, koje se krasno odziva u narodnoj epici, sr. i grč. Ilijadu). Mjesto djevojke otimlje mladić gdjekada ugrabljenu majku, sestru, ili otac kćerku itd. — Ovamo spada i to, kad sjajna djevica bude čarolijom kakve vračarice kao demonske sile u kamen pretvorena i tako boravi dugotrajni sanak, dok ju koji mladić sudbinom potaknut ne probudi (sr. niže nav. priču od Valjavca). Pogibelj, kojoj je svjetlost tobože pred tminom izvržena, predstavlja nam se i ondje, gdje maćuha svoju pastorku proganja (sr. pepeljuga, Aschenputtel, cendrillon) — ili gdje zla sestra bratu o životu radi i obratno; gdje mu ženu ocrnjuje itd. — Sve ove bajke izpremiešane su s pojedinimi motivi iz socijalnoga života; mnoge su sasvim modernizovane; u mnogih su razne bajke u jednu stopljene; a sve to je prvotni smisao na toliko potamnilo, da je i težko današnji dan tomu u trag ući.

U drugu vrst spadaju one bajke, u kojih se navadjaju tri brata: bio jedan otac, pa imao tri sina. Prva dva su obično pametna, jer posjeduju sve one prednosti, kojimi ljudi u svagdanjem životu svoje interese podmiriti znadu; treći pako i najmladji lud je, jer mu te prednosti manjkaju. Bajka u tom slučaju pristaje vazda uz moralno pravo, koje je konačno uviek na strani najmladjega brata. U ovih bajkah vlada više etični momenat. One nisu toliko za religiozno mitičko poznavanje, koliko za ethologiju koristne t.j. njimi može se ponešto osvietliti moralno stanje, običaji, prava i način života u predhistoričko vrieme. Mnoge ovakove bajke predstavljaju nam ideju sudbine kao naplate po smrti, što je osobito živo izraženo u personifikaciji naših sudjenica ili rodjenica; grčko-lat. moira i parca; skand.

norna itd; koje se takodjer u trojakom broju ukazuju.

Treću vrst sačinjavaju tako zvane životinjske bajke, koje dakako od basana razlučiti valja. U ovih je glavna misao, da čovjek razumije govor životinjski (sr. nemušti jezik V. 3.). Prvi bijaše J. Grimm, koji je pri razmatranju poznatog njemačkog eposa pod naslovom „Reinhart Fuchs“ pozornost svratio na ovu vrst priča. Po njegovu mnienju ne ima u cieloj tradicionalnoj književnosti ništa, što bi moglo shodnije i obširnije srodnost prastarih naroda dokazati, kao što ovakove priče dokazuju. One su razširene po svem svietu; pa ako Benfey u uvodu Pančatantre neobičnom učenošću indičko porieklo ovih priča dokazuje, to je po mnienju Grimmovu još uviek netemeljito. Jer ako se ove indičke bajke sa evropskimi i sudaraju, iz toga opet ne sliedi, da su ove od onih potekle, kao što se ne može reći ni o indoevropskih jezicih, da su od sanskritskoga proizašli, prem se s njim u mnogom divno sudaraju. Obično se misli, da su se u ovih pričah sačuvali ostanci negdašnjeg družtvenog života; ali pogledom na to, što su se životinje negda smatrale slikami bogova, kojim se je dužno štovanje izkazivalo, valja pomisliti, da se u njih kao i u ostalih granah tradicionalne književnosti izrazuje poetično motrenje prirode, i to iz pastirske i lovačke periode, koju su arski narodi većinom proživili. Tu je čovjek živuć u neprestanom doticaju i obćenju sa životinjami lasno upoznao njihove mane i prednosti; zato im je i isti jezik pripisivao, a s druge strane ih je za viša bića upoznao, te im znatnu ulogu u mitičkih predstavah dosudio.

Da se napokon uvidi, kako se mogu pojedine priče svesti do mitičnih elemenata, koji se u njih nalazi, može se iz sliedećega primjera uvidjeti:

Valjavec navadja u svojoj sbirci priču pod naslovom „zločesta vila“ (str. 56.), kojoj je sadržaj od prilike

ovaj: Jedna grofica porodila kćerku i pozvala sve vile u gostbu. Vile dodjoše liepo nakićene i donesoše svaka po jedan liepi dar; samo jedna izmedju njih bijaše zla; ta donese škatuljicu, u kojoj bijaše napisano, da će se djevojka naužiti velike ljepote i dobrote i napokon izginuti. Pa se to i sbude. Kad je djevojka ponarasla i već bila za udaju spremna, dodje ona vila i udari ju šibikom; a ona se sa svim, što ju okružavaše, pretvori u kamen. Jednom podje neki car u lov i tu zabludivši nabasa na okamenjelu djevojku, koja stajaše za udaju spremna. Car ju poljubi i ona na to oživi; a što je oko nje kameno bilo, to car šibikom udario i u život probudio.*)

Ovoj priči nalična je i ona „vila v. Molin gradu" a dolazi i kod Niemaca pod imenom „Donröschen" te nije ni romanskim narodom nepoznata. Što je u ovoj priči pridodano, što li izkićeno, to se lasno uvidja. Medju ostalim je i djelovanje vila novija primiesa. Mjesto vila imale bi ovdje biti prije sudjenice, koje se više puta sa vilami zamienjuju. Osnovna dakle misao ove priče imala bi biti ova: gromovnik bog (kod Slovjena Perun) potaknut svojom zlom naravi hoće da prirodu uništi; nu tomu se protivi nepromjenljivi zakon sudbine, kojemu se po poganskih nazorih moraju i bogovi pokoravati; zato ne može on, van da dielomice svoju volju izpuni. On dosudjuje krasoti prirodi odma pri njenom porodu t.j. proljeću, da u bujnom svojem razcvietu upade u duboki san, ili da se pretvori u kamen; ali kao dobri bog opet ju probudjuje, pošto se š njome bračno spaja te ju nebeskom mokrinom (poljubcem) natapa, da začme plod u svojoj utrobi. Dočim ovako bog sunčani, koji je istovjetan sa gromovnikom, začaranu djevicu prirodu poljubcem oživljuje, udara ostalo, što je oko nje, gromom, da se

*) I u Stojanovićevoj sbirci ima priča pod naslovom: okamenjena kraljevina; nu ova se kako se vidi znatno odmakla od svoje izvornosti. Tu vladaju više nazori kršćanski.

propudi u život. — Spavajuća dakle ili okamenjena priroda u zimi, to je povodni mitus ovoj bajci.

Da je tomu i zbilja tako, ne treba se mnogo domišljati, čim se znade, da nije i onako ništa neobična reći, da priroda u zimi spava ili da se okamenila. Dokazom za ovaj nazor može se smatrati medju ostalim i taj karakteristični naziv našega naroda „babini ukovi," takodjer babja zima t. j. vrieme, kad na svršetku ožujka i početkom travnja udari snieg. „Pripoviedaju, veli Vuk u svom rječniku, da je nekakva baba utjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snieg, a ona rekla: prc Marcu, ne bojim te se; moji jarići petoroščići. Na to se razsrdi Mart, pa uzajmivši u Februarija nekoliko dana, navali sa sniegom i mrazom, te se smrzne i okameni i baba i njezini jarići, pa zato se to vrieme zove još i babini jarci, kozlići pozajmnici" itd. Da se nadalje šibikom, koja se napominje u ovoj bajci, ne razumieva drugo, van grom ili striela boga gromovnika, kojom on prirodu udara te ju u kamen pretvara, to se dade iz mnogih okolnosti slutiti. Medju ostalim potvrdjuje to i jedna česka pjesma iz Kollarove sbirke, koju Hanuš navadja u Wissenshaft des slav. Mythus str. 260.

Buoh Parom za oblakami
Uwidj to zahněwany
Tresk! zahřmj jej do čela
Hned i s dečkom skameněla.

U kakvom pako savezu stoje pojedine biline sa nazorom o bogu i njegovih vlastitostih, o tom sr. Grimm. Deutsche Mythologie, gdje medju inim napominje na strani 1155. i to, kako šipak (Dornose) imade tu snagu, da može uspavati onoga, koji se na njeg nabode. — Istim gromom, kojim bog gromovnik prirodu umrtvuje,

uvadja ju opet u život prvim proljetnim gromom; to nam potvrdjuje ruska narodna pavjera, po kojoj se zemlja ne raztvara i ne odkriva prije prvog groma u proljeću, kad Perun na svojoj gromovnoj kolesnici na nebo uzide. Sr. Afanasija Poetičeskija vozrenija.

Ovako dakle razmatrujuć narodne bajke tražimo u njih one umotvorine, koje nam se javljaju ogledalom duha i pravca narodnog iz one davne dobe, do koje ne dopiru nikakvi historički spomenici; zato ih i zovemo predhistoričke bajke. To je njihova prva perioda, koja je trajala sve dotle, dok nisu pojedini narodi poprimili kršćansku vjeru. U poganštini čuvala se je bajka kao kakva svetinja, pa zato se je i nabožan smisao, što se nalazi u njoj, u svojoj originalnosti sačuvao. Uvedbom kršćanstva stupile su narodne pripoviedke u novu fazu svojega razvitka, jer su njimi pokrenuli razni kršćanski uplivi i iste literature osobito iztočne, tako da se današnji dan one i ne ukazuju drugčije, van kao tvorovi narodne fantazije, koja je s jedne strane podkriepljena uplivom kršćanske nauke; a s druge strane izpremiešana raznimi pričami, koje su osobito iz iztoka potekle. To je druga perioda narodnog pričanja, koju ćemo u sliedećem članku razmatrati.

Drugo vrelo narodnom pripoviedanju: Kršćanske legende i iztočne priče.

Kao što je kod pojedinca čovjeka težak svaki prelaz iz jednoga stanja u drugo, tako bilo i kod pojedinih naroda, kad su iz poganštine pristupali u kršćansko stanje. Poganski narodi već odprije bjehu navikli na svoje stare običaje, zakone, prava i obrede, pa sve to da se najednom prekine i zaboravi, to ne bijaše moguće. Zato je mudro postupala katolička crkva, što je s početka bila popustljiva te je trpjela, da se ovdje ondje

poganština kršćanstvom mieša; a to je i uzrok, što se mnogi današnji običaji tičući se pojedinih svetaca u godini mogu smatrati kao ostanci iz poganskoga života. Dakako da se uz takve okolnosti moralo preinačiti isto narodno pripoviedanje. Ta pogansko praznovjerje uzmicalo je istina pred novom kršćanskom naukom al i ova se onomu prilagodjivala. Kršćanska stvar sad se ukazala u poganskoj slici, sad opet kršćanskom slikom bijaše poganska stvar zaodjenuta. Stari bogovi n. pr. bijahu naprama pravomu bogu nemoćna bića, koja se ukazivahu u slici neprijaznih zlih sila; uslied toga različite bajke o djavolih, vješticah, duhovih, bjesovih itd; mnogi opet mitični motivi budu preneseni na kršćanske svetce, tako sveti Juraj i Mihailo zamieniše se junakom, koji zmaja ubija. Bog i sv. Petar putuju po svietu, da bdiju nad gostoljubivim dočekom, kao što su negda hodali po svietu Jupiter, Merkur i ostali bogovi. Ovako su postale kršćanske legende, koje nisu ino, van stare narodne pripoviedke u kršćanskoj formi.

Za dokaz tomu, kako su stariji mitički motivi poprimili kršćansku formu, možemo navesti pripoviedku u Vukovoj sbirci br. 14. pod naslovom: „Ko manje ište, više mu se daje.“

U ovoj pripoviedci pripovieda se, kako su bila tri brata veoma siromašna, ali milostiva, i kako je andjeo k njim došao kao gost, da izpita njihovu gostoljubivost. Upoznavši ih kao milosrdne prem siromašne zapita svakoga njih, što tko želi. Prvi brat zaželi toliko vina, koliko ima vode u rieci; drugi toliko ovaca, koliko je golubova na polju. Kad im je andjeo želje izpunio, dodje trećemu bratu, a ovaj zaželi ženu od prave krvi kršćanske. Nu to nebijaše lako postići, jer su samo, reče andjeo, tri takove žene na svietu, i to dvie već udate, a jedna samo djevojka, koju već prose dvoji prosioci. — Medjuto podjoše po nju. To bijaše kći jednoga cara. —

Kad dodjoše, da ju izprose, a kad tamo nadjoše već dva cara, koji ju prose. Nemogavši se on kao prosjak š njimi pogoditi, reče andjeo: neka djevojka uzme tri loze, pa neka posadi u bašći, namienjujući koju komu hoće, pa na čijoj lozi sutra bude groždje, za onoga neka podje djevojka. Tako je i bilo. — Kad u jutro, a to na lozi onoga siromaha grozdje. Onda car ne može drugo van dade njemu kćer, pa odma u crkvu te se vjenčaju. Po što se vjenčaju, andjeo ih odvede u šumu, pa ih ostavi ondje i oni stanu živjeti u šumi za godinu dana. — Kad se navrši godina, pošalje bog opet andjela na sviet, da vidi, hoće li opet biti gostoljubivi. Andjeo došavši kao gost zamoli u prvoga brata čašu vina, a on mu odgovori: da ja dajem svakomu po čašu vina, ne bi toga bilo. Tada andjeo pretvori sve njegovo vino u vodu. Došavši onda k onomu drugomu, što su mu ovce polje prekrilile, zamoli križku sira, a on ga odbije onako, kao i onaj prvi; na što mu andjeo sve ovce u golubove pretvori. Najposlie dodje k najmladjemu bratu, koji je sa svojom ženom u šumi živio siromaški, prem je imao kćer kraljevu za ženu. Oni primiše andjela veoma prijazno, pripravivši mu za večeru hljeb umiešen od drvene stučene kore i vrč vode. Andjeo blagoslovi tu večeru i kora se pretvori u pravi hljeb, a voda u vino. Tada prekrsti štakom kolibu i na onom mjestu stvore se carski dvori, u kojih bijaše svega dosta. —

Ova pripoviedka imade paralelu u pripoviedci Oseta u Kavkazu. Tu se pripovieda sve onako, kao i u našoj pripoviedci, samo što tu fali ono mitičko pripoviedanje o snubljenju djevojke; zato obratno pri posjetu andjela kod trećega brata pridodavaju se sasma nove po orientalnu izkićene crte. Mjesto našega andjela dolazi tu neko mitičko biće, koje se zove Uastyrdži. Ovo dolazi trećemu bratu u posjete, ali ovoga ne nalazi kod kuće, već njegovu ženu, koja upravo oplakuje mrtvo svoje diete.

Tu se pripovieda, kako je on gostoljubivo primljen od ove žene išao u potjeru demonom, koji su medju inimi mrtvaci i dušu njezina djeteta na drugi sviet gonili, i kako je on uzeo dušu toga djeteta te ga oživio i dao mu veliko bogatstvo.*)

Kršćanske legende bijahu još u početku kršćanstva poznate; nu tečajem srednjega vieka još su više pomnožene i po svietu razširene. Mnogo su tomu i iztočne priče pripomogle, a ove je zapad u vrieme križarskih vojna ponajbolje mogao upoznati. Ta na iztoku i u Grčkoj bijaše za bajanje već odprije obradjeno i razmaknuto zemljište. Iztočani rado pripoviedaju, a još radje slušaju, što drugi pripovieda. Njihovo podneblje, način života, razpaljena mašta, težnja za čudnovitim, pače i ustroj jezika kao i raznoliki običaji, sve je to bajku na iztoku promicalo i širilo. Zato kad su se križari povratili kući, donjeli su sobom ne samo ono, što su sami vidjeli i doživjeli, već i ono, što su tamo od drugih pripoviedati čuli; a oni su na iztoku opet rado pripoviedali, što su o zapadu znali. Pa da stvar tim čudnija bude i neobičnija, valjalo je mnogo fantastičnoga nakita i izmišljotine: staro pričanje bješe obnovljeno, pripoviedanje grčkih pjesnika i povjestnika razšireno: u kratko novo sa starim, iztočno sa zapadnim bijaše pomiešano tako, da je narodno pripoviedanje iz temelja pokrenuto dobilo sasvim novu sliku. Ovako se je divnim načinom sukobio iztok sa zapadom, te se nije ni čuditi, što su se mnoge pripoviedke medjusobnim doticajem po svietu razišle. Što dakle Benfey kaže za pripoviedanje u obće, to valja za njihovu drugu periodu, u kojoj se narodna pripoviedka pretvara s jedne strane u kršćansku legendu, a s druge strane mieša se iztočnimi nazori, s kojimi se je zapad preko križarskih vojna upoznao.

---

*) Sr. o tom Archiv für slav. Phil. od Jagića sv. III. str. 715. i d.

Jagić napominje u historiji hrvatsko-srbske književnosti str. 105, kako se iz naših fratarskih knjiga osobito bosanskih liepo dade razabrati, što i kako se je nekoč pripoviedalo narodu. „Sveštenici, veli on, nastojahu svaku nauku zasladiti kojom pričicom, što bješe čas iz knjiga izvadjena, čas dosjetlivo izmišljena te se nekoje izmedju njih odlikovahu tolikom živosti, da ih je narod lahko i rado pamtio i dalje pripoviedao sa svojimi pridievci. Evo vam dakle jedno bogato vrelo narodnoga pripoviedanja. Ovakva izvora biti će valjda sve one narodne pripoviedke, koje idu na to, da potvrde nekoju nauku vjere kršćanske, n. pr. u Vukovoj sbirci br. 21. kaludjer i četiri griešnika, gdje se pripovieda, kakva kazna stigne one, koji umrieše u griesih bez izpoviedi. Za dokaz ima upravo o tom predmetu mnogo veoma drastičnih priča („prilike“) u bosanskoj knjizi fra Stipana Jajčanina od godine 1721. pod naslovom: Izpovied karstianska. Ako su se te stvari narodu ćak na izpoviedi pripoviedale, kao što ova knjiga dokazuje, tko će reći, da se niesu mnogomu duboko u pamet utisnulo, te i odatle posta uz pomoć fantazije narodne gotova pripoviedka. Još je starije djelo fratra Posilovića s naslovom „Cvit od kriposti,“ prvo izdanje godine 1647., što ga je sam pisac prozvao kompilacijom iz raznih latinskih knjiga. I u njem ima dosta priča, koje su tiem znamenitije, što im se izvori navode: kaže se na ime čas iz biblije, čas iz svetih otaca, i za tim iz knjiga „u kojih se govori od stvari rimskih,“ to je dakle iz poznate sredovječne latinske sbirke „gesta Romanorum“; iz knjiga, koje govore „od Alexandra Velikoga,“ dakle iz latinske Alexandride; iz „knjiga trojanskih,“ za cielo takodjer po redakciji latinskoj; napokon je upleteno u ostalo pripoviedanje vrlo mnogo basana. Ne bi li se podpuno shvatila važnost ovakovih knjiga, gdje se radi o izvoru narodnih priča, valja nam

i to na um uzeti, da su one u svoje doba mnogo čitane bile, jer su pisane za narod čistom narodnom prozom 16. do 17. vieka, a štampane bosančicom, koju je nekoč čitala svakolika Bosna, Hercegovina, velik dio Dalmacije, a valjda dalje na iztok, što je god našega naroda".

I zbilja ćak u našoj staroj hrvatsko-srbskoj književnosti imade mnogo sbornika, u kojih se nalaze raznolike stvari. „Sbornici, veli Novaković u historiji srbske književnosti str. 94. drugo izdanje, zauzimaju u staroj književnosti vrlo važno mjesto, jer oni u ona vremena zastupaju ono, što mi danas imamo u enciklopedijama, časopisima i godišnjacima. Kad još nije bilo štampe, kad se za pojedine knjige davalo onoliko novaca, za koliko se danas mogu dobiti ciele biblijoteke, kad pravih biblijoteka nije bilo, a saobraštaj je svake vrsti stajao na najnižem stupnju usavršenja, doviše se ljudi, da u jednu knjigu upisuju, što bi god odkud doznali ili pročitali, — i tako su postali sbornici. U njih su stari kaludjeri upisivali, što su gdje, putujući od manastira do manastira i od grada do grada, liepo našli u raznim knjigama, ili što im je putnik monak pročitao i pokazao. U prvi mah su oni bili za cielo samo crkvenoga sadržaja. Sa prostranoga ako i jednolikoga polja vizantijske bogoslovske književnosti upisivali su tamo čas besedu, čas legendu, čas komad katihizisa. Ali se brzo pozna kako je sgodno razmaći ove granice pa upisivati druge stvari. Tako unutra dodjoše ljekovi, izreke, priče obične, čaranja i bajanja, komadi jeretičkih knjiga i običaja, i razne bilježke i zapiske itd."

I sam Jagić iznaša na vidjelo u „Prilozih k historiji književnosti" dva rukopisa, jedan glagolski iz Slavonije, drugi cirilski iz Dubrovnika najraznolikijeg sadržaja: „To su, veli on, pravi pravcati literarni kaleidoskopi. — Nekoji su komadi ovih rukopisa samo prepisi današnjih starobugarskih ili crkvenoslovenskih tekstova;

nešto je opet kasnija ruka s latinskog i talijanskog jezika prevodila. Ono je prvo za cielo mnogo važnije; onamo i spadaju u Priloziħ naštampane priče o Avramu, o Adamu i Isusu, o pohodu Marije u pakao, od dvanaest Petaka, napokon o mudrom Akiru itd.“

Već iz ovoga dade se razabrati, da su se i naši književnici povadjali za onim vrelom, iz kojega je svakolika Evropa u srednjem vieku svoje priče crpila i na njih zabavnu romantičku poeziju gradila. Nu koje je to vrelo?

U srednjem su vieku po svih evropskih literaturah kružile neke pripoviedke različita sadržaja junačkog i romantičkog. Njih je bilo i u bizantinskoj književnosti, i od tud su one k nam došle. Na prvom mjestu stoji ovdje indijansko književno djelo, navedeno više puta pod imenom P a n č a t a n t r e. Ovo je djelo po svoj prilici plod kulturnoga nastojanja budhista, pisano prvotno sanskritskim t.j. staroindijskim jezikom a sastavljeno u pet knjiga sadržavajućih sbirku indijskih pripoviedaka. Od ovud su potekle i arabske pripoviedke „tisuće i jedan dan i tisuće i jedna noć.“ Iz staroindijskog prevedena je Pančatantra u VI. vieku na perzijski jezik; u VIII. vieku na arabski, dobivši ime K a l i l a v a D i m n a. S arabskoga prevedena je u XI. vieku na grčki pod imenom: S t e p h a n i t e s i I c h n i l a t e s, pod kojim imenom dolazi i u našoj starijoj književnosti. Putem djela iz srednjega vieka, koje nosi naslov: de disciplina clericali od P. Alfonsa, razturane su mnoge priče po zapadu, odkle su poslie ušle u znameniti sbornik srednjega vieka, poznat pod imenom g e s t a R o m a n o r u m, a od tud su ih opet poprimili potonji talijanski noveliste. Iz grčkoga teksta prevadjali su i naši stariji književnici u srednjem vieku. Jedan takav prevod izdao je Gjuro Daničić u starinah jugosl. akademije knj. II. str. 260, gdje ima više priča pod naslovom „O Stefanitu i Ichnilatu.“

Stvar se obično zadržavala, a imena su se mienjala i eto tu već vidimo, kakvim je putem gradja iz udaljenih indijskih priča mogla doprieti do naše narodne priče. Pet pripoviedaka iz Pančatantre preveo je s originala Dubrovčanin Petar Budman i naštampao ih u „Dubrovniku, zabavniku štionice dubrovačke za 1866.“

Osim Pančatantre bilo je na iztoku i drugih priča, koje su već odprije ondje ne samo ustmeno predavane, već i pismom učvršćene. Ovakove priče smatrale su se kao obćenita baština davnoga grčko-iztočnoga svieta te su kao uspomena njegove stare slave i potonje propasti u idejah kršćanskih prešle većinom preko literature bizantinske u iztočnu i zapadnu Evropu, gdje su u pojedinih književnostih znatno mjesto zauzele. Ovakove priče poznate su i nam: kao priča o Alexandru velikom, makedonskem kralju, veoma fantastički izkićena o životu, veličini, hrabrosti i mudrosti njegovoj.*) Nadalje priča o trojanskom ratu od nekakva pseudo-Dareta i pseudo-Diktysa.

Priča o caru Sinagripu ili o njegovu ministru premudromu Akiru, koja dolazi u arabskoj zbirci 1001. noć, nalazi se u glag. i ciril. rukopisu, što ga izda Jagić u „Prilozih.“ Smisao je priči taj, kako se dvojica natječu u mudrosti: jedan stavlja mudra pitanja, a drugi još mudrije odgovara. Osobito je u tom mudar Akir. On mjesto cara svoga odgovara na sve zadatke i zagonetke egipatskog Farauna. Najznatniji je zadatak Faraunov, da mu sagradi dvorove, koji nisu ni na nebu ni na zemlji (sr. isti motiv u našoj nar. pripoviedki:

*) Samo se sobom razumije, da ova priča kao i sliedeće ovdje iztaknute ujedno sa apokrifnimi pričami strogo ovamo ne padaju; nu valjalo ih je ovdje navesti, da se vidi. iz kojega su vrela potekli pojedini motivi našega narodnoga pripoviedanja. Budući pismom utvrdjene spadaju one sa strane jezika, kojim su pisane kao i sa strane redakcije i kritičke ocjene u pismenu književnost; na što čitatelja i upućujemo.

„čardak ni na nebu ni na zemlji“ Vuk. sb.). Mudro se dosjeti premudri Akir, kako će Farauna na ruglo staviti. on uvježba dva noja, da ponesu dva dječaka u vis, koji kad se digoše visoko, povikoše onim dolje: nosite nam kamenja; umah ćemo početi graditi, samo još na to čekamo.

Priča o prekrasnom Devgeniju ima karakter narodno-kršćansko-bizantinskoga eposa, kojim se slavi borba izmedju pravovjernih Grka i krivovjernih Saracena. Sadržaj je ovaj: U neke pobožne carice (grčke) bila tri sina i jedna kći, u posljednju zaljubi se neki arabski car Amir te ju silom odvede. Na to mati pošalje svoja tri sina, da joj kćer potraže i natrag dovedu. Po običnom pripoviedanju bijaše najmladji brat, koji je cara svladao i sestru odveo. Car ne mogavši odoljeti njenoj ljepoti dade se krstiti te se s njom vjenča. Iz toga braka rodi se krasni Devgenij, koji je za čudo brzo rasto i silnim junačinom postao, tako da je mnoge neprijatelje svladao. Medju inim pobjedio je takodjer Stratiga sa četvoricom sinova, te se oženio s njegovom kćeri, kojoj je pod oknom na srebrnih guslih sa zlatnimi žicami gudio, da predobije njezinu ljubav.

Vrlo popularno i poznato djelo po Evropi u srednjem vieku bijaše bizantinsko-kršćanski roman Barlaam i Josafat, koji je iz grčkoga originala i u naš stariji jezik preveden, te se nalazi u rukopisu XVI. vieka. Smisao ove pripoviedke jest taj, da mudri pustinjak Barlaam želi u kršćanskoj vjeri poučiti indijskog carevića Josafata. kojemu se bješe najavio trgovcem, koji nosi dragi kamen na prodaju, da tim lakše dobije pristup do njegove palače, u kojoj ga je otac zatvorena držao. Da bi mu dakle pojedine nauke što razgovietnije protumačio, služi se radi prispodobe svakojakimi pričami, iz kojih je mogao crpiti shodan moral.

Osim ovih priča imade i drugih, koje su amo tamo po knjižnicah u raznih rukopisih sadržane, koje jugosl. akademija polagano na vidik iznaša. Medju inimi vriedi jošte napomenuti priču pod naslovom · vidinja Tundala (visio Tundali), koja je u zapadnoj Evropi u XII. vieku latinskim jezikom napisana, a sadržaj joj je, kako je neki vitez irski Tundal vidio muke u paklu i radosti u raju (sr. i našu narodnu pjesmu: „ognjena Marija u paklu"). Ovu pripoviedku imademo prevedenu na narodni naš jezik u rukopisu XVI. vieka pod naslovom „vrtal Petra Lucića" itd.

Konačno nam je reći, da kao što je našemu narodu poznat Alexandro, tako znade on mnogo pripoviedati o rimskom caru Konstantinu, Dioklecijanu i Trajanu, prem se ne može znati, da li su književnim putem ova imena do nas doprla. Za cara Konstantina imade narodna pjesma u Vukovoj sbirci II. broj 18. „kako je našao častne krste"; nu taj predmet dolazi često i u starih rukopisih. Kad su Slovjeni na jug došli i naselili one zemlje, kuda se je nekoč protezala silna vlast Aleksandra Velikoga i Konstantina, prigrliše imena ovih junaka u narodno spominjanje. Ne ima sumnje, da se u prvo doba o njih mnogo pjevalo po narodu, ali užasna turska katastrofa potamni do slabih preostavših tragova i uspomenu i pjesme predidućih vremena. Zanimivo je, što stari srbski ljetopisi cara Konstantina upravo u rodbinsku svezu dovode s Nemanjom, te kažu, da je bio pradjed njegov. —

Isto tako spominje se naš narod i careva rimskih Dioklecijana i Trajana. O prvom kaže Vuk u rječniku: „U Crnoj gori i onuda po okolici pripovieda se, da je car Dukljan u viru pod vezirovim mostom svezan u sindjir, koji jednako glodje i u oči božića taman da ga preglodje i sviet da uželi, a ciganin svaki po jednom udari maljem u nakovanj te ga pritvrde." Uz

ovo imade priča u Vukovoj sbirci br. 40, u kojoj se kaže, kako je car Dukljan uzjašio na krilata konja i sam dobio krila; a u pj. II. 17, pripovieda se, kako je skočio u duboko more, da izvadi jabuku sv. Jovana.

O drugom pako veli Vuk. „Pripovieda se, da je bio nekakav kralj Trojan, koji je svaku noć išao u Sriem te ljubio nekakvu ženu ili djevojku; zato je išao noću, što danju nije smio od sunca, da se ne razstopi. Kad bi došao svojoj ljubeznici, potakli bi konjem zob, pa kad bi konji zob pozobali i pietli zapjevali, on bi pošao natrag i do sunca bi došao u svoj grad. Jednom muž ili brat njegove ljubeznice povadi sviem pietlima jezike, da ne mogu pjevati, a konjima u zobnice naspe pjesak. Kad se kralju učini, da bi već bilo vrieme ići, a pietli još ne pjevaju, on zapita svojega slugu, jesu li konji pozobali zob, a sluga mu odgovori, da niesu još (jer je samo pipao rukama odozdo) i tako se zaduevi; kad već vidi što je, on uzjaše na konja, pa pobjegne k svojemu gradu, ali ga u putu stigne sunce; onda on brže bolje sjaše s konja pa uteče pod plašt i sakrije se od sunca; ali njegovom nesrećom naidju goveda, te razvuku plašt i ondje ga sunce raztopi.“

Nadalje pripovieda se, (sr. V. sb. br. 39.) kako je car Trojan imao kozje uši, i kako to nije nitko mogao doznati, dok nije neki momak to zemlji prišaptnuo: a iz zemlje izrasla zova, od koje se pravile svirale, koje su glasom odavale, da su u cara Trojana kozje uši. — Već starim Grkom bijaše poznata priča, kako je bog Apollo kaznio phrygičkoga kralja Midasa, davši mu osalske uši, za koje nije nitko znao do njegova brice, koji je isto tako zemlji prišaptnuo: a tu je izrasla trstika, koja je Midasovu tajnu na vidik iznjela.

Što Vuk pripovieda o Trojanu, to narod po Lici pripovieda o kralju Atili s malenom promienom ovako:

„U nekoje vrieme bio jedan kralj, imenom Atila. Ovaj isti kralj poradi ružne naravi i obličja htio je svaki drugi dan, da ga jedan čovjek iz njegova kraljevstva brije, i čim bi taj čovjek svoj posao dovršio, dao bi ga kralj odma smaknuti. Kad je došao red na jednog momka, jedinog u majke, ražali se majka nad svojim mezimcem, jer je znala, da ga više vidjeti neće, kad ga tomu krvoloku odpremi. I tako ganuta umisi mu pogaču za put mliekom od svojih prsa i metne ju u torbu. Ajde ide on i dodje kralju i dobije zapovied, da ga ide odma brijat. Dječak stupi u sobu, gdje je kralj bio: pa kad ga opazi, za malo se od straha na zemlju ne svali, i jedva se usudi pred njega stupit i obrijat ga. Kad ga obrijao kako treba, htjede ga kralj odma pogubiti. Dječak ga onda zamoli, da ga ne pogubi, dok barem ono kruha ne pojede, što mu je mati u torbu vrgla. Ajde on mu odgodi život za nekoliko, a dječak izvadi kruh i stane jesti. Kad kralj opazi kruh, zaželi ga i on, a dječak mu još ponudi i tako stanu oba jesti. I onda mu vaīja udari u nos, da je kruh kršćanskim t. j. čovječjim mliekom zamiešen, pa reče dječaku: ha sad smo braća, sad te ne mogu ubiti, jer smo jedno mlieko jeli; sad ajde kući pa ne kazuj nikomu, kakvi sam ja, a ako ti se gdje navali kazati, a ti se prigni k zemlji, i skopaj jamicu i kaži zemlji ovako: U Atile kralja pasja glava, ljudski trup, a kozje uši. — Dječak podje kući i kad mu se navali kazati, što je vidio, prigne se k zemlji i prišaptne joj onako, kako ga je sam kralj uputio. Poslie nekoga vremena niknu ondje trstika, a jedan čoban uprav javio tuda ovce, odreže trstiku i počne u nju piriti; ali gle čuda, trstika poče ko čovjek govoriti: „u Atile kralja, pasja glava, ljudski trup, a kozje uši.“ Od to doba zna se svuda, kakav je bio kralj Atila, a od tada niti ga je već koji brijao, nit je on koga smicao. —

Istovjetan s kraljem Atilom jest kralj **Pasoglav**, o kojem Podgorci kažu, da je to kralj vražje pasmine, da je imao pasju glavu, ljudski trup i kozje noge, da ga nitko nije mogao nikakvim oružjem svladati sve dotle, dok nije došao neki biskup sveta života, te izišav mu na susret pred vojskom častnim krstom u ruci, bacio nanj prokletstvo i protjerao vragove, koji su ga pomogli i branili; a kad to uradio svetac, onda da su Hrvati ubili Pasoglava i izkorienili mu cielu vojsku. Nadalje kaže priča, da je biskup dao izkopati u sadanjoj **Večkoj kuli***) 99. sežanja duboku jamu i obzidati ju živiem debeliem zidom, kao kakav studenac, pak bacio u nju Pasoglava i njegovo golemo blago, koje je tobože bilo prokleto, te ga ne smio nitko posvojiti, da ne ogrieši i ne izgubi duše, a nekoliko sežanja povrh njega da je dao zakopati častni krst, da Pasoglav nebi izišao opet kada na sviet i udario u svoje opačine, a dok je tamo častnoga krsta, da se toga nije bojati, jer ne smije k njemu.

Treće vrelo narodnomu pripoviedanju: Bogomilska apokrifna književnost.

Pod imenom **apokrifne književnosti** ne razumievamo drugo, van tako zvane lažne knjige, koje su nastale u ono doba, kada su narodni vjerozakonski sustavi propašću prednjoazijskih država izgubili svoj samostalan značaj, te se razplinuli u mjeri raznolikih mitologičnih predstava, tako da su sve znatnije osobe sv. pisma preobražene te istovjetne mitologičkim osobam

---

*) Večka kula zove se jedna velika, jaka i visoka stublina ili okrugla kula, dakako samo goli zidi, bez krova i podova, na podnožju Velebita, gdje utiče u more velika Paklenica. — Sr. o tom pj. od Vežića u Viencu god. 1869. str. 178.

postale. Motivi dakle bijahu uzeti iz biblije, te nešto fantastično izkićeni, a nešto da budu prostomu puku pristupniji, narodnimi reminiscencijami ponajviše mitičnoga i etičnoga sadržaja izprepleteni. Ovako se nauka kršćanska poganštini više primakla i narod se lakše od nje mogao odvraćati. Sve su to različite vjerozakonske sljedbe znale uvažiti, a medju ovimi ponajviše se odlikovahu bugarski bogomili.*)

Ova kriva vjera da se što lakše u puk prenese, bude privezana s narodnim predavanjem i praznovjerjem. Zato već i bugarski pisac Kozma, koji je živio u X. vieku, prigovara bogomilom, da oni zabacivši predavanja crkvena spletaju neke basne za podkriepu svoje nauke.

I zbilja u narodnoj bugarskoj skazki sačuvala se jedna pučka pripoviest o stvorenju svieta, koja je iz apokrifa potekla, te ovako glasi, kao što nam je Rački priobćio u Radu akad. knj. X. str. 252: „U početku ne bijaše ljudi niti zemlje; svuda bijaše voda; bijaše sam bog i djavo, koji su živjeli svuda zajedno. Bog reče djavolu: ded stvorimo sviet i ljude, na što djavol uronivši u vodu izvadi komad zemlje. Ovu zemlju stavi bog nad vodu i učini komad zemlje; ali to sè

*) Što današnji dan pod imenom socijalnih demokrata razumievamo, to bijaše u srednjem vieku sljedba bogomilska, koja je nastala u Bugarskoj za vladanja Petra od 968. godine. Ova sljedba odricala je svu hierarhiju, odricala je i sva načela družtvenog uredjenja, koje onda bijaše u životu. Ona je učila ljude, da ne slušaju vlastelu; hulila je bogate i korila boljare; proglasivala za bogomrske one, koji rade za cara, a nagovarala kmetove, da ne rade svojim gospodarom. Ona je odsudjivala ženitbu, jedenje mesa i svega, što od životinje postaje, kao mlieko, jaja, sir itd; odbacivala je stari zavjet izuzam psalme; nije poštovala ikone, niti je imala crkve; držala je, da je od boga samo ono, što je dobro i duhovno, a sve zemaljsko, da je od djavla. Nadalje nije vjerovala u kršćenje, niti u častni krst, niti u potonje uskrsnuće tiela, a od svetog pisma najviše je štovala novi zakon sr. o tom obširnije članak Rački-ev u Radu j. ak. knj. VII. i VIII.

djavolu dalo na žao, te lukavo nagovori boga, neka se legnu spavati; tada zamisli boga u vodu baciti. Bog se pričini kao da spava; djavol ga nosi prama vodi na tri strane, ali svagdje zemlja narasla; jer je tim hodom djavol križ učinio i zemlju bogom blagoslovio. Djavol razljućen otide. Tada stvori bog angjele a vrag jarca. Bog pošalje angjela vojna k djavolu; ovaj dojaše na jarcu, ali izsmijan od andjela odmah odbjegne čudeći se, kako se bog ne može domisliti, da križem preprieči množanje zemlje, radi čega bio ga na sviet pozvao. Nadalje Bog stvori čovjeka od blata; ali ljudi počeše veoma umirati, na što bog zovne djavola, da u družtvu živi. Djavol se skloni pod uvjetom, da mrtvi budu njemu a živi bogu. Taj je savez izmedju boga i djavola trajao četiri tisuće godina t. j. tečajem staroga zavjeta. Nu pošto je djavolu više ljudi, nego bogu dopalo, posavjetova se bog kod Abrama, Mojsije i Josipa, kako bi onaj savez prekinuo. Napokon sam djavo očitova, da bog ne može onoga saveza prekršiti, ali da može njegov sin, ako samo učini, da se rodi od nekoga duha, a ne kano što se drugi ljudi radjaju. Tako je bilo; bog učini kitu od bosiljka, legne se, metnuv si ju pod pazuhe i zaželi, da se sin rodi od duha božjega, onda posla ovu kitu po angjelu Gabrielu blagočestivoj Mariji, sestri Jordanovoj, koja pomirisav kitu zanese, ali ne rodi običnim načinom, jer se Isukrst rodi od duha božjega i izadje kroz rupu, koju je Jordan bio sulicom učinio nad sisom svoje sestre. Sada se zametne boj izmedju Isukrsta i djavola; a ovaj videći kako se razpada onaj savez učinjen s bogom, zavede židove, da ubiju Isukrsta.“

U takove pripoviedke znali su bogomili odjenuti svoju nauku te ju pristupnom učiniti. Naravska je stvar, da je ova nauka prostomu puku prijala te odasvuda pristaša dobivala. To je i uzrok, što je ona dnevice rasla, te se i preko granica bugarskih razširila po Srbiji i

Bosnoj,*) a pri tom dakako zahvatila i Hrvatsku. — Ovako je dakle preko heresije bogomilske i do nas doprla lažna književnost, koja je opet postala novim vrelom narodnomu pripoviedanju. —

Kakve su sve knjige bogomili pojedince imali, to se pravo ne može znati, jer su te knjige tečajem vremena kao nevaljane uništene. Nu novijim iztraživanjem ipak je dokazano, da se već u X. i XII. vieku uza strogu crkvenu i pravovjernu književnost razvila još neka druga krivovjerna ili heretična književnost bugarska. To ne bijahu samo prave heretičke bogomilske knjige, u kojih bi se razlagala načela njihove nauke; nego kako je nauci bogomilskoj u prilog išlo, bijahu na starobugarski jezik prevedene lažne knjige, kojim su motivi, kako je već rečeno, ponajviše iz biblije izvadjeni.

Na čelu ove sljedbe stojaše pop Jeremija, inače ozvan Bogomil, od kojeg ova i ime nosi. Kao što su nam novija iztraživanja na vidik iznjela, pisao je pop Jeremija mnoge legendarne priče o životu Isukrsta, Bogorodice i angjela itd; a to je sve pomiešano sa narodnimi gatkami o nekakvih tresavicah i nežitih. To bijahu stvorovi hude naravi poput naših vieštica i vukodlaka. Tresavice nam predstavljaju u živoj slici po jednu nevolju, koja napada na čovjeka; ele Jeremija umiešav situacije biblične načini ih kćermi Irudovimi, od kojih danas još živi narodno pričanje u Ruskoj pod imenom lihoradka, a po svoj prilici bit će tomu traga i u našega naroda, jer je rieč tresavica dosta poznata. O nežitih čuva se uspomena u nekom srbskom rukopisu, gdje se pripovieda, kako zli duh nežit dolazi

---

*) Poznato je, da je u XII. i XIII. vieku našla ova sljedba veliku zaštitu kod istih banova bosanskih, te je znameniti Kulin ban sa cielom obitelju i sa 10.000. kršćana novu ovu vjeru prigrlio.

u sukob s dobrom silom (kršćanskom), koja ga konačno svlada i upropašćuje.*) —

Pa i zbilja kako su bogomili elemente narodnoga vjerovanja znali pomiešati s kršćanskom naukom, pokazuju mnoge biblične priče, koje su iz početka sastavljene po grčkoj apokrifnoj književnosti, a kašnje su u bugarski, a preko njega u naš narod ušle kao narodno pričanje. Tako se n. pr. u pogodinskom nomokanonu iz XIV. vieka, u kojem se napominju sva apokrifna djela popa Jeremije, medju ostalim nalazi i priča o Solomoni cesari i o kitovrase (kentaur) basni i koštuni. To je krug priča o kralju Salamunu, koji je i našemu narodu dobro poznat. Narodne pripoviedke u Vukovoj sbirci br. 42. Jedna gobela u kao, a druga iz kala i br. 41. Djevojka, udovica i puštenica, u kojih se ime Salamunovo napominje, stoje bezdvojbeno s tim u savezu, te se ne može ni misliti drugčije, van da su iz apokrifne književnosti u narodno predavanje ušle. —

Medju omiljeli motivi našega pobožnoga narodnoga pričanja spada pohod pravednika u pakao i ogledanje raznih paklenih muka. Već je gore napomenuta priča o irskom kralju Tundalu, koja je iz zapadne Evrope i u našu literaturu došla. Nu puno je važnije, što naš narod pripovieda i pjeva o pohodu b. d. Marije u pakao, sr. n. pjesmu Vuk. II. ognjena Marija u paklu; onda herceg. pj. u Petran. br. 312. sestre sv. Petra; br. 313. sv. Petar i majka mu; ili br. 315. griešna udovica u paklu itd; sve same variacije o jednoj te istoj glavnoj temi, kojoj je izvor u jednom

*) „U tom, veli Jagič (hist. knj. str. 85), sačuvan je neki ma i neznatni trag narodnoga vjerovanja, koje je u staro doba podjedno i sadržinom narodne pojezije. Mi vidimo u tom nov dokaz, kako se bogomilstvo vješto umjelo posluživati narodnimi elementi, da tim jače narod k svojoj nauci privuče.“

pokrifu pod naslovom: po mukam hoždenije ogorodici, a ove je smisao, kako bogorodica ište d arkangjela Mihajla, neka bi joj otvorio pakao i poazao sve muke paklene, i tko je kako mučen i zašto. što tako nalazi se medju apokrifi i pripoviedka o dvaaest Petaka kako ih valja čuvati. Miličeić pripovieda u svojoj razpravi, „život Srba seljaka" Glasnik knj. 5. 1867. str. 90), da narod u Srbiji govoro svuda svetkuje preko godine nekih dvanaest velikih eteka, a Vuk piše u rječniku pod riec „nedjelja," da se našeg naroda smatra nedjelja kao sveta žena te se eli: sveta Petka nedjelina majka. U sbirci hrvatskih arodnih pjesama od St. Mažuranića nalazi se pjesma od naslovom: „Gromović Ilija i sv. Nikola", u kojoj e pjeva:

U Ivana kuća od tamjana
U njoj svetci rujno pijn vino,
U vrh stola Isus i Marija,
Do njih mi je petak i subota.

Medju apokrifi dolazi nadalje i legenda o Avramu, ako je idole na osliću prodavao, pa kako se oslić polašio, te stresao idole i satro ih. —

Sve se ove priče nalaze u našoj starijoj cirilskoj glagoljskoj književnosti; pače u istom glagoljskom ukopisu, što nam ga Jagić u „Prilozih" saobćio, dolazi dlomak teksta pod naslovom: „Čtenie od sinov zrailovih," u kom se nalaze pripoviedke, štono se ripisuju popu Jeremiji, kao: o krstnom drvetu; glavi Adamovoj; o Isukrstu kako je plu-om orao: kako su ga zapopili; kako ga e car Probo drugom ozvao. Sve su to po rilici puki prevodi s grčkoga teksta tek uz kojekakve arijacije i dodatke, u kojih je skrivena tendencija nauke ogomilske. — Ovoliko o narodnih pripoviedkah.

Glava IV.

Narodne poslovice i zagonetke.

Uz narodne pripoviedke i pjesme sačinjaju i poslovice bitni dio tradicionalne literature, jer se u njih čuva duševna baština naroda.*) Poslovice, Παροιμίαι, proverbia ili adagia jesu obćenite valjanosti; one su osnovane bud na dugotrajnom izkustvu, bud na svestranom temeljitom razmatranju i umstvovanju; one sadržavaju svakojake opazke, nauke, zapoviedi, opomene itd. One se tiču svega, što čovjeku pripada, te nam predstavljaju u kratko njegove odnošaje prama bogu, vjeri i zakonu, prama sebi samom, prama iskrnjemu kao i prama svemu, što ga okružuje; zato i veli mudri Aristotel: „Poslovice nisu drugo nego zaostatci starije filosofije. Ne smije ih čovjek površno, nego ih mora marljivo u pretres uzeti, jer pod tim pepelom sakrivene su iskre stare mudrosti, koja je u iztraživanju istine oštroumnija, nego li potlašnja filosofija."

Narodne poslovice radi lakše ruzumljivosti i kratkoće predju narodu rado u krvi i jezik. Već Salamun okrsti ih mudrost na ulicah (knj. pr. I. 20.) „Sapientia, veli, foris praedicat, in plateis dat vocem suam"; a Čelakovski o prislovih ovako o njih govori: „poslovica je iz pleme-

---

*) Uz Vukovu sbirku nar. poslovica izdanu u Beču 1849, nalazi se jošte jedna starija od Iv. Muškatirovića, izdana u Budimu 1807. pod naslovom: „Притче илити по простому пословице темж сенитенције илити реченија"; zatim je sbirka M. Stojanovića u Zagrebu 1866. i Daničićeva od 1871.; ova posljednja izdana je na temelju raznih rukopisa itd.

nita kova izdjelan novac, okrugao, imajući nadpis i sliku; novac, koji milozvučno zvoni, te po narodu iz ruke u ruku putuje."

Budući da je u svakoj poslovici neka istina sadržana, koju čovjek svojim umom razpoznaje, a zdravi um, što ga je bog čovjeku dao, mora da razpozna istinu, kao što i zdravo oko mora da vidi predmet, koji pred njim stoji; zato iz toga sliedi, da se poslovice predstavljajuće ovu ili onu istinu u sadržaju slažu kod svih naroda, samo što se prema razlikosti jezika kao i inih okolnosti kod svakoga naroda drugčije izrazuju.

Poslovice su nadalje i za poznavanje jezika od velike važnosti. Kao stanovite i nepromjenljive izrieke predstavljajuće jezgrovitu koju misao služe ujedno i za primjere, po kojih se mogu naznačiti pravila za skladnju jezika. S toga ne ima dvojbe, da su poslovice od velike koristi za svakoga čovjeka a napose za književnika.

Narodne poslovice težko je po kakvom sustavnom pregledu porazdieliti. Vuk kaže u predgovoru svoje sbirke, da bi se mogle poslovice razdieliti na više redova, a osobito na prave poslovice, koje se svagda jednako govore, n. pr: težko loncu iz sela začine čekajući i na onakove, koje se različno govore, n. pr. preveo bi žedna preko vode, preveo bi te žedna preko vode, prevest ćete žedna preko vode. —

Da se ovakovim razdieljenjem u velike neprilike mora doći, to svatko može uvidjeti; zato se i sam Vuk toga kanio te je poredao poslovice u azbučkom redu, t. j. onako, kako koja početnim slovom počima. — Po ovom su načinu sve dosadašnje sbirke izdane. Nu alfabetičko poredanje narodnih poslovica može samo dielomice njihovu porabu olahkotiti. Uz ovo valjalo bi i stvarno poredanje, a za to će najbolje biti, ako se poslovice porazdiele po tom, kako je koja postala.

Koji je iole poslovice pozorno razmatrao, mora i nehotice uvidjeti, da su nekoje poslovice osnovane na samom svagdanjem izkustvu; druge su opet potekle od kakve posebne nauke; a trećim je historički koji slučaj za podlog poslužio. Prema ovom trojakom izvoru valja i poslovice razdieliti.

I. U prvi red spadaju poslovice, koje sadržavaju različita pravila za život, osnovana na svagdašnjem izkustvu. Puk naime pamti dobro mnoge sasvim sigurne čine i dogodjaje, koji su se u prošlom životu često ponovili i jednakim načinom obistinili. Na temelju prošloga života stavlja si pravila za budućnost. On je sasvim o tom osvjedočen, da će se i u buduće ono isto dogoditi, što se je u prošlosti sbivalo. I poslovica dakako mora od pojedinca čovjeka poteći; ali čim koji kakvu poslovicu izumi, te se njezin sadržaj od drugog i trećeg kao istinit pronadje, eto ti gotove narodne svojine te nitko ni ne pita, koji ju je izumio.

Da se u poslovicah ove vrsti i zbilja izkustvo za izvor mora uzeti, pokazuje već i to, što je u pojedinih poslovicah i ista forma prema smislu udešena, n. pr. Tko se čuda ne nagleda, taj se boja ne nahvali; Tko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrija; Tko što dobio, to i ponio; Tko se duga ne oduži, taj se tuge neotuži. itd. U svih ovih poslovicah, kao što se vidi, stoji glagolj obično u tako zvanom aoristu, a gdjekada u prošlom sastavljenom vr. Ovaj jezični pojav, kojemu imade i u grčkom gnomičkom aoristu analogije, pokazuje, da je tu uprav jedan u prošlosti sbivši se konkretni slučaj kao mjerilo postavljen, po kojem se svi ostali slučaji moraju prosuditi.

Obzirom na to, kako poslovice ove vrsti istinu u sebi sadržanu predstavljaju, valja razlučiti:

a.) **Poslovice doslovnoga sadržaja:** n. pr. Bogat jede kad hoće, a siromak kad može. Suknju nosi a sirutku prosi. Carska se ne poreče. Često selenje rasulo. Više ima duga, neg vlasi na glavi itd.

b.) **Simboličkoga značenja:** t. j. smisao poslovice zaodjenut je u takve rieči, koje u sebi sadržavaju sličnost uzetu od svagdašnjih stvari n. pr. Kud će iver od klade t. j. od kakva je tko roda, onakav jest. Ne mogu biti ni siti vuci ni čitavi janjci, = ne može se štogod polučiti, a pri tom trud i trošak žaliti. Bunar kopa uz potok, = radi suvišan posao, što nije potrebito. Ne valja biti svakomu loncu zaklopac, = ne valja se pačati u svašto i u ono, što se koga ne tiče itd.

c.) **Poslovice srokovane,** koje na neki diktatorski način kakvu istinu iz života predstavljaju, n. pr. Starost slabost, mladost ludost. Prije izpeci, pa onda reci. Kako došlo, tako proslo. Kokoš tusta, juha gusta. Koja žena vele grede, malo prede. (prim.). Ako sam ubog, nisam nebog. Bog je onome, koji stoji š njime. Gdje je mir, tu je pir. Golo i oholo. Svakog gosta tri dana dosta. Gdje sila gospodi, s razlogom ne hodi itd.

II. Drugu vrst poslovica sačinjaju one, koje u sebi sadržavaju kakvu kratku nauku bud pojedina čovjeka, bud ciele koje klase ljudi. Već od početka svieta bijaše običaj, da su pojedini ljudi, koji se umnom svojom snagom nad prostim pukom odlikovahu, davali savjete i nauke onim, koji su to trebovali, pa zato i vidimo, kako su stari grčki mudraci u kratke izrieke (gnome) sastavljali svoju nauku, samo da se ova tim lakše zapamti. Ovaj način govora bijaše osobito u iztočnih zemljah u običaju. Pače znak je bio osobite mudrosti različite

istine i dogodjaje u tajinstvene zagonetke i slične rieči zavijati te ih puku saobćivati. Poznato je, da se i sam Isukrst u evangjelju ovakovimi izriekami služio, a u starom zavjetu nalaze se čitave knjige mudrih izrieka. Ove vrsti poslovice mogli bismo nazivati i kršćanskimi, jer su većinom iz biblije preko nauke kršćanske u narod prenesene, bud da su sv. otci i propovjednici mnoge istine u poslovice zavili i u puk prenjeli, bud da je i prosti puk razsvietljen svetom vjerom istine božanske sebi prisvajao te ih u poslovice pretvarao. Da je to i zbilja istina, vidi se od tud, što se ovakove poslovice lako u sklad mogu dovesti s pojedinimi izriekami sv. pisma, n. pr. Bolje je malo s blagoslovom, nego mnogo s prokletstvom, sr. posl. Sal. 15. 16. bolje je malo sa strahom gospodnjim, nego li veliko blago i nezasitljivost. Bolji je dobar glas, nego zlatni pas, sr. posl. Sal. 21, 1. bolji je dobar glas, nego silno bogatstvo. Što dikla navikla, to baka ne odvikla, sr. posl. Sal. 22. 6. mladić ostaje kod svoje staze, pa kad i ostari, neće od nje odustati. Oštra rieč srce užeže, a blaga utaži, sr. posl. Sal. 25. 15. blag odgovor utaži srčbu, odgovor osoran užiže na bjesnoću. Sravni i ostalo sv. pismo n. pr. Zla žena gotova nesreća sa crk. 7, 27. nadjoh ženu gorčiju od smrti. Sve je u božjih ruku sa psalm. 94, 4. u ruci njegovoj svi konci zemlje. U tudjem oku vidi slamku, a u svojem ne vidi ni brvna sa Mat. 7. 3. Tko ne radi, nek i ne jede sa Pav. posl. k Tes. 3. 10. itd.

Ovamo možemo uvrstiti našu poslovicu: na vrbi svirala (gled. arkiv. Jagić I. 1.) Ova poslovica ima doduše simboličko značenje, te spada u prvi razred. Ona bezdvojbeno znači, da je drvo, od kojeg se pravi svirala, jošte na vrbi, t. j. da se ono, za čim se ide ili igda ili nigda neće polučiti. Ova poslovica ima divnu

paralelu u knjigi psalma, zbog čega ju ovamo i uvršćujemo, gdje se u ps. 136, st. 2—4, ovako govori (pr. Škarićev): „ondi bijasmo obisili svoje romonito orudje i vrbe, koje su u srid nje“. —

„Ondi nas umoliše oni, koji nas bijahu zasužnjili, da bismo im pivali; i oni, koji nas bijahu odveli, da bismo im spivali štogod vesela, rekavši nam: pivajte nam sionska spivanja. — Kako možemo pivati Jehovine pisme u tudjoj državi?“

Ovimi riečmi izrazuje se, kako židovi u sužanjstvu babilonskom ne mogoše pjevati, već u znak tuge i žalosti objesiše svirale na vrbe, a to je za vrieme turskoga robstva učinio i naš narod.

U ovaj red poslovica spadaju i pojedine rieči kao pozdravi, uzklici ili frase, koje se govore pri raznih igrah, svetkovinah, običajih itd. i koje su bez dvojbe išle u narod preko kršćanskih svećenika kao: Bog s tobom. Ako bog da i sreća junačka. Ako boga znadeš. Bog blagoslovi. Bog vam dao sreću i zdravlje itd.

Napokon mogu se u ovaj red uvrstiti i one poslovice, koje su preko humanističkih nauka iz grčkih i latinskih klasika po narodu razširene, n. pr. Mi o vuku, a vuk u ovce postade od Terencove „lupus in fabula.“ Kititi se tudjim perjem postade od Aesopove basne „vrana i paun.“ Ono naše: zmiju u jedrima nositi Vuk str. 93., ili grije zmiju u skutu Dan. posl. 882. postade takodjer od Aesopove basne (sr. l. IV. f. 18.), a u Virgila (sr. ecl. III.) imade slično: latet anguis in herba. Naše kiselo groždje polazi takodjer od Aesopa (sr. l. IV. f. 3.) itd.

III. U treću vrst spadaju poslovice, koje su iz narodnog života potekle te čuvaju historičke uspomene kao: Šaptom Bosna poginu. Miloš cara ubode, a sam zdravo ne uteče. Jao ti je, kako je

Lazar na Kosovu poginuo. Kulen ban od dobrih dana; ili ima svega obilja kao za Kulina bana; jer se znade, da je za mudra upravljanja Kulinova Bosna imala svega u obilju.

Uz ove idu i one, koje nisu obćega historičkoga značenja, već se protežu na kojekakve mjestne odnošaje ili pojedine osobe. Ta koliko puti dogodi se, da se koja osoba u pojedinom mjestu radi svoje gluposti ili druge kakve manjkavosti uzme za primjer kojega slučaja, n. pr. To je prava Manda, jer govori bez repa i glave; ili gori mu glava kao futočkom knezu, (u Bačkoj); ili hoće gotovinu kao pop Kosto, uz koju Vuk. sliedeće navadja: „Kad je Mlatišuma 1729. godine došao u Kuče, neko od ljudi, koje je bio podigao na Turke, zamoli ga, da mu da tursku, t. j. kad Turke proćeraju, neko njivu, neko vodenicu itd; i on svakomu sve obreče; ali nekakov pop Kosto, ili kao što ga Turci zovu Kostro, koji je slušao ta iskanja i obricanja, pruživši mu svoju razkriljenu kapu reče: „Ja sam gospodine star, niti mi treba turska kuća ni vodenica, ni njiva; nego mi daj što ovdje gotovo.“ Mlatišuma, ne mogući na ino, izvadi nekoliko dukata i baci mu u kapu. Pošto Mlatišuma pobjegne natrag, i niko ne dobije ništa do pop Kosto ono, što mu je dato u gotovu, ostane ova poslovica na ovome kraju“ itd.

Od poslovica valja razlučiti narodne kletve i zaklinjanja, kojimi se tobože može od kakve sablazni osloboditi ili sreću izazvati; tomu su opet protivni uroci i kletve. Mnoge od ovih primile su sliku molitve, a tomu je kršćanski vjerozakon mnogo doprinio. Vuk u svom rječniku navadja molitvu proti mori, koja se u Greblju očita, kad se legne spavati. Ova je radi originalnosti vriedna, da se ovdje u cielosti navede:

Mora bora! ne prolazi E su na njem tvrdi ključi
Prek ovoga b'jela dvora Od našega Snodora

Snodora i Todora
I Marije i Matije
I sestrice Levantije.
Koja nema pristupišta
Prek ovoga b'jela dvora
Ni kamena kamenica
Ni vjetrušna vjetrušnica
Ni nametna nametnica
Ni udovna udovica
Ni maćiona maćionica,
Dokle ne bi prebrojila
Na nebu zviezde
Na gori listove
Na moru piesak
Na kučki dlake
Na kozi runje
Na ovci vune
Na vuni dlake;
A kad bi to prebrojila,
Vratilom se opasala
Zaštikalom poštapila
Ušla u jajsku ljusku
Utopila se u morsku pučinu
Trinka joj trakuli
Vragu joj glava.
Sve joj koze vrag odnio,
Mleko joj se ne sirilo,
Nego rekla: jaoh!
Jaoh joj dala Lena, plena
I Marija Magdalena
Amen.

ili primorska.

Viška slipa, gola, hroma
Leži doma,
Od boga prokleta,
Od sv. Mihovila sapeta;
Bati puti
A zemlja uzda
A trnom zakopana
A lozinom zamotana.

Isto tako valja uvažiti i pojedine kratke pripoviedke, koje se u narodu kao poslovice upotriebljuju. Mnoge ovakove pripoviedčice sadržavaju u sebi nazore prvobitnieg narodnjeg života, pa ih je gdjekada i težko razumjeti, jer im se pravi smisao zaboravio n. pr. Pitali kurjaka, kada je najveća zima, a on reko: kad se sunce radja.

Napokon su i narodne zagonetke, koje spadaju u tradicionalnu književnost. Sabiranjem zagonetaka malo je tko do sad bavio. Jedina do sada valjana sbirka izašla je u Biogradu od Novakovića 1877., ima do 5000. zagonetaka, koje su poredane po odgonetkah i to po

*

prvom slovu u alfabetičkom redu; inače su narodne zagonetke amo tamo po raznih knjigah i časopisih razbacane.

Narodne zagonetke sadržavaju u sebi ostanke staroga metaforičkoga jezika. Mnoge zagonetke ukazuju nam se gdjekada bezsmisaone, jer nismo vrstni dohvatiti, kako narod medju ovim i onim predmetom analogije traži. One nam pokazuju, koje predmete narod ponajviše ljubi i kako ove znade karakterisati. Ako je već bogatstvo zagonetaka kod svih Slovjena poznato, to je osebice jošte kod nas Hrvata i Srba znamenito, što se naše zagonetke odlikuju krasotom dikcije i silom izraza. Predmeti zagonetanja snimljeni su od najprimitivnijeg života. Mnogo puta moramo se čuditi, koli potanko se u njih označuje orudje kuće, dvorišta i polja. I carstvo bilinsko i životinsko mnogo je u njih zastupano. Zato ne ima dvojbe, da su i zagonetke za poznavanje narodnjega života od velike koristi.

Htjeti opredieliti, kako je koja zagonetka postala, bio bi težak i suvišan posao. Kad bismo naše zagonetke sravnili sa inimi narodi, vidjeli bismo, da se ove medju sobom sudaraju. Tako navadja Novaković jednu zagonetku, koja ovako glasi:

Dolećeše tice bez perja,
Padoše na drvo bez lišća:
Doleće momče bez usta
Te pojede tice bez perja.

ili:

Poleće labud bez krila
Pade na dub bez grana
Ubi ga car bez ruke
A izjede carica bez zuba.

i još drugih varijacija, koje sve se slažu sa latinskom zagonetkom, poznatom ćak iz X. vieka:

Volavit volucer sine plumis,
Sedit in arbore sine foliis,

Venit homo absque manibus,
Conscendit illum sine pedibus,
Assavit illum sine igne,
Comedit illum sine ore.

Već i ovo pokazuje, da je i zagonetkam kao i pri-
)oviedkam moralo biti obćenito vrelo. Medju ostalim i
›vdje je bogomilska književnost svoju doprinjela. Tako
ıe medju apokrifi napominju dvie pripoviedke: od ko-
ike česti bi stvoren Adam, i besjeda triju sve-
itelja. Ove su sastavljene u dialogičnoj formi kao
)itanja i odgovor, te se mogu smatrati kao vrelo mno-
;im našim zagonetkam. Tako se n. pr. zagonetka u
,Vili" pod br. 558. „zlatni stupci vodu zastupili, odtud
ovci zeca natjeraše, zec uteče, lovci izginuše." Odgovor:
Kad je Mojsije bježeći od Faraona prešao preko mora,
Farao s vojskom propao u more," nalazi u jednom
lanku pod naslovom „razumnik," koj je preštampan iz
ednog srbskog rukopisa XV. vieka. Ona glasi ovako:
v' pros: čto jest' dr'vên' ključ a vodna za-
ovna, a zajec uteče, a lovêc' pogibe? ra-
um': dr'vên' ključ Moiseov žezl,' a vodna
asovna čer'mnoje more a zajec byst
Ioisij, a lovec' Faraon. Moisej prêide po
uho, udariv žezlom v more, i stavi se
ıore o Faraonieh' i o silêh' jego pogiboše.
'ako se i o Adamu mnogo i danas kod našega naroda
oneta, sr. zag. u bos. prij. knj. II. Koji je taj,
oji je jednom rukom četvrti dio svieta
morio: Odgovor: Kain; ili u Vili od god. 1867.
r. 379. Sto se ne rodi, umre; a što se rodi,
mre? Odgovor: Adam i Hristos itd.

Ovo je historično doba narodnih zagonetaka. Kad
ismo ove pobliže htjeli razmatrati, morali bi i kod njih
ao kod narodnih priča razlučiti predhistorično doba od
istoričnog; a to isto valja i za poslovice. Ta ne ima

dvojbe, da koje kratki lapidarni slog, koji je vazda u narodnih poslovicah narodom za lako pamtenje služio, koje opet smjelost u prispodabljanju i naivnost predstave u pojedinih zagonetkah predpostavlja veliku starinu. Tko ne vidi n. pr. u toj zagonetci: jedna čaša masla svemu svietu dosta, ili visi kotao dvanaest vedara prve nazore o suncu i mjesecu? —

Glava V.

Narodne pjesme.

Njihov postanak.

Ne samo domaći već i tudji pisci priznavaju, da su Slovjeni narod pjesnički.*) „Indoevropski narodi, veli Stur, (sr. o nar. pisnih a povestech plemen slovanských v Praze 1853. str. 1.) izrazuju svaki po svoju ono, što u sebi skriva, i za čim mu se duša zanaša. Indijanac pokazuje to ogromnimi sgradami svojih hramova, Persijan svetimi knjigami, Egipćanin piramidami, obeliski i

*) Konstantin Porphirogenita svjedoči, da su se Grci pri svojih igrah služili slovjenskimi pjesmami (de cer. aulae Byzant. l. I. c. 72. Reiskius in com. ad Const. Porph. p. 4). Prokop pripovieda. kako su Grci na Slovjene napali, a ovi nikakve pogibelji nisu osjećali, jer su pjevajuć bili zaspali (de bell. Gothico l. III. c. 14). Nadalje napominje Grk Theophylakt u svojoj poviesti (sr. hist. VI. 2. kod Strittera II. pag. 53.), da su oko god. 590. tri Slovjena bila poslana kao poslanici k avarskomu kanu. Ovi su nosili, veli on, mjesto oružja tambure, a pjevanje i glasba bila je poglavita čest njihova poslovanja. — Sve to priznavaju i njemački pisci. Tako veli Grimm: „Alle slavischen Stämme scheinen von Natur dichterisch begabt zu Gesang und Reigen aufgelegt. Ihre Lieder zeichnen sich durch stille tiefe Empfindung aus“ (serb. Gramm. 14). Gerhard govori u predgovoru svoje vile, „das der unbefangene Leser Anakreons und Homers Geist mit Staunen lebendig in den Frauen und Heldenliedern eines slavischen Volksstammes (der Serben) erblickt.“ I Glatz u (freimüthige Bemerkungen eines

neizmjernimi otajstvenimi labirinti, Grk sjajnimi kipovi, Rimljan čarobnimi slikami, Niemac liepom glasbom; Slovjeni pako izlili su dušu i misao u pričah, pjesmah i spievih." — I danas se u nas svaki dogodjaj, što u život naroda zasieca, pjesmom opjevati znade; pa što danas biva, bivalo je još više u prošlosti, kaduo je bilo obilatijih izvora i naravitijih uvjeta za narodnu poeziju. Tada bo stojaše ona onkraj umnoga razvitka pojedinca, te je kao duševna imovina mnogo tjesniju svezu sa svojstvi narodnoga života imala, nego što danas imade.

Današnji dan su samo historički dogadjaji podlog narodnomu pjesničtvu. Negda je pako priča bila glavnim temeljem, na kojem se narodna pjesma gradila. Kad bi se naime koji čovjek u narodu našao, koji se je pjesničkom vještinom odlikovao, sakupio bi predmet iz raznih priča, te bi ga zaodjenuv u pjesničko ruho izpjevao na javnom kojem mjestu, gdje je bila množina ljudi. Ovako izpjevana pjesma nije se smatrala njegovom vlastitošću ili svojinom. Slušatelji su odmah poprimili, što su pjevati čuli, i buduć da se pjesma kao i danas samo ustmeno po narodu širila, zato je naravski morala sve to više svoj izvorni oblik gubiti. Što je prvi pjesnik izpjevao,

Ungarns über sein Vaterland) veli: „die ausserordentliche Liebe zum Gesang ist ein Haupt und ein schöner Zug in dem Charakter der Slaven. Das slavische Frauenzimmer wird man selten stumm antreffen. Es schwatz oder singt. In deutschen Orten, wo slavische dienstmägde gehalten werden, ziehen diese, wen sie des Morgens mit Grasbürden gewöhnlich in einem Zuge zurückkommen, immer singend ein. Die Slaven haben in diesem Stücke einen entschiedenen Vorzug vor den deutschen, die Reichart mit Recht sanglose heisst". — Ovo su dovoljna svjedočanstva, koja potvrdjuju, da su Slovjeni i zbilja narod pjesnički. Mogla bi se još i druga svjedčanstva navesti, ali to bi nas daleko vodilo. „Man kann (veli Šafarik u Gesch. der sl. Spr. u Lit. 52.) ohne Widerspruch behaupten, das die Naturpoesie bei keinem Volke in Europa in einem so hohem Grade und einer solchen Reinheit, Innigkeit und Wärme des Gefühls verbreitet sei, wie unter den Slaven".

to se na prvi mah ne mogaše ni zapamtiti; s toga je i svaki po svoju popunjivao, što bi mu iz pameti izpalo. Odtud i dolazi, da se nijednomu narodnomu pjesniku za ime ne znade, jer koliko bilo slušatelja, toliko i pjesnika; pa to je i uzrok, što se u mnogih pjesmah jedan te isti predmet različito pjeva.

Ovako si predstavljamo postanak pojedinih pjesama u narodu. Ovakove pjesme zovemo upravo n a r o d n e, jer su plod i proizvod cieloga naroda, a predstavljaju nam kao u ogledalu početak života, prvi stepen i djetinski način njegova mišljenja.

Kao što nam poviest svjedoči, imao je s početka više manje svaki narod posebnu kastu pjevača, n. pr. Indijani kučilave, Grci aede i rapsode, Grmani barde, Skandinavci skalde, Inglezi minstrele itd. Njihova zadaća bijaše putovati okolo po narodu, te pred njim pjevati pjesme bud starije već poznate, bud novo sastavljene. Ovako se je narodno pjesničtvo sve to više njegovalo i savršivalo, dok se napokon do najvišeg stepena ne razvi; a to bje onda, kad su se posebnim uredjivanjem pjesme srodnoga sadržaja u jednu cielost spojile te pismom učvrstile. Ovakovu cielost sačinjaju posebni veliki spjevovi — epopeje, — kao ind. M a h a b a r a t a, grč. I l i j a d a i O d i s e j a, njem. N i e b e l u n g itd. Ovakovi spjevovi služe onda za temelj i početak ostalomu književnomu razvitku.

Slovjeni ne mogu se kakvim narodnim eposom ponositi. Narodna epopeja nastaje onda, kad narod iz svojeg prvobitnog stanja počme prelaziti u drugo stanje t. j. u stanje razvitka i gradjanske naobraženosti. Kod Grka dovršuje to junačko mitičko doba ratom trojanskim, na koji se naslanja bogati epični krug grčkih junaka. Tako zvana seoba naroda njemačka je junačka doba i kolievka njemačke junačke priče. Najznamenitije historičke osobe, imenice Ermanrich, kralj ostrogotski, Gundurich burgundski, Atila hunski, Teodorich i ini, to su nosioci njemačke

junačke skazke. — Nu u Slovjena je drugčije. Oni ne imaju obćenitog narodnog eposa, u kojem bi se ukupni duh slovjenski zrcalio. Narodna seoba grmanska nosi na sebi biljeg ratobornosti i junačtva, hunsku i tursku karakteriše fanatička divljač, težnja za razorbom svega napredka. Kod Slovjena naprotiv prodje seoba mirno. Oni ne podjoše ni za junačtvom ni za osvajanjem, već se naseliše u zemljah, koje su drugi zapustili; s toga se sačuvala germanska i hunska priča o seljenju naroda, a ne slovjenska.

Kod nas na jugu potiču najstarije pjesme junačke istom iz XIV. vieka, prem si možemo misliti, da je ovih i prije toga moglo biti. Predpostavljajuć, da svaka pjesma postaje odma iza dogodjaja, koji se u njoj pjeva i da je ovaj historičkoj istini primjeren, kao što to dokazuju pjesme spjevane o bojevih srbskoga ustanka, recimo na Mišaru, Čokešini, Deligradu itd., koje su pobilježene u IV. svezku Vukove sbirke, a da naše najstarije pjesme iz XIV. vieka ništa skoro historičkoga osim imena ne imaju; moramo priznati, da je naš narod i prije XIV. vieka mogao imati svoju epiku; al je ova izčeznula, jer je nemila turska katastrofa kao materijalni tako i duševni život našega naroda na toliko porazila, da je on gotovo morao zaboraviti na sve pjesme, koje je prije XIV. vieka imao. Koja zajednička i obćenita ideja mogla je u našega naroda stvoriti uvjete epskomu vieku i prije invazije turske, to se dakako ne može kazati; jedino znamo, da je ideja borbe proti obćem dušmaninu kršćanstva impuls dala narodnoj epici, koja se u XIV. vieku kod nas pojavila.

Potonja dakle vremena, vremene borbe za život i obstanak mogoše kod pojedinih slovjenskih plemena promaknuti narodnu junačku pjesmu. U Čeha imade kraljodvorski rukopis, imenice uzneseni spjev o Zaboju i Slavoju; Rusi imadu svoga Igora Sviatoslavića, Kozaci

prekrasne svoje dumi, a mi Hrvati bogatu riznicu junačkih pjesama, koje se na daleko i široko po narodu pjevaju.

Literatura.

Negledajuć na to, da su naše narodne pjesme u XV. i XVI. vieku svikoliki dalmatinski pjesnici poznavali, te ne samo jezik po njimi naučili, već i pojedine motive narodnoga pjevanja u svoje pjesmotvore uvadjali, kao što znamo o Hektoroviću, koji je ciele dvie narodne pjesme u svoje „ribanje“ uvrstio a Kačić je i nove pjesme po kalupu narodnom sastavljao; negledajuć velim na sve to, reći nam je, da je pjevanje našega naroda i prije dalmatinskih pjesnika bilo poznato. To nam potvrdjuje iz XII. vieka tako zvana kronika hrvatska, koja je, kako je danas dokazano, više literarni spomenik narodnoga pjesničtva, nego li dokumenat historički. U njoj nam se sačuvala kao i u njemačkoj „Kaiser Chronik“ iz XII. vieka ili francuzkoj „reali di francia“ čudna mješavina legende, bajke i pjesme: pa zato se i može smatrati kao najstarije svjedočanstvo o davnom pjevanju i pričanju našega naroda. — Nadalje napominje nam Domentijan u životu sv. Save, pisanom XIII. vieka, kako je on (Sava) kao svetac mrzio na skvr'nnoslovesnije i vrêdnije pêsni, kojimi se tobože duša mladenačkoga pregnuća oslabljuje.*)

*) Mnogi se pozivaju na svjedočanstvo Gregora Nikephora, koji je god. 1326. kao poslanik putovao kralju Dečanskomu i taj put opisao. Medju inim napominje, kako su idući šumom ljudi njegove pratnje pjevali — κλέα ἀνδρῶν, ὧν οἷον κλέος ἀκούομεν οὐδέ τοι ἴδμεν. t. j. slavu ljudi, o kojih slave su čuli, ali ih poznavali nisu. Budući da se ničim ne može dokazati, da su ti ljudi i zbilja pjevali jezikom slovjenskim, a ne grčkim; zato se ovo svjedočanstvo ni ne može smatrati valjanim.

Nadalje imademo svjedočanstvo o tom od mnogih učenih inostranaca, koji su kroz našu zemlju putovali pa u svojih putopisih ovdje ondje gdjekoju i o narodnih pjesmah kazali. Tako napominje Slovenac Benedikt Kuripečić, koji je kao carski poslanik putovao godine 1531. u Carigrad preko Bosne, Stare Srbije i Makedonije, u svom putopisu ćak i imena pojedinih junaka, koje je narod pjevao. „U Bosni, veli on, kod Kamengrada nekakav je junak Malkoš ili Malkošić u pjesmah proslavljen, a nadalje kod Rogatice blizu Višegrada nalaze se grobovi vojvode Radoslava Pavlovića, koji je mnogo u narodnih pjesmah opjevan“. Nadalje pominje i junaka Miloša Kobilića, o kojem i danas narod pjeva, dočim o prvih dvajuh više se pjesme u narodu ne čuju.

Osim ovih svjedočanstva imade i drugih osobito putopisaca, koji o naših narodnih pjesmah izviešćuju, kao diplomat austrijski Busbegne iz XVI. vieka; Niemac Stephan Gerlach iz XVII. i prirodoznanci Piller i Mitterpacher iz XVIII. vieka; nu daleko bi nas vodilo, njihove viesti o tom pobliže razmatrati. Dosta je da vidimo, što su novija iztraživanja u tom pogledu odkrila i na vidik iznjela.

Prvi bijaše Fortis, koji je putujuć po Dalmaciji naišao na pjesmu poznatu pod imenom „Asanaginica“ (sr. viaggio in Dalmazia dell' Abate Fortis 1774. V. I. str. 88.) i ovu na talijanski jezik preveo. Premda ova pjesma nije baš jedna od najvažnijih, ipak je toliku pozornost probudila, da je za kratko vrieme ciela Evropa za nju znala. Iz talijanskoga proveo ju je Göthe na njemački i to je dalo povoda, te su se svi znamenitiji učenjaci od ono doba našimi stvarmi počeli zanimati. — Vuk Stefanović Karadžić bijaše onaj, koji je svietu našu zemlju svestrano odkrio. Kao što je poznato, dao se je on po nagovaranju Kopitara na iztraživanje narodnih umotvorina, te je i zbilja izdao narodne pjesme u 4

debela svezka, kojim su još iza njegove smrti dva dodana. Kad je učeni sviet ovo zagledao, počeo je narodne pjesme ne samo u razne evropske jezike prevadjati, nego i mnogo o njih pisati. Najviše zasluga steče si u tom pogledu Niemac Jakov Grimm, ali osim njega pisali su o narodnih pjesmah i ostali kao: Herder, Göthe, Vater, Vostokov, Puškin, Bovring, Mickievič, Stur, pače i žene kao Tereza Talvi i Dora d'Istria itd.

Po primjeru Vukovu stadoše i ostali našinci sabirati i izdavati narodne pjesme. Od to doba do danas toliko je sbirka na svietlo izneseno, da bi i suvišno bilo ovdje ih sve navadjati. One točnosti, obsežnosti i vrline, kojom se Vukova sbirka odlikuje, nije se dosad ni jedna dosinula. Najbolja je do sada sbirka Luke Marjanovića, koja je izdana u Zagrebu 1864. pod naslovom: Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u gornjoj hrvatskoj krajini i u turskoj Hrvatskoj. — Izdavatelj stavio si pri sabiranju nar. pjesama Vuka za uzor, držeći se strogo njegovih zdravih načela; zato mu i jesu pjesme veoma točno i vjerno pobilježene. Samo je žaliti, što je ova sbirka odviše kratka, jer je izašla samo u jednom svezku, sadržavajućem 27. junačkih i 25. ženskih pjesama. — Što se obsega tiče, može se Petranovićeva sbirka kao prva za Vukovom smatrati. Ona je izašla u Biogradu g 1867. pod naslovom: „Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине". Ona sastoji iz 700. strana velike osmine; imade 57. narodnih pjesama, sve gotovo junačke, a k tomu veoma dugačke, tako da su osim nekojih manjih pjesama sve ostale od preko 500. stihova; jedna je pače od 1607. stihova. Prema tomu pruža ona bogatu gradju za poznavanje naših narodnih pjesama; ali ju kritika mnogo ne preporuča, jer kad se pojedine pjesme, koje su s Vukovimi istoga sadržaja, sravni, vidjeti je, da im je obseg upravo sumjniv, osobito kad se uvaži, da u njih imade koje

kakvih mudrijaških refleksija, koje nimalo ne dolikuju karakteru narodnoga pjesničtva; k tomu sabiratelj istih nije niti kazao, gdje i od koga je te pjesme čuo pjevati. — Što se tiče ostalih sbirka, ove su u toliko važne, u koliko nam ukazuju pjesme pojedinih miesta, u kojih su sabrane. Današnji dan možemo reći, da su nam u tom pogledu svikoliki krajevi naše zemlje sa svimi jezičnimi osobinami dovoljno zastupane; pače i Jačke ugarskih Hrvata imademo u Kurelčevoj sbirci pobilježene.

Nadalje vriedi uvažiti, da su pjesme, što ih je Vuk Stefanović po narodu sakupio, prevedene što sasvim, što dielomice u sve poznatije jezike evropske. U talijanskom jeziku ima prevod od Nik. Tomasea; u njemačkom od g. Talvi 2. sv. Halle 1825 — 26. (Novo izdanje od g. 1853. u Lipsiji). Od ovud preveo je u jezik englezki Sir John Brŏwning. — U francuzkom jeziku ima prevod Dozon-sa, bivšega konzula u Mostaru. — Uz to imade takodjer prevoditelja slovjenskih, u Rusa Berg, u Čeha Kolář itd.

Što se tiče pojedinih studia naših narodnih pjesama, o tom sravni: Poèsie populaire des nationes Slaves u Revue Britannique. Janvier 1837. — Govor u pohvalu naših narodnih pjesama držan Gerberom u draždjanskoj akademiji, naštampan u Jahbücher für Literatur, Kunst und Wissenschaft 10 Heft 1847. — Pomenuta prevoditeljica Talvi izdala je u englezkom jeziku god. 1850. knjigu pod naslovom: Historical view of the languages and literature of the Slave Nations with a sketch of their popular poetry; od toga je prevod u njemačkom jeziku: Übersichtliches Handbuch der slavischen Sprachen und Literatur nebst einer Skizze ihrer Volkspoesie übersetzt von Dr. Brühl. Leipzig 1852. Povrh toga sravni: Mickievića literatura slovianska. Poznanj 1865.,

od čega imade i njemački prevod. Sto je tu osebice kazano o hrvatskih ili srbskih pjesmah, to je na talijanski preveo Medo Pučić pod naslovom: Adamo Mickiević: dei canti popolari ilirici. Zara. 1860. Isti ovaj revni Dalmatinac preveo je i Bodjanskoga pod nasl.: Giuseppe Bodjanski: della poesia popolare slava. Zara 1861. — God. 1863. izdao je Ljudevit Stur knjigu pod naslovom: O narodnih pisnih a povestech plemen slovanskyh; a iste godine pisao je i Miklošić o naših pjesmah u Oesterreichische Revue. — Uz to sravni, što je pisala god. 1865. bugarska kneginja Dora d'Istria o narodnosti srbskoj po pjesmah Vuka Stef. u Revue de deux mondes, od čega imade prevod na talijanskom jeziku u dalmatinskom časopisu „Nationalu;“ onda Srbin i njegova poezija od Jak: Ignatovića u Danici i Sedmicu list za pouku i zabavu. — Vriedno je napokon napomenuti, što piše Bezsonov u svom djelu „Bolgarskija pesni“ o razmjerju medju srbskim i bugarskim eposom, — kao i Buslajeva: Историческiе Очерки русской народной словесности и искуства. T. I.

Estetička ocjena i razdieljenje.

Vuk u svojoj sbirci razlikuje pjesme kao i priče u mužke i ženske. Ženske pjesme su liričke ili epsko-lirske naravi. One se pjevaju pri svakoj zgodi i to bez kakva glasbena nastroja. Sve ove pjesme tiču se obiteljskoga i zadružnoga života našega naroda te nam predstavljaju sve njegove zabave bud svetačne bud svagdanje. One su većinom kratke, prem sadržaja jezgrovita i dovoljno označena. Osobitu nježnost, milinu i krasotu nalazimo u ljubavnih pjesmah. Osiećanja tu izražena živa su i istinita. Ljubavni odnošaji rišu se sasvim naravski bez ikakva okolišanja upravo onako, kao što se od na-

roda u njegovoj djetinjoj dobi i očekivati može, uza to sa nekom udvornosti, da se upravo diviti moramo.

Što se tiče junačkih pjesama, ovim je predmet mnogo raznolikiji. One pjevaju o obiteljskom životu, o porodičnoj i prijateljskoj ljubavi, o pobratimstvu i posestrimstvu, a medju inim i o otmici djevojačkoj; nu ponajviše se tiču krvne osvete i neprijateljstva turskog. — Osobitim znakom narodnoga pjesničtva ima se smatrati personifikacija životinja i bilina. Kako Kraljević Marko spasi sokola, komu su krila u krvi prolivenoj na Kosovu ogrezla te okorjela, da ne može poletit; kako junak čuva od propasti gavrana, mravca, ribu itd., kako se djevojka razgovara s ružom, s borom, s oblakom i s danicom itd., sve to pokazuje nježno i plemenito osjećanje kao i žensku ćud našega naroda, koji svukoliku narav organsku i neorgansku duhom proniknutu smatra. Pa zato je i jezik u narodnoj pjesmi pun materijalnog i čuvstvenog bogatstva. Gdje su junaku konj, oružje i priroda, koja ga okružuje, neprestani pratioci, tu su ovi izrazi izkićeni nebrojnimi pridavnici, metaforami i perifrazami te sačinjaju jedrinu narodne poezije. Znamenite su rieči Jakova Grimma, koji u Göttinger gelehrte Anzeigen 1826. o naših pjesmah ovako govori: „Die serbische Natur-Poesie ist allgemeiner Theilnahme werth. Seit den homerischen Dichtungen ist eigentlich in ganz Europa keine Erscheinung zu nennen, die uns wie sie über das Wesen und Entspringen des Epos klar verständigen könnte. Wir sehen sich jedes bedeutende Ereigniss bis auf die allerneueste Zeit herunter zu Liedern gestalten, die im Munde der Sänger lebendig fortgetragen werden, deren Dichter Niemand verräth. Ton und Weise der neueren Lieder wird aber durch eine unergründliche Reihe der älteren aus mythischer Zeit gleichsam geweiht. Einmischung des Geisterhaften und Abergläubischen zu erhabenen dichterisch kräftigen Mo-

tiven findet auch in den jüngsten statt. An edler Haltung und Sprache gebricht es niemals; Wiederholung epischer Beiwörter, ganzer Zeilen und Sätze erscheinen wesentlich, und doch ist kaum ein Lied, das nicht durch die Neuheit einzelner Züge etwas Besonderes hätte. Dieser Lieder wegen glauben wir, wird man jetzt slavisch lernen.“

Junačke narodne pjesme obično se razdieljuju u četiri periode. U prvu spadaju pjesme, što ih je Vuk na početku druge knjige pobilježio. Ove su većinom sadržaja mitičkoga. U njih vlada fantazija te se mnogo pjeva o naravskih sila, koje su stari narodi po svuda obožavali kao: Jovan i divski starješina; zmija mladoženja itd.

Druga perioda zasiže doba od XII. do XIV. vieka. Dva su stožera, oko kojih se cielo pjevanje ove dobe okreće i to: slavna porodica Nemanjića, koja izumre Stjepanom Dušanom (1366.), a druga je tragička ona katastrofa, koja se sbude na Kosovom polju (1389.), gdje car Lazar poginu*)

Za ovim sliedi treća perioda, koja bi se mogla ozvati perioda romantičke poezije. U ovoj se ne uzima više poviest naroda za glavni predmet pjesničtva, no se samo gdjekoje ideje narodne gomilaju u osobi pojedinih junaka. Tu se ukazuju tako zvani hajduci,

*) Budué mnogo imade pjesama, koje se tiču dogodjaja kosovskih, zato su pojedinci pokušali, kako bi sve te pjesme posakupili i u jednoj epskoj cjelini predložili. Tako je njemački prevodilac naših narodnih pjesama Sigfrid Kaper naštampao 1851. prvi takovi ogled pod naslovom: Lazar der Serbencar. Ovaj spjev, premda u narodnom duhu spisan, više je ipak umjetan, nego narodan. Iza njega sastavio je Joksim Nović narodnu gradju sasma samostalno, izdavši ju na svietlo pod nasl: Lazarica 1849; ali ni taj spjev ne ima nikakve epske vriednosti, jer su tu pjesme jedna uz drugu nadovezane onako, kako koja sliedi. Mnogo boljim putem udario je P. Bezsonov u svojoj studiji o naših narodnih pjesmah štampanoj u „Ruskoj Besjedi“ 1857. II. On je gledao, da upravo s riečmi nar. pjesama i priča izpri-

koji odgovaraju novogrčkim kleftam. Tu se pjevaju djela ljubavi i pustolovlja, koje su hajduci proživjeli u sukobu s Turci. Uz junačtva pjeva se s jedne strane o domaćem i zadružnom životu, a u tom se zbog svojeg obsega i umjetnoga sloga osobito odlikuje pj. 89. III. „ženitba Maksima Crnojevića," sastojeća od 1227. stihova; s druge strane pjeva se o nasilju turskih aga u Bosni i Hercegovini, gdje se Jakšići kao junaci proslavljuju. Pozorište svih tih junačkih čina prostire se od Bosne do Primorja, gdje je opet znamenit junak Ivo Senjanin, oko kojega se mnoge pjesme kreću.

Četvrta perioda junačkih pjesama spada u novije doba. Tu se pjevaju bud čini Srba pod Milošem vojvodom, bud bojevi Crnogoraca s Turci. Ovamo spada i vojevanje Grahovljana u družtvu s Crnogorci proti Turkom, gdje poginu Smail aga Čengić, o kojem je na temelju narodnih pjesama izpjevan istoimeni epos Mažuranićev.

Prem je ovo razdieljenje reć bi dosta jasno i pregledno, opet nije takvo, da bi se pjesme spadajuće u ovu ili onu periodu bud po sadržaju bud po obliku medju sobom mogle razlučiti. — Središte svega junačkoga pjesničtva u nas jest hajdukovanje. Ovo je oslonjeno na historičkom podlogu. Kad je Srbija iza kosovske bitke izgubila svoju samostalnost, ne preosta narodu

povieda propast srbskoga carstva u cjelini. Drugi je stranac, koji je na istom polju radio, Adolfo d'Avril, Francuz. On je pod naslovom „La bataille de Kossovo" prikupio, uredio i naštampao samo narodne pjesme o kosovskom boju. Ovamo se može pribrojiti i pokušaj Meda Pučića: Mickievicz, dei canti popolari ilirici. Zara 1860. str. 154—175. — Svi su ovi pokusi bez uspjeha; ali na njihovom osnovu ogledao se i Stojan Novaković, izdavši Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Pokušaj da se sastave u cjelinu kao spjev. Drugo izdanje Zagreb 1872. — Napokon je i Armin Pavič izdao do sada u tom pogledu najbolje djelo pod naslovom: Narodne pjesme o boju na Kosovu god 1389. U Zagrebu 1877.

drugo, već voditi malene ratove, da tako razbije veliku silu. Ovi maleni ratovi posvećeni su biljegom kršćanstva, jer im je svrha proti kletom Turčinu za krst častni i slobodu zlatnu. Ovim malenim nu mnogostručnim ratovanjem razvila se narodna junačka pjesma, a ta je sa pjesmami inih naroda u bitnosti slična.

Hajdukovanje počelo je u Bosni, gdje se je maleni rat najbolje mogao voditi. Na granicah dviju država mogao se najbolje razvijati život hajdučki. Ove granice pregazilo je hajdučtvo uskočko, te je razvijalo epičnu pjesmu i ondje, gdje se razvijala nije, naime u Primorju i Istri. Ovdje je glavni junak Ivo Senjanin, kao što je na iztoku Kraljević Marko; pače hajdukovanje prešlo je i granice srednjega vieka te se protegnulo i do najnovijeg doba. Pa kao što je hajdukovanje noviju pjesmu u svoj vrtlog povuklo, tako je i stariju pjesmu svojim duhom i načinom zadahnulo. Tiem je nastala u cielom našem pjesničtvu neka jednoličnost u obliku i tipu, koja se više primiče mirnoj i lastnoj tišini Homirovih pjesama, nego li epici grmanskih naroda, koja diše viteškim duhom srednjega vieka.

Prema tomu mogli bismo razlučiti pjesme, u kojih je sadržaj čisto historičan i one, u kojih je ovaj pomućen. One spadaju u noviju dobu, dočim su ove starije i to tim starije, čim tamnija u njih historička istina. Kao što ćemo u sliedećem vidjeti, u naših najstarijih junačkih pjesmah pomućena je historička istina s mitusem, tako te se može reći, da je u ovih pjesmah mitus glavniji nego historija. Uz najstarije junačke pjesme ima i drugih pjesama, o kojih se može reći, da čuvaju u sebi ostanke negdašnjega predkršćanskoga života slovjenskoga, te ćemo ih u sliedećoj glavi razmatrati pod naslovom, kako sliedi:

Glava VI.

Starina narodnih pjesama.

Pjesme predkršćanske.

Dan danas ne ima dvojbe, da je pjesma prvotno iz obreda postala, te se ne samo pjevala, nego i s plesom spajala. U to doba nije se jošte lirika od epike i dramatike lučila, ali sa svim tim je pjesma imala već onda sve elemente ovih struka u sebi. Ne imajuć samostalnog značaja služila je pjesma više za praktičku svrhu. Čovjek ćuteć se odvisnim od prirode držao je besjedu za dosti jaku, da s pomoću nje blagotvorne sile u prirodi dozove, a opet škodljive od sebe odvrati. „Zato kod svih naroda, veli Grimm u mitologiji str. 1173. proizlazi iz rieči blagoslov i prokletstvo. Nu kad rieč djelovati ima, mora biti svezana i svetčano sastavljena u popjevku i pjesmu; radi toga i stoji sva snaga rieči, kojom su se sveštenik, liečnik i čarobnik služili, u savezu sa oblici pjesme. Ovako su se prije svega razvili zagovori, molitve, čaranja“ itd. Istina mnoge od ovih pjesmica poprimile su već kršćansko odielo, ali ni savkoliki kršćanski dojam ne bijaše toli možan, da ih njihove starodavnosti liši; osobito se to opaža u onih pjesmah, koje se pjevaju prigodom raznih svetkovina u godini.

Stari su narodi a uz njih i Slovjeni osobitim štovanjem nazirali elemente u prirodi. Vatra, voda, zrak i zemlja bijahu im svete i božanstvene stvari. Držeći ih za simbole, pod kojimi se skrivaju vrhunaravska bića, gledali su, da ih što većim slavljem

proslave; zato su im žrtve prikazivali i pri tom razne obrede služili. Poviest poganskoga i kršćanskoga vjerozakona uči nas, da se je poslie uvedenja kršćanstva množina praznovjernih obreda i običaja iz poganštine sačuvala kao ostanak negdašnjeg elementarnog bogoslužja. Vatra se smatrala kao čest velike sunčane vatre, kojoj su Slovjeni tri velika blagdana u godini posvetili i to: blagdan novorodjena sunca ili sunčanog boga; tako zvana koleda, koja se do danas sačuvala, a pada kao što je poznato, na božić. Drugi blagdan bio je letnica ili turice, a to je svibanjska svetkovina; napokon subotka ili kupalo t. j. ljetni suncokret, naše kriesnice, što zapada na sv. Ivana, kadno se sunce u najvećem veličanstvu ukazuje. Ovaj je blagdan toli velik, da se na dan sv. Ivana po nazoru našega naroda isto sunce tri put zaustavlja. Svi ti blagdani bihaju dakako pjesmami proslavljeni, od kojih su se do danas jošte tragovi sačuvali. O svibanjskoj ljetnoj svetkovini malo se u nas pjesama sačuvalo; pa što ih imade, to je već tako izpremiešano s kršćanskimi nazori, da je težko mitičke elemente u njih odkriti. Više toga imade kod ostalih plemena slovjenskih. Zato su se kod nas koledske i božićne pjesme u većoj mjeri sačuvale.

Koledske pjesme već po svojem sadržaju pokazuju veliku starinu. Njihov je smjer izazvati blagoslov domaćini ili onomu, komu se pjevaju; a tim je spojeno i obdarivanje. Negda se u poganštini bogovom svietla žrtvovalo zlato, a ovo je, kao što priče potvrdjuju, u savezu sa svjetlošću; zato i veli božićna pjesma:

Božić bata na oboja vrata;
Nosi kitu zlata, da pozlati vrata.

Da se i zbilja koledske pjesme mogu smatrati kao ostanci onih pjesama, kojimi se u poganštini slavilo mlado sunce u oprieci prama staromu, ili preporod naravi uslied pomladjena sunca, vidi se od tud, što koledske

jesme većinom navadjaju, da se molimo za staoga badnjaka, za mladoga božića. Istina ve su rieči izgubile već prvotni smisao, jer su na ršćanske nazore prenesene; ali ne ima dvojbe, da se u tarom badnjaku, koji pred božićem u slici gorućeg anja simbolički predstavlja staro sunce, sačuvala uspooena poganskoga boga, koji se kod pojedinih slovjenskih lemena nazivao Perun, a risao se kao starac, sr. esku pjesmu: koleda, koleda, djedku, dej rišku k sniedku, a orasi bijahu Perunu posveeni.*) Da se nadalje u rieči božić čuva uspomena o uncu, vidi se od tud, što se većkrat u pjesmah opetuje: jaj bože i božiću; ili božić sjaje po svem vietu; ili božić baje po svem svietu. Što ieč bajati današnji dan znači, to je poznato; nu po timologiji može se dokazati, da u korienu ove rieči leži akriven pojam svjetlosti. U staroindijskom jeziku nači bhâ, bhas = svietliti i govoriti. To je dokaz, la su se obe rieči negda u istom smislu uzimale, te se e tečajem vremena jedna od druge odielila. S toga se le može ni misliti inače, van da je u gore navedenoj ieči „baje" sadržan pojam svjetlosti, inače je smisao lerazumljiv.**)

U koledskih pjesmah obično se pripieva „koledo"; lu što to upravo znači, tomu je težko a trag ući. Neoji su i to dosta znameniti ruski spisatelji imenice: Popov, Rakoviecki, Karamzin držali koljada ili koleda a boga veselja i mira. Drugi n. pr. Kolar i Trstenjak

*) Vollmer u svojem mitologičkom rječniku opisuje Peruna li Perkuna kao starca, komu su u slavu žgali vjekovitu vatru.

**) To isto potvrdjuje i grčki jezik; u ovom je isti korien a, bha sadržan u glogolu φημί, φάσκω lat. fari i φαίνω, ϕανή = baklja; od tud i dolazi, da grčki pjesnici uzimaju glagol φαίνειν u smislu govora. sr. Soph. Ant. 621. κλεινὸν ἔπος τέφανται. vidi Curt. Grundzüge p. 278.

stavljaju našu koledu u savez sa indičkom božicom Kalendom, suprugom boga Krišne. Prema tomu misli Hanuš (sr. Wissensch., der slaw. Myth.), da je to mlado sunce, koje se u prosincu slavi i darovi pozdravlja, a bog je Krišna u Indijanaca kao Horus u Egiptu, Adonis u Siriji, Phoebus kod Grka i Apollo kod Rimljana jedan te isti bog sunčani. Bilo ih i takovih, koji su koledu od lat. collecta; a drugi, koji su od srednjevječnog lat. colenda izvadjali, pače i koji su na rieč colaudemus (sc. dominum) mislili. Bilo kako mu drago, to stoji, da su i stari Rimljani slavili tako zvani festum calendarum ili saturnalia, a to bijaše vrieme od 24. prosinca do 6. siečnja, dakle 12 dana, što se u Njemačkoj zwölf Nächte, Anklopfersnächte, Rauchnächte sve do danas gdjegdje nazivlju; to je vrieme razkoši i razblude spojeno s obdarivanjem, koje i našim koledam odgovara, a odtud su i poklade = po — kolede postale.

Isto tako i kraljičke i dodolske pjesme predpostavljaju veliku starinu. One se današnji dan pjevaju pri igrah, koje se oko duhova i spasova zamiću; tada naime, kao što je poznato, idu kod nas djevojke od sela do sela, te pjevaju ove pjesme. Kraljičke pjesme osim imena Lejo i Lado, što se u njih pripieva, izgubile su već svoju originalnost; puno vjernije sačuvale su se pjesme dodolske. Njihov starodrevan sadržaj tiče se vode, jer se š njimi kiša s neba izazivlje, da okvasi zemlju i donosi plod. U Dalmaciji i Kotoru, veli Vuk u rječniku, idu mjesto dodola prperuši, a starešina njihov zove se prpac, a to je rek bi istovjetno sa grčkim pirperuna, o čem se kao ni o dodoli pravo značenje razumieti ne može. Sa dodom stoji u savezu rusko dida, dido, ditko; slov. djetko, dinda, dundo, donda itd. a svemu tomu odgovara sansk. dhidi = ljepota, svjetlost. Po svoj prilici čuvat će se u ovoj rieči uspomena na slav. boginju Ladu, koja se, kao što nam

mitolozi dokazuju, označivala pridjevkom didy (sr. Hanus W. d. s. M. str. 347.) t. j. stara (velika) Lada, po prilici rimska magna mater (Cybele), boginja svemirnoga razplodjenja. Dani joj posvećeni bijahu od 25. svibnja do 25. lipnja, gdje bi se otcevi, matere i djetca u kolo prihvatili i pri tom pripjevali: Lado, Didis Lado, a to se je i do danas u Rusiji sačuvalo. Kao što se vidi, u isto vrieme padalo je i svetkovanje gore pomenutoga ljetnoga suncokreta, koje se je proslavljivalo ne samo vatrom, nego i vodom, zato se i kupalo zove, po neki način čišćenje ili lustracija. I zbilja boginja Lada bila je doduše boginja ljubavi; nu ništa za to, ako se ona u pjesmah dodolskih za kišu moli: Sunce i iz toga proizlazeća svjetlost i toplina spojena s mokrinom kao oživljujući i razplodivi življi ovoga svemira, predstavljeni u slici bogova i boginja, sačinjaju pramitus indo-slovjenskih naroda. Kad su naime narodi svoju pozornost svratili s makrokozma na mikrokozam t. j. kad su sa motrenja svemirskoga sišli, da razmatraju pojedine pojave; onda je i pramitus svoj prvotni smisao izgubio, te su svi simboli svemirnoga razplodjivanja preneseni na razplodivost ljudi. Tako je i Lada s početka bila boginja sunca, pa kao takva i kraljica, a poslie se je snizila do boginje ljubavi kao simbola ljudskoga razplodjivanja. Budući da je ona kao boginja sunca bila u uzkom spoju s vodom, jer su voda, svjetlost i toplina kosmogonska principija, zato su se i pojmovi o njoj pomiešali; ona je postala i boginjom vode (sr. u Rim. Venus urania i Venus afrodite), pa se zato i ona kao takova izazivala, da bi kišu s neba poslala i zemlji plod dola.

Uz ove pjesme, koje najstarijimi smatrati moramo, pristaju druge pjesme, koje su više samostalnije naravi. I ove predpostavljaju veliku starinu. Dakako da je više vremena moralo proći, dok se je pjesma, postala pri obredu, izolirala te se pjevala samo zato, da se pjeva.

Ovakove pjesme pobilježene su u Vukovoj sbirci pod naslovom „mitologičke pjesme.“ U njih se ukazuje sunce, mjesec i zviezde u antropomorfičkoj slici te se govori o njihovoj bračnoj i porodičnoj svezi. Rieči „mjesec i zviezda“ imadu već po svojem dočetku spolno značenje; dočim je sunce, kao što se znade, srednjega t. j. neznanog spola. To je upravo i uzrok, što se u slovjenskoj mitologiji sunce ukazuje sad mužkim sad ženskim bićem. Danas je dokazano, da su pojedini arski narodi predstavljali si sunce različito i to u slici boga, ili u slici boginje. Sunce se ukazivalo nekom plodonosnom silom. Kad se je pri tom mislilo na stvaranje u smislu radjanja, onda se je sunce boginjom predstavljalo; kad se je pako mislilo, da svojimi traci sunce mater zemlju oplodjuje, tako da priroda u njenom krilu sakrivena na novi život proniče, onda bje sunce mužkoga bića. — U starih Grka i Rimljana sunce je mužko ἥλιος i sol, što već i rieč po svom obliku pokažuje. U Inda je opet drugčije. U njihovoj Rgvedi i Atharvavedi nalazimo, gdje bog Savitar svoju kćerku Surju-sunce daje Somi-mjesecu za ženu; i po litvanskoj tradiciji sunce (sáule) je supruga mjesečeva, a da i ne govorimo o njemačkoj Frau Sonne i Herr Mond. — I Rusi smatraju sunce poput Niemaca božjom gospodjom, a mjesec njenim suprugom.*)

U nas je rieč „sunce“ srednjega spola, tako te se po dočęku iste ne može označiti, da li je sunce mužkoga, ili ženskoga bića. Po Miklošiću rieč „sunce“ nije drugo, već umaljiteljno ime od sluno, a to bi bilo mužkoga spola, kao Janko, Cvjetko, Brajko itd. Tko pozna zakone jezika, neće se nimalo, čuditi, kad se reče, da je ista ova rieč u ranijem stadiju svoga života mogla glasiti i kao sl'n' (slunı), a kao takova spadala je u tako zvanu I — sklonitbu, koja je negda bila i mužka i ženska.

---

*) vidi Afanas: poet. vozr. Sl. na prir. I. 77.

Prema tomu može oblik „sunce“ sadržavati u sebi pojam mužkoga i ženskoga bića.

U našem narodnom pjesničtvu ne ima primiera, koji bi nam sunce predstavljao u slici ženske; osim kad bismo to smjeli izvoditi iz ove pjesmice:

Aj djevojko dušo moja!
Što si tako jednolika
I u pasu tankovita?
Kan' da s' suncu kose plela
A mjesecu dvore mela.

Prem bi se moglo pomisliti, da se u posljednjih dvajuh stihovih pokazuje sunce i mjesec medju sobom kao u oprieci mužkarca i ženske; opet se iz same kose, koju pjesma ovdje suncu pripisuje, ništa sigurna izvesti ne može. Nego svekolike pjesme predstavljaju nam sunce kao mladića, koji ima mjesec za brata, te sestru, koja se zove sunčeva sestra, gdje već i pridievak na e v mužko biće pokazuje. — Kakvu sve rodbinu sunce imade, liepo nam kazuje jedna istarska pjesma, koju vriedi ovdje u cielosti navesti:

Rosna, Rosna košutice,
Kadi si se narosila?
Tamo doli u livadi,
Kadi rastu zlati pasi,
Zlati pasi, zlate žice,
I sleberne podvezice.
Otrnimo jenu žicu,
Pak ju dajmo zlatariću,
Da nam kuje na grad ključe;
Da vidimo, ki je v gradu.
U gradu je devet bratac
I mej njima jena sestra,
Jena sestra, lipa Mande.
Oni počmu kunšejati
Komu ote sestru dati?

Ote l' suncu, al misecu?
Boje ju je suncu dati,
Boje suncu neg misecu.
Misec će joj sveker biti,
A danica svekrvica
A zvezdice sve zelvice
A vlašići pastorčići.

U krug istih mitičkih pjesama spadaju i one, koje pjevaju o vili. Pojedine od ovih preinačene su po kroju inih pjesama. Tako kaže i sam Vuk glede pjesme 224. Vilina posestrima, da je u ovoj pjesmi rekao bi čovjek polovica do kraja uzeta iz svatovske pjesme. — I u junačkoj pjesmi dolazi vila; nu ovdje ima uzgrednu ulogu, kao što i inače u pjesmah osobito umjetnih, gdje bez nje ni gusala u naših pjesnika ne ima ni govora. Kad govorimo o vilinskih pjesmah, razumievamo tim samo one, u kojih vila i zbilja nešto mitičkoga predstavlja. Akoprem se po nazoru našega naroda vila nalazi po gorah i vodah, opet joj je najobičnije prebivalište u zraku. Ona gradi, veli pjesma 226., dvore ni na nebu ni na zemlji, no na grani od oblaka. Nadalje ona skuplja oblake, sipa striele i ustreljuje junake. Kad se svi njeni biljezi u obzir uzmu, mora se reći, da je vila neki pojav u prirodi, koji su si stari Slovjeni u slici boginje predstavljali. I zbilja sama rieč „vila" stojati će valjda u savezu sa vijorom, vijati; a po tom bi bila ona boginja zraka i svega, što u zraku biva kao vjetra, oblaka, munje itd. „Iz toga, veli Hanus, što vile prorokuju, što oružje nose i oružje pripravljaju, što mjesečinom plesove vode i više puta se kao zli dusi pokazuju, sliedi, da je vila prvotno reć bi bila boginja svietla, koja u vrieme izhoda do zapada blagotvorno, a onda škodljivo djeluje. Kao dobra boginja odgovara ona bieloj ženi u Čeha, a weisse Frau u Niemaca, a kao zla grčkoj Hekati, koja bijaše boginja

mjeseca (selene), te imade čarobnu moć, da može prorokovati Kod mnogih Slovjena zovu se vily duše umrših, a u tom su vile istovjetne sa rusalkami inih Slovjena“.*)

Najstarije junačke pjesme.

Junačka pjesma spada u historičku periodu, u dobu razvijenije kulture jednoga naroda. Kako ova postaje, kako li se razvija, to nas najbolje uči junačka skazka starih izumrlih naroda.

Razvijenija kultura arskih naroda nije dopuštala, da si oni jednom predstavljene bogove smatraju same za sebe i da ih ne stave u obćenje s ljudmi; ta u obćenju bogova s ljudmi očituje se upravo vjera. Pa kako da bude ovo obćenje medju bogovi i ljudmi bolje pojmljeno, nego kad se uzelo, da su narodni dobročinitelji, njegovi vojvode, kraljevi, zakonodavci i ostali, koji su se duševnimi i tjelesnimi prednostmi odlikovali, posrednici medju bogovi i ljudmi.

Kad su se arski narodi poslie svoje diobe u pojedine ogranke podielili, naravno da su ponešto zaboravili na onu baštinu, koju su zajednički u prakolievci uživali; pojedine pako reminiscencije, što su im još bile preostale, morali su svojim okolnostim prilagoditi. — Bogoštovje prirode sastojaše u tom, što je ona svekoliko kretanje kao i pojave u naravi i spravnom životu držala za bogove i demone, te je tako sav proces u svemiru, kao borba i pobjeda svjetlosti i tmine i svega, što je na zemlji grozno, postalo posebnom mitičkom povieśću bogova. Trebalo je dakle odnošaj bogova naprama prirodi zaboraviti, a samo ono u pameti pridržati, što je strahovito, vanredno i čudno, i to na sudbinu ljudi prenieti, pa eto ti već i isti bogovi postaju heroji.

---

*) Sr. Wissensch. des slav. Myth. str. 307.

Pozorište bogovskih čina bijaše izprva protegnuto na mjesta, koja ne obstoje i na vrieme, koje stojaše iznad svake poviesti, poslie kad se je potreba osjećala, da se bogovi što više u blizinu primaknu, bijaše pozorište njihove radnje na zemlju povučeno, a kad se već na prastaro vrieme sasvim zaboravilo, tada su se čini bogova nadovezali sjajnim epoham i historičkim znamenitostim pojedinih naroda. Ovako posvema na zemlju preneseni mitus spojio se sa historičkimi dogodjaji i stopiv se u poviest proizveo je junačku skazku, o kojoj se može reći, da nije drugo već talog bogovske skazke, slabi obris starijega mitusa. Zato se, mitička tvar, kao što je već gore rečeno,*) u krupnijih crtah ukazuje, dočim se historička stvar u pojedinih odlomcih uzdržala i mitusu podvrgla.

Ovako si barem predstavljamo postanak junačke priče kod naroda indijanskoga, persijskoga, helenskoga i germanskoga. Heroji ovih naroda bijahu po neki način pohranitelji starih predavanja, koja su se oko njihova pripoviedanja kao oko središta usredotočila. Zašto su se pako uspomene narodne najviše kod heroja sačuvale, tomu je uzrok, što je narod svoje kraljeve, zakonodavce, pobornike, zatočnike, vodje u ratu i pustolovju, svladatelje nereda i osnovatelje bolje budućnosti držao za svoje dobročinitelje, pa si ih zato kao viša bića predstavljao. Ova idealna predstava s jedne strane prouzročila je, da se njim sve pripisivalo, štogod se o životu, borbah i pobjedah znalo; a s druge opet strane to prenašanje historičkih uspomena na idealnu sliku heroja imalo je tu posljedicu, da su heroji sve to više narodniji postajali, i tim tradiciju narodnu u obseg ideala povukli.

*) Sr. str. 52.

Ovaj medjusobni odnošaj dvaju faktora, naime tradicije i izmišljotine razmnožio je junačku priču na toliko, da je ova nebrojene ogranke razpustila. Zato valja pri tom više hrpa razlučiti, od kojih su ove tri najvažnije:

U prvu spadaju priče mjestne i pokrajinske, t. j. one, koje su označene uplivom zemljo i narodopisnih uvjeta. To polazi iz one dobe, kad se još poezia od historije ne luči, te se o istini predavanja ne sumnja. Ovakove priče razjasnjuju nam najstariju poviest gdjekoga mjesta ili pokrajine, prem je ova samo prividna, buduć izpremiešana mitičkimi kombinacijami starih kronista; sravni uz to i priče o postanku gdjekojega naroda, gdje je ponajviše ime upitnog junaka istovjetno sa imenom naroda (sr. Čech, Mech, Lech.)

U drugu hrpu spadaju one priče, koje postaju spajanjem raznih medju sobom neodvisnih gataka. Putem ove spojitbe pretapljaju se pojedine priče u jednu cielost, tako da se promjena i na same osnovne crte razprostire. Ove priče mogu se u strogom smislu junačkimi nazivati, jer se u njih ukazuju junaci svezom i središtem raznolikih tradicija, kao što je grčki junak Hreljo (Herakle), u kom su se slegle bajne tvari raznolikih vremena i miesta u Grčkoj i izvan Grčke.

Treću hrpu sačinjaju tako zvani epski spjevovi, koji su već plodovi daljnije kulture. U ovih se spajaju krugovi mjestnih i porodičnih priča u jednu pjesmenu cielost, koja narodnu vriednost tim dobiva, što sjeća na velike čine, ratove i katastrofe naroda, kao što je kod Grka krug priče argonautske, thebanske, meleagričke i trojanske. —

Predpostavljajuć ovako postanak i razvitak junačke priče kod gore pomenutih arskih naroda, nameće nam se pitanje, kako je s našimi janačkimi pričami, ili što je sve jedno, s pjesmami, jer se pjesma od priče vanj-

skim samo oblikom razlikuje, pjesnički bo početci već su i u samom pripoviedanju sadržani.

Gore smo već kazali, da nam valja historičku pjesmu od nehistoričke razlučiti; pa i zbilja u ovoj posljednjoj mora se i nehotice priznati, da se je u njoj mitička jezgra sačuvala. Uz ostale faktore, koji su razvitku junačke skazke doprinjeli, valja kod nas uvažiti jošte s jedne strane nauku kršćansku, a s druge strane upliv raznih literatura osobito iztočnih, koje su u srednjem vieku po svietu razturale tako zvanu stihiju zabavne poezije; k tomu dolazi i isto hajdukovanje, koje je starijom pjesmom na toliko pokrenulo, da je mnoga starija misao izgubila svoju originalnost. Nu sa svim tim može se i opet reći, da su svi ti dojmovi promienili pojedine okolnosti i imena, dočim je mitička jezgra ostala netaknuta.

Kao što ćemo vidjeti, dolaze u naših narodnih junaćkih pjesmah na mjesto mitičkih heroja historičke osobe, a mjesto demonskih sila zastupaju neprijateljski puci, poimence Arabi i Turci; nu ipak cieli tip pripoviedanja, zamršaj i razmršaj čvora, što je u njih, naliči sasvim onomu tonu, što ga u gatki nalazimo, a to je, da ova izbjegavajuć svaku osobnu samovolju i poetičku individualnost predstavlja jedino obćeniti poetički nazor o prirodi, koji u sebi nosi najstariji mitički zametak.

Da se vidi, kako je i zbilja mitički elemenat prenesen na historiju ovu pomutio, neće biti s gorega, ako ovdje na oko uzmemo pjesmu Vuk. II. pod naslovom „ženitba cara Dušana,“ kojoj je sadržaj u kratko ovaj: Srbski car Stjepan zaprosi po slugi svomu Todoru u latinskoga kralja Mihaila, koji stolovaše u Ledjanu latinskome gradu, djevojku po imenom Roksandu. Pošto bijaše sve gotovo i za svatbu spremno, poruči kralj latinski, da on ne ima sobom dovesti dva svoja sestrića, naime Vojnoviće, Vukašina i Petrašina.

ier da su težke pijanice, pa će se opit i učinit kavgu. Car Stjepan i zbilja posluša, kako mu je kralj poručio. Nu sestrići njegovi bojeći se nesreće, koja bi se mogla caru dogoditi, pozovu po nagovaranju matere brata Miloša, koji bijaše čoban kod pastira i obukavši ga u bugarsko odielo, da ga nitko ne upozna, odpreme ga za svatovi. Medjutim pripovieda se u pjesmi, kako je Miloš putem na svom konju Kulašu svojim buzdohanom šestopercem počinio golema junačtva, poubijav sve one, koji su mu htjeli silom oteti konja. Kad se došlo k gradu Ledjanu, ne može car da odvede djevojke, prije nego bi uklonio svekolike zaprieke, što mu ih je latinski kralj na put stavio. Car sam dakako ne mogaše sve to obaviti, već mjesto njega osmjeljuje se na taj posao sestrić mu Miloš Vojnović, koga car ni poznao nije. Tu se sa svom epskom širinom pripovieda, koje sve zaprieke Miloš ukloniti imadjaše. Najprije morao je megdan dieliti sa kraljevim zatočnikom, zatim preskošiti tri konja, na kojih stojahu tri plamena mača; napokon ustrieliti kroz prsten jabuku, na koplju postavljenu. Kad sve to bijaše dovršeno, nametne mu kralj posljednji jošte i najteži posao; on izvede tri liepe djevojke, sve tri jednolike i na njima ruho jednoliko; pak naloži, da car poznade Roksandu djevojku, ako ju odvesti želi, inače da neće zniet glave. Miloš se i na taj posao odvaži, upotriebiv pri tom varku, koja nas sjeća na grčkog Odyssea. On naime prostre na zemlju svoju bugar-kabanicu, posu ju biserom i prstenjem; pa reče: koja je Roksanda djevojka, neka kupi biser i drago kamenje; a ako se druga koja maši, da će joj ruke odsjeći. — Ovako dakle Miloš svlada sve te poslove i odvede za Stjepana djevojku. Nu i tim ne bijaše jošte svemu tomu kraj učinjen. Kad bijahu malo iza grada, kralj pošalje vojvodu B a l a č k a, da raztjera svatove i odvede natrag djevojku. U Balačka bijahu tri glave; i z j e d n e mu

modar plamen bio, a iz druge ladan vjetar duvao, ali Miloš i njega svlada, i baciv ga sa sedla, odsječe mu sve tri glave te ih stavi konju u zobnicu. Tim dakle budu sve zaprieke uklonjene, a svatovi podjoše s djevojkom kući. Kad bijahu na polju Kosovu, oprosti se Miloš od svoga ujaka, koji ga tek sada za nećaka upozna.

Neględajuć na to, što nas zaprieke stavljene pri snubljenju djevojke Roksande sjećaju i na grčkog Hrelju, koji je u svojem životu dosta junačkih čina počinio, a i kad je liepu Iolu snubio, morao je s njezinim otcem Euritom dieliti megdane; negledajuć ni na to, što nam ista lukavost Miloševa, kad htjede da upozna Roksandu, u pamet dozivlje Odyssea, koji je isto tako sličnu varku upotriebio naprama Akillu, kad je ovaj preobučen u žensko odielo medju kćermi kralja Lionida boravio, samo da izmakne ratu, u koji je s ostalimi Grci morao ići; negledajuć na sve to gledati nam je na one motive, po kojih se stihija pjesme i zbilja može upoznati.

Prije svega ima se uvažiti vojvoda Balačko sa tri glave. Da je ovo i zbilja neko mitičko biće divske prirode, o tom se ne može podvojiti. Pomnožavanje uda na junacih obično je i kod inih arskih naroda. Grimm u svojoj mitologiji I. 360. navadja kao osobitu vlastitost germanskih junaka, što imadu po više ruku i po više glava. U nas je narod ovu pomisao o pomnožavanju uda prenesao na neprijatelje, utvore, zmajeve i divove, tako ima Musa protivnik Kraljevića Marka tri srdca i troja rebra jedna po drugiem (sr. V. knj. II.) Isto tako i Džidovka djevojka i Maleta hajduk u Marj. pj. III. i VI.; — nu što znači Balačko?

U zabavno-poučnom srbskom listu „Sedmici“ nalazi se god. II. 1857. 1858. članak pod naslovom: „Prilog k ispitivanju srbskih narodnih pjesama,“ u kojem pisac toga članka oštroumnimi kombinacijami nastoji dokazati,

da je naš Balačko istovjetan sa indijskim Valasom ili Balasom, koji se u Mahabarati ukazuje nekim demonom, koji zatvara vodu u pećinah gorskih. U istom indijskom bajoslovju, samo na drugom mjestu i to u Vedijskih pjesmah, zamienjuje se Valas Vritrom, koji sunčane zrake skriva, te kišu s oblaka zadržuje. Jedno i drugo ime polazi od kor. vr ili promienom *r* u *l* = *vl*, što znači velare, pokriti; a ta nas rieč sjeća na crni oblak, koji se starim narodom prikazivao u slici zmaja. Proti zmaju vojuje bog Indra, zato se on zove i Vritraha ili Balaor t. j. po njemačkom prevodu Drachentödter, ubilac zmaja. Iz posljednje rieči postalo je u nas Slovjena ne samo ime Belaur, kojim se imenom nazivao brat bugarskoga cara Mihaila, već i sada u ustijuh naroda živuća rieč blavor, blor, što znači veliku zmiju. (sr. Vuk. rječnik.) Zmaj pako nije ništa drugo, veli Grimm, već zmija, koja krila ima. — U našoj pjesmi Balačko je istina čovjek; ali da je ovdje prvotna misao na čovjeka samo prenesena, dokazuje druga pjesma istoga sadržaja, na koju se pisac pomenutog članka pozivlje, jer se u njoj kaže za tasta Dušanova, da je izveo zmaja troglavita. Od ovog troglavog zmaja postao je ne samo vojvoda od tri glave, što mladu otimlje, već se on u drugoj jednoj pjesmi pretvorio u Arapina, koji otimlje djevojku (sr. pj. 72. Pj. crnog), „na vodi je Arap tri hiljade, medju njimi troglav Arapine.“ U našoj dakle pjesmi prenesena je na Miloša prastara skazka o ubici zmije, koji prvotno bog bijaše, al mu je u naših pjesmah traga ponestalo. Da je tomu i zbilja tako, vidi se ponešto iz českog kraljodvorskog rukopisa, gdje se u Ljibušinu sudu napominje, kako je Trut ili po prevodu Trnskovom Trutko zmaja pogubio. U zendskom bajoslovlju pripisuje se ubojstvo zmaja Triti, koji je s početka arski bog bio, te se u indijskoj mitologiji zamienio bogom Indrom. U

doba dakle, kad je ova pjesma sastavljena, bijaše jošte poznata skazka o arskom bogu — junaku Triti ili Truti, Traetonu, ubiocu zmaja, kojega spomen žive jošte u imenu varoši Trutnovu (Trautenau), koji ima zmaja u svom grbu.

Ovako se dakle vidi, kako je indijsko-slavski mitus o bogu zmijoubici u našoj pjesmi prenesen na historičko lice, ali opet tako, da u cieloj pjesmi nikakve historičke istine ne možeš odkriti. Po pjesmi Dušan uzimlje za ženu Roksandu*), kćer latinskoga kralja iz Ledjana, dočim se po historiji znade, da je Dušan oženio Jelenu kćer Ivana Kantakuzena, bivšega ministra a zatim cara grčkoga; a i glavni motiv, da je nećak cara Stjepana, Miloš Vojnović, sin staroga Vojna, brat Petrašina i Vukašina sve zaprieke s puta uklonio, takav je, da se nimalo ne može s historijom u sklad dovesti. Poviest nam jedino to kazuje, da je u vrieme Stjepana Dečanskoga, otca Dušanova (1321 — 1336.), živio neki vlastelin po imenu Vojin, komu je kralj radi zasluga podielio na dar zemlju Zahlumiju. Vojin imao je tri sina: Tomu, Vojslava i Altomana. Iz toga sliedi, da se pjesma s historijom u broju Vojnovića slaže, ali im druga imena pjesma, a druga im poviest daje. Po pjesmi su nadalje Vojnovići nećaci Dušanovi, akoprem historija ništa o tom ne znade, da bi sestra Dušanova t. j. kći kralja Dečanskoga bila udata za Voina.

Napokon je i isto ime grada Ledjana bajno te su ga mnogi različito tumačili. Nekoji su pod tim imenom razumievali Mletke, jedni opet Litvansku a drugi kao Kopitar jedno mjesto u Albaniji, južno zapadno od Prizrena. U najnovije doba odkrio nam je Novaković, što ova rieč znači; s toga neće biti s gorega, ako njegovo tumačenje

*) I u Aleksandrovoj priči zove se Roksanda žena Aleksandra velikoga.

ovdje navedemo: Po njemu dakle valja u magjarskoj rieči lenggel, što znači Poljak, tražiti izvor imenu ledjan. Ta je rieč uzajmljena od Madjara, a posve je pravilna oblika. Poviest nas uči, da smo mi mogli uzajmljivati rieči od Madjara, te da smo se preko njih i upoznali sa Poljaci. Za križarskih ratova vidješe Hrvati i Srbi prolaziti svojom zemljom razne zapadne narode. To se je nastavilo za kašnjih hrvatskih i ugarskih ratova s Turci. Prvi veći rat te vrsti bijaše god. 1443—44., u kojem je ratovao kao saveznik Vladislavov i despot Gjorgje Branković.

Brankovićev kroničar (Arkiv za pov. jug. IV. K.) potiče iz domaćeg vrela, te zove kralja Vladislava upravo „Ledjaninom.“ Preko Madjara dodje dakle k nam naziv narodnosti Vladislavove lengyel = ledjanin t. j. Poljak, koji nadje mjesta i u domaćoj kronici. Kašnje kada je počela predaja o tih dogodjajih potamnjivati u puku, mjesto kralja Ledjanina nikoše slike o gradu Ledjanu, o kralju ili banu ledjanskom itd. kao posliednji izraz prvotno vrlo razgranate sile kralja Vladislava, koj si je toliko zasluga stekao, ratujuć na Turke. Kasniji ratovi početkom XVII. vieka pribaviše Poljakom još veću popularnost med južnimi Slovjeni. Dosta je spomenuti, kakvim oduševljenjem pjevao je Gundulić u svom „Osmanu“ o Poljacih. Ne ima dvojbe, da se u našoj pjesmi pod kraljem u Ledjanu latinskome gradu razumije poljački kralj i to po svoj prilici Vladislav, koje ime je narod pretvorio u običnije i više poznato „Mihail.“*)

*) Da je mnienje Novakovića temeljito, potvrdjuje jedna izprava krčkoga biskupa Mikule od god. 1466. Ova izprava pisana je hrvatski i latinski. Prvi tekst nalazi se u Kukuljevićevih povjestnih spomenicih od 98. do 101; a drugi u Farlatovoj poviesti na str. 306. U hrvatskom tekstu dolazi: fratar Stanislav z Lengje a u latinskom: Stanislaus de Polonia; a to je nedvojbeni dokaz, da je Lengja ili Lendja, prema tomu i Ledjan, Poljska. Već od XIII. vieka dolazi kod Rusa rieč Ljah

Ova ovdje navedena pjesma poznata je po svih krajevih našega naroda. Jezgra pjesme ostaje po svuda ista, samo u drugoj varijaciji; dočim se historična imena mienjaju. — U Mažuranićevoj sbirci str. 43. ženi se Janković Stojan; on prosi djevojku iz Misira grada; njegov nećak, koji mjesto njega izvršuje megdane, ili, kako pjesma kaže, riešava mudrolije, jest Sekula; a Vid žeravica jest sluga misirskoga kralja, koji svatove tjera, jer je u njega devet vila glava, i u svakoj živa žeravica, koju na svatove pušta. — U sbirci L. Marjanovića str. 14. Kraljević je Marko, koji prosi djevojku, i to od graorskog kralja. U njega su nećaci Luka i Ilija, koji ne smiju u svatove, jer su prežestoki ljudi; nego Mile čobanin obavlja poslove svoga gospodara; a Milovan, kraljev sluga jest strašilo, komu iz nozdrva grozna kiša liva, iz ustiju oganj-vatra pali, a iz usta gromovi pucaju, tako da svi svatovi od njega pogiboše do jedinog Mile čobanina, koji ga pogubi i djevojku odvede.*) — Uz to vriedi napomenuti i pjesmu, koja se pjeva po Istri (vidi Slogu o. g. br. 5.) o ženitbi Sibinjanin Janka i nećaku mu Sekuli. Tu se napominju tri premudrosti, koje je Sekula odjeven u svite kaludjerske izveo, da za svoga ujaka odvede latinku-djevojku. Pri strieljanju jabuke napominje se puška mjesto strielice, a pri skakanju konja i izboru djevojaka rabi se broj trideset; ostalo je sve izpušteno.—

Sve ovo pokazuje, da je starija neka priča bajnoga sadržaja ovim pjesmam za podlog poslužila; nego imena

---

kao drugo ime Poljaka. Od Rusa poprimili su tu rieč Litvani, Ugri, Turci i juzni Slovjeni. Litvani zovu Poljake Lénkas pl. Lénkai. Turci i Magjari Lengyel, a mi Jugoslovjeni Leh, Lesi.

*) Ovdje jošte ne dovršuje pjesma, kako bi to imalo biti: nego tu je umetnuta jedna epizoda, koja se inače kao posebna pjesma rado pjeva, a to je: kako djever mladu za novce kumu prodaje. To je opjevano u prvoj pjesmi Marj. sbirke, a nalazi se i kod Vuka II. pj. 56.

ıistorička izstisnula su druga starija imena tako, da su ıe uspomene starih zgoda sakrile za koprenu poezije. —

Pa kao što je ova pjesma tako su i mnoge druge z ove periode, kao carica Milica i zmaj od Jastreıa; Banović Strahinja; Porča od Avale i zmaj ıgnjeni Vuk itd., pobilježene većinom u II. knj. Vuk. ıbirke. Osobito pako zanimive su one pjesme, koje se ıižu oko glavnoga junaka Kraljevića Marka. *)

Daleko bi nas vodilo pobliže tumačiti svekolike notive tičuće se Kraljevića Marka i ostalih junaka u ıaših narodnih pjesmah. Iz do sada navedena lasno se ıvidja, kako su se historičke uspomene sa mitologijom ıaroda pomiešale. Ali ne same to, mi vidimo, da je istim ıravcem pošla i nauka kršćanska u narodnom pjesničtvu.

Legende i balade.

Uza strogo junačke pjesme imade i takvih pjeama, koje nisu doduše junačke, al se po svojoj spojašnjoj formi ništa od ovih ne razlikuju. Ove pjesme ne ıjevaju o kakvom junaku, već o kakvoj bibličkoj istini li religiozno-etičkoj ideji. Prema tomu diele se u dvie rsti; jedno su kršćanske legende, kojim je i bogomilka literatura svoje šljoke doprinjela, a drugo su balade, ı kojih se odkriva moć sudbine, koja se nad bezakoıjem vije.

Ovakove pjesme porazbacane su amo tamo po aznih sbirkah, nu najviše ih imade pobilježenih na poetku druge knjige Vukove sbirke, n. pr. Kako svetci ılago diele; Car Dukljan i krstitelj Jovan; astni krsti; Ognjena Marija u paklu; Sveti ava; Nahod Simeon; Zidanje Skadra; Jovan i

*) Koji je Kraljević Marko po poviesti, a koji opet po nar. ıjesmah o tom sravni niže u glavi VII. „Držanje junačko."

divski starešina itd. Sadržina ovih pjesama osnovana je doduše na kakvoj bud kršćanskoj, bud historičkoj ili bibličkoj istini, ali je ova pomiešavši se starijom kojom pričom dobila sasma novi smisao. Tako je n. pr. prva pjesma „Kako svetci blago diele" osnovana na bibličkoj istini, ali fantazija naroda stvorila je od toga novu priču, u kojoj se čuvaju reminiscencije predkršćanskih poganskih nazora.

U ovoj pjesmi uzet je motiv iz biblije i to knj. carev. III. i IV., gdje se pripovieda o Iliji proroku, kako je jednom izašao pred kralja Akaba i rekao mu, da zbog grieha, na koje je on narod naveo, neće biti kroz tri godine ni dažda ni rose. Na to se Ilija bogu pomolio, pa kao što je rekao, tako se i sbude; u cieloj zemlji bijaše velika bieda i nevolja; sva se polja osuše i sve vode presahnu. Poslie tri godine opet se Ilija pomoli, i nebo dade dažd, a zemlja plod svoj. — Kad je Ilija, pripovieda se nadalje, dovršio svoje božje poslanstvo, te i mnoga čudesa počinio, uzeo ga bog u nebo na ognjenih kolih. —

Nu narodna pjesma, predstavlja nam sbor svetaca na nebu, kako medju sobom blago diele, a medju njimi Ilija prvi svetac. Prije nego su blago podielili, stupi medju nje blažena Marija, i roni suze nad bezakonjem, što se u svietu radja,*) jer se prekida porodična i rod-

*) Ovdje se napominje zemlja prokleta Indija; u drugoj pj. istoga sadržaja govori se to isto o Palestini, a i inače imade u našoj narodnoj poeziji gradova prokletih, kao Troja, sr. Petranovića srp. nar. pj. iz Bosne i Hercegovine br. 1. i Miladinovića bug. pj. br. 30. 53., gdje dolazi Lejan, Palivjan (Babilon). Ova ideja o prokletstvu kojega grada ili zemlje potekla je iz sredovječne kršćanske književnosti, u kojoj je Babilon na temelju sv. pisma imenice apokalipse i proročanstva Danielovu osbitu znamenitost imao. To bijaše grad zbog zločinstva proklet, tako te u njem zmije i zmajevi stanovahu; pa zato je kao takov bio predmetom sredovječnoga pripoviedanja. Ovo je po svoj prilici i do našega naroda doprlo, samo što se u pjesmah ime Babilona sa drugim imenom zamienjuje. sr. Arch. f. Phil. II. 2,

binska sveza, a to je kod starih naroda po mnienju mnogih povjestnika bila najveća pokvarenost. Uslied toga bog kazni narod, zatvorivši sedmera nebesa i udarivši pečat na oblake, tako da ne padne dažda iz oblaka za tri godine i zemlja za tri godine ne plodi. Sve to je bog po molitvi i zagovoru Ilije proroka učinio; zato je Ilija u toj pjesmi najvažniji svetac; pri dielenju blaga dopade ga najbolja čest, naime munje i striele, s toga se i gromovnikom nazivlje.

U ovom pridjevku sačuvala se uspomena o nekadašnjem bogu gromovniku, koji je kod svih starih predkršćanskih naroda pod raznim imenom bio poznat. Kod Inda bijaše to bog Brahma, kod Rimljana Jupiter tonans kod Germana Donnerer, Thor. — U Slovjena pako bijaše Perun istovjetan sa staropruskim Perkunos. Njegovo ime dolazi na vidik u raznih varijantih kao: Piorun, Parom, Proven, Parun itd., a to i danas jošte živi u ustiju sjevero zapadnih Slovjena, sr. slov. Parom te vzal.

Svakolika mitologija potvrdjuje, da je Perun bio najveći bog kod Slovjena, pa kao takav posjeduje on gromove i munje; on se vozaše po nebu na ognjenih kolih i ognjem dišućih konjih; on tjeraše demone ognjenimi strielami, lievaše dažd i nadziraše žetve zemaljske. I samo njegovo ime odkriva ga za boga gromovnika, jer se izvadja iz kor. pr, što znači udariti, sr. starosl. prati = ferire. — Jedno dakle s toga, sto i sama biblija Iliju proroka na vatrenih kolih u nebo ići pušta; a nešto s toga, što po kršćanskom koledaru Ilijin dan u početak žetve pada, preneseno je na Iliju spominjanje o starom bogu gromovniku, koji ujedno kišu s neba siplje i tim plod zemlji daje.

U drugoj pjesmi istoga sadržaja nu druge varijacije dolazi blažena Marija, pridjevkom ognjena Marija. Imade i posebna pjesma pod naslovom „ognjena

Marija u paklu." Sadržaj ove pjesme potekao je iz bogomilske apokrifne književnosti, a inače bijaše u srednjem vieku stihija o polazku u pakao dosta poznata; po njoj su pojedini pjesnici svoj pakao izpjevali. „Kao što je Perun, veli Afanasijev (sr. poet. vozr. Sl. I. str. 483.), prenesen na Iliju gromovnika, tako je ovdje i svojstvo Freje ili naše Lade, boginje proljetne groze i radjanja zemlje preneseno na blaženu Mariju. Zato se ona nazivlje ognjena Marija, te se u pjesmi pominje kao sestra Ilije gromovnika. Pri dielenju blaga dopade Iliju grom nebeski, a Mariju munja i striele. Pri svatbi mjeseca (Vuk I. pj. 231.) dobiva ona kao jengjibula oganj živi, a Ilija kao kočijaš striele i gromove. Zato Ilija, veli se u pj. II. 206., gromom bije a Marija ognjem pali."

Kao što ova pjesma tako će po svoj prilici i „častni krsti" biti potekla iz bogomilske književnosti, jer se popu Jeremiji pripisuje priča pod naslovom: „Slovo o krstê čestnê i o dvoju razbojniku."

Što se tiče ostalih pjesama, to moramo kod ovih i nehotice opaziti osnov koje starije priče, što no iz njih vire. Tako nas n. pr. pjesma Nahod Stjepan sjeća na grčkoga Oedipa, koji je bio na briegu izložen, ali čudnim načinom kao i Simeon nadjen i od kralja u tudjinstvu odhranjen, pa kad je ponarastao, svladao je sfingu i postavši kraljem tebanskim oženio svoju mater. I u našoj pjesmi ima slični sadržaj, samo što je ovdje stariji motiv prenesen na lica historička, koja su narodu omiljela. —

Pjesma sličnoga sadržaja „Nahod Momir"*) ima iztočno porieklo, te se sudara sa pripoviedkom 1001.

*) U ulomku jednoga bizantinskoga eposa sačuvana u ruskom prepisu iztiče se priča o babilonskomu kralju Nabuchodonosoru, o kojem se tu pripovieda, da je nadjen u šumi, gdje ga dojile sova i koza. — Naša rieč Nahod poriekla je dakako slovjenskoga; dolazi od glag.: naići, nahoditi; ime pako Nabuchodonosor sastavljeno je iz dvijuh rieči, prva je

noći, kojoj je naslov „d e s e t v e z i r o v a,“ gdje se pripovieda, kako nekakav kralj bijaše u ratu izgubio sina te mu ga kašnje trgovci vratiše, ali on ne znadjaše, da je to njegovo diete. Dječak bijaše odgajan kao i naš Nahod, i brzo naraste kao mladić pun krasote i mudrosti; on omili kralju na toliko, da nije ništa radio bez njegova savjeta i preko njegove volje. Tim se probudi u vezirah mrzost i zavist, te oni smisle mladića omraziti kod kralja. Nakanu svoju izvedoše zlobni veziri onako od prilike kao i u našoj pjesmi, samo što je mjesto Grozdane namienjena ondje sramota kraljevoj ženi. Sveršetak je u 1001. noći na toliko drugčiji, što se napokon odkrilo, da je on kraljev sin, prije nego bi ga kralj ubio; i on osta na radost otčevu živ ujedno s kraljicom; veziri pako budu obješeni kao i u našoj pjesmi.

Pjesma „C a r D u k l j a n i k r s t i t e l j J o v a n“ sjeća nas na germanskoga L o k i j a i grčkog P r o m e t e j a, koji je ljudem vatru donio i zbog toga u okove stavljen. Naša pjesma imade stariju formu u pripoviedci „zašt u ljudi nije ravan taban“ (V. prip. br. 18.), gdje se pripovieda, kako su djavoli odpali od boga, utekli na zemlju, i sa sobom odnjeli sunce, pa ga djavolski car nabio na koplje i nosio na ramenu; nadalje kako je sva zemlja protužila bogu, jer izgorje od sunca, i kako je bog poslao arkandjela, koji prevarivši djavolskoga cara odnese sunce na nebo. U ovoj su pjesmi demoni zamienjeni ljudmi i to arkandjeo J o v a n o m k r s t i t e l j e m a djavolski car c a r e m D u k l j a n o m, pak i sunce promienilo se u z l a t n u k r u n u, čim je prvobitno značenje mitusa zatrveno.

U pjesmi „J o v a n i d i v s k i s t a r e š i n a“

---

slična našemu Nahodu, jer potiče od Nabchod, a druga je semitska, n a s r te znači branitelja. Imenom nasar ili anasar služi se i Aleksandro veliki u Aleksandridi. Sr. Arch. für slaw. Phil. II. str. 309.

mogu se opaziti različito pomiešani motivi. U ovoj pjesmi pripovieda se, kako je Jovan došao s materom u divsku pećinu, i ondje 70 divova poubio do jednog starešine, u koga se mati Jovanova zaljubila te i samu svojemu djetetu o životu raditi počela. Jovan mogaše svašta razkinuti do prokleto dizdarsko tetivo. Pa kad je mati od njega izmamila i divu kazala, onda ga svezaše i oči mu izkopaše. — Osim toga što su već divovi sami po sebi ostanci demona i zlih bogova, što ih u mitologiji pojedinih naroda nalazimo, sjeća nas još ova pjesma i na Samsona u bibliji, koji je isto tako svoju tjelesnu snagu odkrio Dalili, te su ga onda Filisteji svezali i oči mu izkopali; a i onaj motiv o nevjeri Jovanove majke sličan je pjesmi pod naslovom „nevjera ljube Grujičine“ (Vuk III. 7.), koja imade krasnu paralelu u sredovječnoj latinskoj priči historia infidelis mulieris (sr. Musafia u Sitzb. der Ak. der Wissenschaft phil. hist. Cl. XI. VIII. str. 259.) a imade joj dosta odziva i u indičkoj Pančatantri.

Iztaknuvši ovako nekoje pjesme za primjer reći nam je, da bi se i ostale pjesme po istom pravcu mogle tumačiti. Uzevši u obzir da se sadržaj ovih pjesama nikako u sklad ne može svesti s historijom, ne preostaje drugo, van reći, da su mitički elementi u ovih pjesmah pomutili historičku istinu. Počem se pako na značenje mitusa zaboravilo, a po tome se, kako je već kazano, bajoslovje u narodu razvilo; sliedi iz toga, da naše starije junačke pjesme nisu drugo, van u stihovih izpjevane priče. To je u nas ona stihija tako zvane zabavne poezije, koja je svuda u Evropi poznata u formi prostonarodnih priča, samo što je kod nas radi osobite naklonosti našega naroda prama epskoj poeziji takodjer narodnim pjesničtvom obladala. Budući da je u ovih pjesmah priča najglavnija, zato su se historička imena kao mimogredna ovoj podvrgla. Sastavljaču narodne pjesme

jaše svejedno upleo on ovog ili onog junaka u pjesmu. rema situaciji morao je svojim junakom i drugi pravac odieliti, nego im je historijom osnovan. Više puta je, ı mu pjesma zabavnija bude, nešto starija iz jedne, a ıšto novija iz druge koje pjesme uplićao*). Tim se je storija s mitologijom tako izpremiešala, da je dan daıs težko ustanoviti u tom medje. S toga je najbolje, ıd se reče, da u naših junačkih pjesmah imade u jedh više historije, a u drugih više poezije. Čim su pjesme ovije, tim su i vjernije historiji, pa zato se već i u jesmah hajdučkih više historičke istine nalazi.

Glava VII.

Realna strana nar. pjesama.

Etika.

Govoreć o realnoj strani narodnih pjesama imali ismo razjasniti svukoliku njihovu sadržinu. Ali tko da aznači sadržaj svih pjesama i to možda u sisteıatičkom redu! pa čemu bi to vodilo! — Kad ovorimo o realnoj strani naših narodnih pjesama ızumievamo pod tim onu sadržinu, s koje se ponajrije može upoznati karakter našega naroda, i koja ɜ zbog toga od velike važnosti u tradicionalnoj knjievnosti, a to je etička strana, koju ćemo u sliedećem azmatrati.

Dva su faktora, koji etičku snagu našega čovjeka narodnih pjesmah odlučuju, i to običaji i praznojerni nazori, medju kojimi se osobito iztiče vjera u

*) U pj. VI. Marjan. sb. kaže se, da je Kraljević Marko dva opa izpalio; tu se vidi, kako je pjevač nešto nova u pjesmu ıpleo. itd.

sudbinu, koje moramo razjasniti, prije nego uzmožemo etičku sadržinu u naših pjesmah na vidik iznieti.

Običaji.

Običaji nisu tvorovi uma kao pripoviedke, poslovice i pjesme, već obćenita pravila, potekavša sama po sebi bud iz naravi zajedničkoga života, bud od volje pojedinih starešina u porodici, bud od upliva vjerozakona. Zato i ne mogu spadati u tradicionalnu književnost; ali ipak ih valja poznati, jer po njimi možeš poviriti u tajnosti i skrovišta nutarnjeg narodnjeg života.

Pa ako je poznavanje običaja u obće za poznavanje gdjekojega naroda potrebito, to je tim više potrebito poznavati naše običaje, jer su svi zbilja originalni, pošto sadržavaju u sebi življe prabitnoga života slovjenskog te su se u prkos svakomu uplivu i sverazornom zubu vremena ili malo ili ništa promienili. Azijatska mehkoputnost, evropejska snaga, trpni turski fanatizam i tvorna sila kršćanska, težnja za osvetom prama tlačitelju i opet djetinska odanost prama starijemu, to su živi izražaji našega narodnoga pjesničtva; a što se tiče moralnoga gledišta, naći ćeš u tom sasma drugi pravac o pravdi i nepravdi. Obćenito govoreć može se gdjekada koji običaj ukinuti, a tiem se moralnost nimalo ne ruši. U našega pako naroda sve je sveto i neporušivo, štogod je običajem utvrdjeno, a opet je njemu mnogo dopušteno, jer se na običaju osniva, što bi inače svaki zakon kao nemoralno morao odsuditi. On hvali djela osvete i samosilja, što kršćanski zakon zabranjuje; pače grozovita krvničtva, nad kojimi se srdce čovjeka sgraža, pripoviedaju se u narodnih naših pjesmah sasvim mirno i hladno.

Da je ovo istina, navesti ćemo nekoje primjere iz nar. pjesmah, po kojih se vidi, da je običaj ujedno za-

›nom, koji se ne smije prekršiti. n. pr. u V. knj. I. pj. 37.*) proklinje djevojka Sarajevo veleć:

Sarajevo ognjem izgorjelo!
Zašt običaj u tebi postade,
Mladi momci da ljub' udovice,
Stari starci liepe djevojke.

u drugoj pjesmi istog sadržaja stoji mjesto rieči običaj eč zakon:

Sarajevo ognjem izgorjelo!
Što u tebi zli zakon postade,
De se ljube bule udovice,
Ostavljaju liepe djevojke.

Uz to sr. knj. II. pj. 62., gdje obe rieči dolaze u vom poredanju: po zakonu i po običaju.

U koliko valja pri razmatranju etičkoga života na-ega naroda i na običaje obzira uzeti pokazuje pj. I. 51.

Pohodi mili kume, vrieme ti je,
Ostavi nam kolu dara, zakon ti je,
Ako li nam ne ostaviš, zazor ti je.

Uz to sr. II. 4., gdje se naznačuje, kakve muke u ›aklu trpi, koji nije darovao kumu. — Iz toga se vidi, la je po nazoru našega naroda darivanje kuma upravo akonito, s toga i griešno, ako se to propušta.

U II. 7. veli mati svojemu sinu, kad ju je tražio, la bi mu grob zaručnice pokazala:

Ja ti groblja nesmem kazivati,
Jer je kod nas čudan adet posto;
Kad umire pod prsten djevojka,
Ne kopa se u to novo groblje,
Već se baca u to sinje moro.

Prem su ove rieči u ustiuh matere neistinite, pokazuju ipak, koli čvrsto naš narod do običaja drži.

---

*) Svi primjeri, koji se ovdje navadjaju, citovani su iz Vukove sbirke.

Sve običaje napomenuti, vodilo bi nas daleko, nit bi prostora za to u ovoj knjizi dostajalo, zato upućujemo čitatelja na posebne knjige, koje su u tom pogledu izdane.*) Mi ćemo ovdje samo ono iztaknuti, što se u tom obziru ovdje ondje u pjesmah pobilježeno nalazi. — Pa da stvar sasma duga ne izadje, najbolje ćemo učiniti, ako se obazriemo na tri glavna momenta u životu, koja najviše originalnosti imadu, a to su običaji pri porodu svatbi i pokopu.

Pri porodu. Običaji pri porodu nisu tako obsežni, da ih čovjek pregledati nebi mogo. U nar. pj. imademo malo podataka o tih običajih; s tog i malo o njih možemo govoriti. Negledajuć na ono, što se oko djeteta radi, kad se porodi, valja nam se obazrieti na glavni čin, koji se tu obavlja, a to je kršćenje, pri kojem opet kumovi osobito mjesto zauzimlju. „U Crnojgori, veli Medaković str. 61., drži se krstno kumstvo kao najbliže srodstvo. Kršteni kum oće reći kod Crnogoraca kao da je od iste krvi, kao da je isti brat. U ovom se vladaju Crnogorci po pravilima crkovniema“. Poslie krštenja sliedi medjusobno darivanje, koje se, kao što je u gori navedenoj pjesmi rečeno, nimalo ne smije propustiti.

Budući da je s krštenjem i krstno ime u savezu, s toga nam je koju reći i o svečanosti, koja se pri tom drži. Uz crkveni obred, koji se pri tom obavlja, glavna je tu stvar, kao i pri svakoj inoj svečanosti, gostba u kući domaćine. Na ovo se domaćin gdjekada po cielu godinu sprema; pa to nije samo bogati nego i svaki siromah obaviti dužan. Vojvoda Todor cvili u tamnici (sr. II. 21.), jer ne ima s čime da krstno ime proslavi. Nu al da

*) sr. Vuk Stef. Karadžić: Život i običaji naroda srpskoga ili njegov kovčežić; Medakovića život i običaji Crnogoraca; Ljubića običaji Morlaka; Ilića slavonski običaji itd. Osobito je važno i obširno izradjeno djelo Bogišića: Pravni običaji kod Slavena.

nome iole zadovolji, prodaje zlatne noževe, koje je jedine u tamnici imao, i kupuje leba i vina, da sužnje u tamnici počasti radi boga i krstnog imena. — Pri gostbi sjeda svaki na mjesto, koje ga po časti i starosti ide; jedini domaćin mora da stoji i gostove da služi. Da je griešno od toga odustati, pokazuje pjesma pod naslovom: „Kako se krstno ime služi" II. 20. Srbski car Stjepan slavi svoje krstno ime, te sam poslužuje gostove svoje. Dok ih je služio, stojaše mu sveti Arkangjeo na desnom ramenu, te ga milovaše krilom po obrazu, a kad ih je dvoriti prestao te se medju gostove sjeo, razsrdi se sv. Arkangjeo, udri cara krilom po obrazu, pa odtide iz careva dvora. Trebalo je indi velike molitve i velika bdenja, dok se sv. Arkangjeo smilovao, te je caru griehe oprostio, što je care seo za trpezu, a još nije slave napio, a zaista ni metanisao. — Svako goštenje traje najmanje po tri dana, a na mnogih mjestih tako dugo, dok se sve vino u kući ne izpije. Zanimivo je i za označenje nabožna duha našega naroda, da se pri svakoj gostbi medju ostalim napitnicam i u slavu božju napija. sr. II. 21. setiše se liepe slave božje — usta Todor u slavu napija — o ubava liepa slava božja itd

Samo se po sebi razumije, da je prilike pijanstvu, gdjegod se mnogo pije. Car Dušan (II. 28.) hoće u pijanstvu sestru za ženu da uzme, a slugu, koji mu je to priečio, hoće da pogubi. Kad se je pako otrieznio, te svoju pogriešku upoznao, onda na izpričanje svoje reče: vino piti a ne opiti se, nit je bilo, niti može biti. —

Pri svatbi. Što se ženitbe tiče, to je jedna od najvećih svečanosti u obitelji našega naroda. S toga je i veliki dio pjesama ženitbi posvećen, a opet se i ženske pjesme, koje je Vuk u prvoj knjizi pobilježio, više manje pri ženitbi pjevaju. Pjesme pri ženitbi veoma su zanimive te čitatelja lahko sjećaju na ono protuslovje, koje

vlada medju njimi i običaji. Dočim svi simboli i obredi pri svatbi neki podredjeni i poniženi položaj žene pokazuju, pjesme su pune nježnosti, udvornosti i one plemenitosti, nad kojom se čovjek upravo diviti mora. Mladić ne smije, da si sam djevojke traži, no se zato otac obitelji, a u pomanjkanju toga mati ili drugi koji od roda postarati mora. Čim se djevojka izprosi, dužan je mladić, da djevojci vjeru zadade, da je ostaviti neće, i to se zove vjeritba. knj. II. 94. 14. Ne samo da se vjeritba mnogo prije ženitbe obavlja, no imade slučajeva, da roditelji svoju djetcu u nježnoj jošte dobi vjeravaju. Feti Begović (I. 745), izprosio je u majke Jagodu djevojku, još malenu od sedam godina, isto tako kralj od Ozina (III. 34.) piše Aliji Novljaninu, da imade kćerku na udaju, ali ju je drugom poklonio, još nejaku od sedam godina. Koli su žalostne posliedice ovoga običaja, naznačuju nam i iste narodne pjesme. Medju ostalim sr. I. 311., gdje brat sestrom po sniegu hoda te ju pita, da li joj je na nogu zima, a ona mu odgovara, da joj nije na nogu već na srdcu ladno i to radi matere, koja ju je za nedraga dala. Mnogo je groznije kad se djevojka na silu otimlje sr. II. 82. Ženitba Todora od Stalaća III.; Ženitba Stojana Jankovića III. 26.; Ženitba Ive Senjanina itd., gdje se po svuda riše, kako je koji junak išo, da si na silu odvede djevojku, nemareć za nikakvu pogibelj, koja ga čeka.*) Kao uzrok ženitbe navadja se prijateljstvo, koje si domaćin tim putem pribaviti želi. U II. 32. veli car Stjepan svomu slugi Lazaru.

*) Otmica u Rusa uvod, ubjeg (raptus, fuga) nije drugo, van ženitbena forma, koja je negda ne samo kod svih slovjenskih plemena, nego valjda i kod svih indoevropskih naroda bila u običaju. O otmici pobliže govori Vuk u rječniku, iz čega se vidi, da je ova ženitbena forma u narodu tako bila učvršćena, da je državnoj snagi težko bilo nju izkorenuti. — Koli stara je otmica, to nam pokazuje i grčka Ilijada, koja pjeva o otmici Jelene, a

Za te tražim gospodju djevojku
I za mene dobra prijatelja,
Koji će mi sjesti uz koljeno,
Sa kojim ću ladno piti vino.

sr. tak. II. 40.

Za znak vjeritbe daje se prsten, koji opet valja razlučiti od jabuke, za koju se veli u nar. pjesmah, da je obilježje djevojke sr. II. 32. 162.*) Osim toga, što se jabuka uz prsten daje (sr. II. 87, 8. III. 77. 39. 79. 5. itd.) običaj je jabuku zagristi, kad se komu šalje, da se tako po zubi onoga može poznati, koji ju šalje sr. 386. itd.

Čim se svatba ustanovi, dužan je mladoženja, da pozove sve znance i prijatelje na veselje, koje se velikom svečanošću i gošćenjem obavlja. Broj svatova nije dakako opredieljen; al ih se obično čim više pozivlje. Pri ženitbi Maksima Crnojevića imade dvi hiljade svatova. Najbliži rodjak ili prijatelj bude obično djeverom. Njegov je posao sprovadjati i čuvati vjerenicu, prije nego stupi u kuću mladenca. Osim djevera imade medju svatovi i drugih važnih osoba, koji svaki po časti i na-

---

poznata je takodjer i rimska priča o otmici Sabinka, koju Livij napominje. Dapače ruski kroničar Nestor govoreć o starih Derevljanih, Radimičih, Vjetičih i Sjeveranih napominje tako zvana igrišta, s kojih bi mladići umykali sebi djevojke za žene. Povrh svega toga ima kod nas jedna vrst plesa, u primorju zove se Štajer, a u Slavoniji Tanac, koji nam simbolički predstavlja otmicu djevojačku.

*) Jabuka je, koliko iz tradicija znademo, kod većine naroda indoevropskih simbolom ljubavi i zavedenja. Jabuka zavede Evu; Atalantu prevari jabuka; Eris baci jabuku medju boginje, da ju ugrabi, koja je najljepša. Opet bacati se jabukami, o čem ima kod nas primiera kao I. 584, 646. itd. značilo je uviek ljubavni odnošaj, koji se medju mladcem i mladicom nalazi: U Theokrita III. 10. baca Klearista na pastira jabuke, a kod Virgila Ecc. 3. 64. sr. i Tibull I. 532. pjeva Damoeta: jabukami baca me Galateja, orjatkinja. — I sjeverni narodi kitili su jabukami boginje ljubavi: Freja nosila je u lievoj ruci tri jabuke, a za njom stojahu tri boginje, svaka svojom jabukom u ruci; boginja Živa nosila je u desnoj ruci jabuku itd. sr. Nork. etym. sym. myth. Realw. I. B. 79.

slovu opredieljenu službu obavlja sr. II. 79. III. 78. itd. Osobito pako mjesto zauzima čauš, komu je dužnost zabavljati družtvo te ga u veselju pridržati. — Pošto su se svi svatovi sakupili, te obredi za vjenčanje potrebiti obavili, dobiva onda svaki po koje uzdarje, što mu valja za uspomenu pridržati sr. I. 48. itd. „U Srbiji se, veli Vuk, svatovi daruju kod mladoženjine kuće, a u Konavlju i svemu gore Primorju i u Crnojgori kod djevojačke, kao što se i u narodniem našiem pjesmama nalazi.“ —

Pri pogrebu. Ako su običaji pri ženitbi po svojem obsegu i raznolikosti zanimivi, to su običaji pri pogrebu zanimiviji još s toga, što su mnogo poganskih živalja pridržali, i tim najasnije sačuvali originalni onaj tip, koji Slovjene upravo karakteriše. — Ne pustiti da mrtvo tielo kljuju orli i gavrani (II. 53, 69.), no ga po zakonu i običaju sahraniti, to je dužnost, koja ne proiztiče samo iz vjerozakonska izvora, no se i u srdcu ljudskom osniva. S toga su i svi primitivni narodi ovu dužnost valjano i točno znali obavljati. Koliki je pietet kod starih Grka u toj stvari vladao, pokazuju nam Ilijada i Odysseja na stotinu miesta. Da je pako i naš narod ovu dužnost uviek točno obavljao, o tom ne ima dvojbe. Nar. pjesme riedko dakako pripominju običaje pri pogrebu. To izusti a dušicu pusti, obična je fraza, s kojom se život junaka završuje.

Kao što se nijedan važniji dogodjaj u obitelji našega naroda bez pjevanja i gostbe obaviti ne može, isto tako biva i pri pogrebu, samo tom razlikom, da je ovdje sve znakom tuge zabilježeno, dočim je ondje sve puno veselja i radosti.

Prvo je, što nam pri tom u oči udara, naricanje mrtvačko, koje je kod našega naroda po svuda u običaju. Svako naricanje ili je kakva improvizacija, ili se pjevaju postojane pjesme, koje sve hvalom mrtvaca po-

čimaju, a dovršuju tim, da narikača mrtvaca nagovara, da bi pozdravio sve one, koji su u onoj kući pred njim umrli.*)

Drugo je, što nam napomenuti valja, tako zvano mrtvačko gošćenje, koje se u Srbiji zove daća a u Primorju karmine. Ova gostba drži se odmah poslie ukopa ili treći ili sedmi dan; gdjekada se drži i poslie godinu dana na uspomenu pokojnikove duše. Da je ovaj običaj iz poganštine poteko, neće nitko tajiti, koji za običaje grčke i rimske znade.**)

Nu odkud se je to u narode uvuklo, težko je saznati. To se znade, da bi pogani pokojniku na grob hrane donašali, misleć, da se tim mrtvaci u groblju nasladjuju. „Defunctis parentant (veli Tertul. de resurrect. initio) et quidem impensissimo studio, pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, ut quos sentire quicquam negant, escam desiderare praesumant.“ I kod nas je u nekih mjestih običaj, da se iz trpeze, što je kod kuće u slavu pokojnika priredjena, po koje jelo sobom na grob nosi, i tamo siromakom dieli. Premda ovaj običaj katolička crkva nigda odobravala nije, ostao je ipak od početka kršćanstva sve do dana današnjega u životu. Sv. Augustin napominje u svojoj knjizi „de civitate Dei“ na mnogo miesta, da je kod afrikanskih kršćana običaj vladao mesa i vina na grob donašati i tamo gostbe držati, ka kojim su i siromahe pozivali. Moguće, da su se kršćani u ovom običaju poveli za riečmi sv. pisma, gdje se kaže Tob. IV. „postavi svoj hleb i svoje vino na

---

*) Pjesme, koje se pjevaju pri naricanju u Pastrovićah i Kastelih, pobilježio je Vuk u knj. I. od 89—97; a u Kovčežiću str, 99 — pobilježio je naricanje u Risnu; sr. i rieč „tužiti“ u njegovu rječniku.

**) Kod Grka zvalo se je to περίδειπνον a kod Latina parentalia, feralia ili novemdialia, jer se je obično držalo deveti dan po ukopu.

grob pravednika te se čuvaj ovo s griešnici blagovati.“— O ovom običaju govori se u Vukovoj sbirci samo na dvajuh mjestih, i to u III. knj. pj. 26. Ivo Senjanin misleć, da mu je Komnen barjaktar poginuo, skuplja senjske junake:

Pa Komnenu pokoj duše daje,
Napijaju Komnenu za dušu.
Bog da prosti Komnen barjaktaru.

U pj. 76. veli knez Milutin, kako je Gjuru, svojega djevera sahranio:

Jedte, pijte moja braćo draga!
Knez Milutin čini dva veselja,
Jednog ženi, drugog sahranjuje.

Vjera u sudbinu.

Sudbina je u obće sliepo i neizbježivo opredieljenje svega onoga, što se u ovom svemiru dogadja, a napose odmjerena ili sreća ili nesreća, koju je bog čovjeku od vieka odredio. Ovo je poganski nazor, koji polazi s neznanja božjega i čovječjega bića. Imade doduše i po kršćanskih pojmovih neka vrst sudbine, o kojoj su sv. Augustin i Toma govorili, al je ovo sasvim drugo, nego što se obično pod sudbinom razumije. Poznato je, da je božja promisao zakon u ovom svemiru postavila, da sve što biva, svoju svrhu imade i da se ništa bez uzroka dogoditi ne može. Ovi su uzroci mnogo puta koprenom tajne pred našima očima zastrti, a gdjekada je opet uzrok uzrokom kao karika spojen, te se u dugačko proteže, dok se napokon ne pojavi kakav učinak, koji se nama divan i čudnovit pričini. Bog je u svojoj premudrosti od vieka predvidio tiek ovoga svemira, u kojem se i ljudska sloboda kreće i ujedno sudjeljuje, da se zakon vrši, koji je bog od vieka postavio. Neuki čovjek, koji

samo ono pojmiti znade, što sam vidi i osjeća, mieša sudbinu božjom providnošću, i tim mnogo puta bogu pripisuje, što se njegovoj svetosti i pravednosti protivi. Samo se po sebi razumije, da se nazor o sudbini skršćanskim naukom ne slaže, pošto ruši ljudsku slobodu i providnost božju, koja u svietu vlada.

Ideja o sudbini duboko je zasadjena u narodu i s toga tolike bajke o sudjenicah, koje nisu drugo, van prsonifikovanje sudbine onako, kao što su si to stari Grci i Rimljani predstavljali.*) — Naš narod misli, da je bog svaku nesreću od vieka opredielio i svakomu čovjeku dosudio, kakvom će smrti umrieti, i da se od toga sačuvati ne može, makar što radio i tko zna kakva sredstva proti tomu upotrebio. Tako se pripovieda, da je neki car imao kćer, za koju mu kazaše, da će je ujesti zmija, i da će od toga umrieti. Car čuvši to, načini kćeri svojoj dvor od stakla, u koji se ni mrav nije mogao uvući, a kamo li zmija, i iz njega je nikad nije puštao na polje. Kad carevoj kćeri dodje sudjen dan, ona zdrava, čitava zaište groždja da jede. Sluge joj odmah donesu veliki grozd, u kojem je unutra bila sakrivena mala

---

*) U Grka ukazuje se μοῖρα kao velika, tamna i beživotna sila, kojoj ne samo ljudi nego i bogovi odoljeti ne mogu. S toga se i veli u Herodota I. 91. τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατα ἔστιν ἀποφυγέιν καὶ θεῷ. Grku bijaše težko pojmiti ovu toli abstraktnu silu bez života i osobe, zato ju je valjalo personifikovati te ju predstaviti u slici trijuh boginja. Nu al i ovo razlučenje od boga ne mogaše pojmu Grka prijati, pošto su oni svojim bogovom htjeli neograničenu moć pripisati. Zato je kod njih μοῖρα sad nad bogovi, sad uz bogove. Već u Homira vidi se, kako ovaj odnošaj med Zevsem i moirom amo tamo naginje. Na jednoj strani ukazuje se Zevse kao bog, koji udesom vlada, u čijih ruku dobro se i zlo nalazi. (sr. Il. 24, 527. Od. 4, 236), a s druge opet strane iztražuje on putem teže volju moire, kao nečeg, što je od njega odlučeno (Il. 8, 69. 22, 209). Ovo protuslovje proteže se kroz čitavi grčki život kao neka zagonetka, koju nitko ne mogaše riešiti. — U Rimljana bile su p a r c e, a u Niemaca n o r n e. U nas su s u d j e n i c e po svuda u trojakom broju.

zmijica, koja ju ujede i zada joj sudjenu smrt. — U koliko se po nar. pjesmah traga tomu nalazi, pokazuju mjesta kao I. 107. Sudjen gospodaru. 450, Da mi hoće Mićo sudjen biti. 822, I meni će moj sudjenik doći. 727, Oj Erceže zete nesudjeni. 755, Danas majci sudjen danak glavu gubiti. II. 83, Nesudjena zaova. III. 21, Pa mi nebi od boga sudjeno. 75, Nesudjeni druže. 78, Tu ti tebe sudnji danak nadje. 79, Da ja vidju moje nesudjenje. 82, Sudjen djuvegija. IV. 28, Nema smrti bez sudnjega dana. 54, Ako bilo od boga sudjeno. itd. — Uz ovo sravni i ona mjesta, u kojih se o knjizi govori, za koju se misli, da je u njoj sve pobilježeno, što god je bog od vieka dosudio. Kao što su Grci i Rimljani u oči svakoga znatnijega dogodjaja proročišta izpitivali, tako se u nar. pjesmah u knjige gleda, kad se o čem hoće da saznade, što će i kako će biti. Ove knjige označuju se obično svojimi pridavnici, al se ipak nigdje ne kaže, kakve se pod tim knjige mogu razumieti. U II. 32, navadjaju se knjige staroslavne, u koje stari Jug gleda i posljednje vrieme proriče:

Vidite li moja braćo draga!
Vidite li kako knjiga kaže,
Nastanut će posljednje vrieme,
Nestanut će ovce i pšenice,
I u polju pčele i cvijeta;
Kum će kuma po sudu ćerati
I brat brata zvati po megdanu.

U ove iste knjige gleda (str. 140.), da vidi, je li njegova kći Milica Lazu sudjenica, pa to je i bilo. U II. 35, nazivlju se knjige carostavne. Car Lazar hoće da sagradi sjajnu crkvu Ravanicu, al mu Miloš protivno savjetuje, veleć, da pogleda u knjige, što ove kažu, a knjige su kazale, da je nastalo posljednje vrieme, u kojem će Turci carstvo preuzeti i sve carstvo oboriti.

Pod istim imenom dolaze knjige i u pj. 34. Kad su se naime Uroš sin Stjepana i tri brata Mrnjavčevića za srbsko carstvo otimali, neznajuć na kom je, onda Kraljević Marko u knjige pogleda i reče: knjiga kaže, na Urošu carstvo. Pod ovimi knjigami ovdje mogla bi se doduše i oporuka cara Stjepana razumieti, jer je protopop Nedeljko čaušom, koji su k njemu došli, da ga popitaju, na kom je carstvo, reko, da bi išli Kraljevića Marka popitati; on da je kod cara pisar bio i da su u njega knjige carostavne, iz kojih se znade, na komu je carstvo; al se tomu protivi pj. 33. pod naslovom „smrt Dušanova," u kojoj se kaže, da je srbski car Stjepan pri svojoj smrti ustmeno sa kraljem Vukašinom razpravio, kako da se carstvom razpoloži.

Dakako da je ovomu nazoru i turski fatalizam doprinio; poznato bo je, da je Muhamed medju ostalim i to učio, da se u nebu knjiga nalazi, u kojoj je sve pobilježeno, štogod je bog čovjeku dosudio. S toga u IV. 24, knjige indžijeli, pod kojimi se Koran razumije: str. 82.

K nama brže hodže i vaizi!
Ponesite knjige indžijele
Te gledajte, što nam knjige kažu,
Što će nama biti do pošljedka.

Iztaknuv ovako glavne one faktore, koji etički život u narodnih pjesmah odlučuju, preći nam je k razmatranju onih etičkih situacija, s kojih se najlakše uvidjeti može, u kojem odnošaju stoji čovjek naprama bogu i vjeri, prama sebi i porodici itd.

Što govori naša narodna pjesma o Bogu i vjeri, o kazni i nagradi,

Posljedica toga, da čovjek Boga kao svoga stvoritelja i gospodara priznaje, jest vjerozakon ili veza ona, koja čovjek[illegible] s Bogom spaja.

Kao glavna crta u značaju slovjenskih plemena navadja se medju ostalim njegova osobita bogoljubnost i pobožnost. Uzdanje u vjeru, nagrada za dobro i kazan za zlo djelo tako je liepo u nar. pjesmah izraženo, da se čuditi moramo, kako onaj narod, koji je u vječnoj borbi svoj viek proživio, neprodivlja, no mirno i tiho u svojoj pobožnosti napredova. U njegovih pobožnih pjesmah i bajkah izljeva se čuvstvo utjehe i nade. U njih vidi se ogledalo one srdačne naklonosti, koja je tolike svete obitelji uzdigla. U njih su manastiri, kaludjeri i njihovo sveto zvanje živo naslikani. Bog i vjera, to je našemu narodu ona čvrsta i jaka poluga, koja ga u svih okolnostih njegova života podkrepljuje.

Uzmimo n. pr. II. 46. — Sv. Ilija donaša Lazaru kao zastupniku cieloga naroda knjigu od Bogorodice, koja mu stavlja na izbor, da li voli izgubiti carstvo zemaljsko ili nebesko. Car Lazar znajuć, da je carstvo zemaljsko maleno i kratko, dočim je carstvo nebesko u viek i do vieka, odluči se za posljednje, i pogibe na Kosovom polju sa svom svojom vojskom. Iza kako je kosovska katastrofa izpjevana, završuje pjesma tužnimi dakako ali utješljivimi riečmi: sve je sveto i čestito bilo, i milome bogu pristupačno.

Čovjek u nar. pjesmah toliko svoju vjeru miluje, čuva i brani, da će za nju u svako doba poginuti. Ništa ne oduševljava njega kao vjera. On s vjerom i u vjeri živi i umire, i to mu je prava svetinja na zemlji, u ime koje ide slobodno i gine. N. pr. Robstvo i ženitba Jakšića Stjepana II. 95. — Turci udarivši na Biograd, uhvatiše živa Stjepana Jakšića te ga odvedoše k caru u Stambul. Car videći toga krasnoga junaka hoće, da ga na svoju korist u carstvu pridrži. On mu nudja ne samo vezirstvo, nego i kćer svoju, ako se poturči. Nu Stjepan toga neće, već govori:

Nigda ti se poturčiti neću,

Ni odreći od krsta mojega,
Ni Hristovu vjeru pohuliti,
Da me sjedneš u tvoje stolove,
Da mi podaš blago od svieta.

Car videć, da š njim ništa ne može uraditi, predade ga Ćuprijlić veziru, nebi li ga ovaj na to nagovorio, al sve uzalud. Vezir mu se napokon zagrozi, da će ga pogubiti, ako se ne poturči. Nu ni to nije djelovalo. On reče ponosom junačkim:

Fala vama Hodže i Kadije!
Hoću moju glavu izgubiti
Radi Krsta i Bogorodice
I zakona od Krista mojega,
A nigda se poturčiti neću.

Vezir ga ipak ne pogubi, no ga predade paši od Novog Pazara. A ovaj ga u tamnicu baci, misleć, da će mu to dosaditi i on se onda poturčiti. Kad je Stjepan pol godine u tamnici sjedio, smilova se paša, te on dozva kćer Hajkunu, naloživši joj, da bi se čim ljepše obukla, i da bi odnjela Stjepanu u tamnicu bocu vode trusovine, da tako zaboravi na svoj porod i vjeru. Hajkuna to učini, al je Stjepan mudar te nehtjede piti od te vode. Onda ga stade Hajkuna nagovarati, da bi se poturčio, al on i njoj ono isto odgovori, što je caru i veziru rekao. Na to ga htjede čarom svoje dražesti svladati i predloži, da bi joj lice obljubio. Al on na to:

Ne može mi zakon podnieti,
Da kaurin turske bule ljubi;
Nebo bi se vedro raztvorilo,
A iz neba padnulo kamenje,
Ubilo bi i mene i tebe.

Vatrom ljubavi zanesena Hajkuna htjede svakako zanj poći; nu videć, da se on poturčiti neda, obreče mu, da će se ona pokrstiti, ako joj se zakune, da će ju uzeti. Pa to on i učini.

Negledajuć na to, sto mnoge pjesme bogom počimaju, ili š njim svršuju, jošte se svaka radost i žalost imenom božjim prati, kao: a brate, da od boga nadješ; bože mili na svem tebi hvala; blago meni do boga višnjega itd., dapače to se praktičkim putem na vidjelo iznosi, jer se nikakov čin ne preduzima, da se prije boga za pomoćnika nebi pozvalo. I pri istom piću već se u slavu božju napija, a koliko više izazivlje se bog ondje, gdje se njegova pomoć zbilja osjeća.

Narod. pjesme rišu istina vlastitosti božje u obće onako, kao što ih kršćanski vjerozakon predstavlja; ipak se je pojam o pravednosti božjoj bi reći izvrgao, i to osobito u starijih pjesmah, gdje se je poganstvo jasnije sačuvalo. Dočim se bog inače kao veliki, jedini, istini, sveti i mudri po svuda riše, naznačuje nam pjes. 74, II. boga kao krvnika, pod kojim je Kraljević Marko umrieti imao.

Da se pako bogu u obće nepravda pripisuje, pokazuje pj. II. 9, gdje se pripominje, kako je mora devetero sina u majke umorila, a to se bogu u krivnju upisuje, jer se u stihu 29. veli, da bog od sebe moriju pusti, da umori devetero braće. — U pj. I. 725. kaže djevojka naročito:

Obnosime tudja majka božjom nepravdom,
Da ja ljubim tebe Pavle, mila devera.

Iz poznavanja božje veličine razvio se s jedne strane:

1. strah, što ga čovjek pred bogom imade. Duboko osjećanje božjega straha izrazuje se ne samo iz daleka u izrazu „a za boga, svi ćemo pred boga“ I. 214, III. 22, 135; no se naročito kao vlastitost svakoga junaka smatra, da se nikoga osim boga ne boji. sr. II. 8, 78, III. 18, 200, 21, 84 itd.

Kao najveća kazna nevaljala, griešna života smatra se uzkraćenje onoga, što je čovjeku za život potrebito, kano hrana. Ovo nam jasno dokazuje pjes. 1, II., gdje se

Iarija tuži nad težkim bezakonjem, što se u svietu čini. Jslied toga na molbu Ilije i ostalih svetaca zatvori bog iebesa, te ne pade ni kiše ni rose, tako da zemlja za ri godine ne rodi ni vinom ni pšenicom. U ijes. 32, proriče Jug iz knjige posljednje vrieme, koje ı tom sastoji, da će nestati ovaca i pšenice itd.

Da bog svako dobro naplaćuje a zlo kazni, to stoji, il je u naroda obično mnienje, da se svakomu zlotvoru li ono isto ili bar nešto nalična dogoditi mora, kako je ın drugomu učiniti htio. — Tako se u II. 5. Bog ni:om dužan ne ostaje pripovieda, kako je mlada ?avlovica sestru u brata omrazila, potvorivši ju, da mu je ına čedo u kolievci zaklala; s toga ju brat na repovih :onjskih razkide. Da se njena nedužnost naglasi, dodaje ıjesma:

Gdje je od nje kaplja krvi pala,
Ondje raste smilje i bosilje;
Gdje je ona sama sobom pala,
Ondje se je crkva sagradila.

Malo zatim razbolje se Pavlovica tako, da je de'et godina bolovala, kroz kosti joj trava pronicala; u ıravi se ljute zmije legle. Ovako izmučena boleśću tiela duše odkri svoj zločin mužu, i on ju kao prije ıedužnu sestru na konjskih repovih razkide. U oprieci ırama gori navedenoj nedužnosti veli se u pjesmi:

Gdje je od nje kaplja krvi pala,
Ondje raste trnje i kopriva;
Gdje je ona sama sobom pala,
Jezero se ondje provalilo.

U pjes. II. 6, Kumovanje Grčića Manojla ıripovieda se, kako je on pri krstnom kumovanju djetcu :amienio te je ženi, koja je mužko čedo imala, žensko ıodmetnuo, a drugoj za novce mužko dao; još se je uz ·o krivo zaklinjao, pa ga je bog tim kaznio, da mu se e njegovo vlastito diete jagnjetom provrglo, koje on u

neznanju svojom rukom ubi. — Pjes. 25. predstavlja nam, kako je Vidosava svojega muža iznevjerila, te htjela da za Vukašina podje. Ali ova nevjera donese joj zasluženu kaznu, koja je u tom sastojala, što ju je sam Vukašin, sjećajuć se rieči Momčilovih, da će mu se nevjerna ljuba lako iznevjeriti, na mjestu dao pogubiti.— U pjes. 30. pripovieda se, kako su veziri diete kod cara omrazili, veleć, da ljubi sestru Grozdianku. Car razljućen dade diete objesiti. Nu veziri ne izbjegoše posljedici, koja ih čekaše. Ražalošćena Grozdianka objesi se uz Momira, a to dade povoda, da je car zlobi vezira u trag ušao, i zato sve vezire povješao. Pa da se u tom prst božji zbilja može uvidjeti, dodaje pjesma po običaju, da su se Momir i Grozdianka posvetili, a pred vezirom, gdje su obješeni bili, da se je jezero provalilo itd.

Glede naplate i kazne na drugom svietu pružaju nam narod. pjesme riedke podatke. Da je duša neumrla, to se živo osjeća i sami izrazi pokazuju, kao: „nemoj sine izgubiti dušu, bolje ti je izgubiti glavu,“ — „ako ćemo izgubiti dušu itd.“ — Kao najveća nagrada, koja se po smrti postignuti može, riše nam se posvećenje, koje u tom sastoji, da se ili cielo tielo, ili barem koja čest tiela po smrti neoskvernjena sačuva. Tako se n. pr. u pjes. II. 14. pripovieda, kako se je Nahod Simeon posvetio. On je naime u neznanju s materom sagriešio, pa je zato žestoku pokoru činiti morao. Pokora je u tom sastojala, da ga je otac Iguman u tamnicu bacio, gdjeno leži voda do koljena i po vodi guje i jakrepi, a ključeve baci u Dunavo s namjerom, da će se Nahod grieha onda oprostiti, kad Dunav ključeve izbaci. Poslie deset godina nadjoše ribari ključeve u ribi i dadoše ih Igumanu. Kad je on tamnicu otvorio, al u tamnici mjesto vode i guja sunce sjeva, jer se je Simun posvetio. U pjes. 19, hoće car Konstantin da se grieha oprosti, što je roditelje tuko. On načini lučevu ćeliju, u

:oju se stavi i spali ju, poslie kako ju je lojem i karamom namazao. On je sav izgorio, samo mu ostane edina ruka. Ova se je posvetila, njom je mnogo dobra ičinio, mnoge gladne jeste nahranio;

A žedne je care napojio,
Gole, bose jeste preodjeo,
Nadgledao ništa i uboga;
Zato mu se posvetila ruka.

Vjera o veličini božjoj proizvede s druge strane:

2. Pouzdanje u njega. To se očituje a) mo-itvom. U narod. pjesmah nema dakako onako razvijenih nolitava, kao što u Homerovih pjesmah, gdje se po svula neki liturgički tipus opaža.*) U narod. pjesmah molitva e samo misli, a obično se i napomene, prije nego e tko što preduzeti. Tko toga ne radi, taj se dobru ispjehu svojega podhvata ni ne može nadati. Kad je Mahmud paša IV. crnogorskomu vladici poručio, da će a Crnogoru navaliti i vladiku pogubiti, dodaje pjesma: il ne veli Turčin, ako bog da, već se Turčin u silu izdaše, a sila je u boga višnjega, koji Turčinu ni pomoći eće. Pa to je i bilo, jer je Turčin sa svom skoro vojskom izginuo.

Što tko želi, za ono se i bogu moli i podpuno je ivjerenje, da će bog svaku molitvu uslišati. — Banović Strahinja pomenu boga, prije nego je u ordiju tursku idario i bog mu pomože. II. 44, 309. sr. i 53, 41. — Janko Jurišić nadje se u nevolji, što imade zardjalu sablju te ju izvući ne može, kad mu ju najviše treba. On pomenu boga i izvuče sablju. II. 52, 108. —

*) Molitva kod Homira počima obično svetčanim izazivanjem boga; onda se navadjaju uzroci, s kojih čovjek ima pravo na molitvu. To uviek počimlje s česticem εἰ δή ili εἴποτε = ako igda; napokon sliedi predmet, za koji se moli sr. Il. 5. 115—120. itd.

Todor Jakšić nagovara svoju družinu, da bi pomenula boga, prije nego na neprijatelja udari, i bog joj pomože.

Višeput se i negleda na to, da li je želja takva, koju bog po svojoj svetosti i pravici izpuniti može. Janočkinja Jana II. 101, 16. moli se bogu: digni bože Budimljiju Jovu, a umori od Erdelja bana. Jugović majka moli boga: II. 48.

Da joj dade oči sokolove
I biela krila labudova,
Da odleti na Kosovo ravno,
I da vidi devet Jugovića.

sr. tak. I. 455, 513, III. 36, 250 itd. — Koliko se iz svega vidi, potreba jest ono, šte moliti uči. Uz ovu molitvu ima i druga vrst molitve, t. j. molitva zahvalnosti, koja se takodjer na jedini samo uzklik steže; kao: mili bože! na svem tebi hvala. Kao što je molitva u narod. pjesmah i onako već čisto izlivanje srdca bez ikakve forme i nakita, tako isto nema niti priprave kakve niti obreda, koji bi je pratio. Samo u II. 4, ide starac kaludjer k vodi Dunavu, da ruke pred molitvom opere. Pranje ruku naznačuje po orientalskoj simbolici moralnu čistoću.

b) Prisegom ili zakletvom. Svaka izrieka il se samim bogom potvrdjuje ili vjerom, ili se oboje uzimâ, n. p. tako mi boga velikoga; boga istinitoga; boga jedinoga; boga mi, ili dajem ti božju vjeru tvrdu; tvrdja mi je vjera od kamena; — ili tvrda ću ti jemca ostaviti, tvrda jemca boga istinoga; drugog jemca božju vjeru tvrdu; kunem ti se i bogom i vjerom itd. — Ova težnja za istinom i tim se podmiruje, što se čovjek i na sve ono pozivlje, štogod mu je sveto i milo. Tako života mi moga. — Budući da najvećom srećom smatra, kad tko ima brata ili sestru, zato se i na mnogih mjestih brat sestrom i protivno zakljine. Odtud takodjer i izraz „brat

li sestra od zakletve."— Karakteristično je krivo
aklinjanje vezira u II. 30, 200:

Jeste care bog i njena duša!
Jeste care današnjeg nam dana!
Jeste care umrlog nam časa!

U istoj pjesmi zaklinje se car Stjepan:

Tako mi se ne dielilo meso
Za života od mojih kostiju.

li III. 35, 25.:

Tako me ne rodila majka
Već kobila, koja konja moga,
I mužkijem ne pasala pasom
I turskijem ne nazvala glasom.

r. III. 36, 29. — Osim toga je junaku oružje najmili-
e, s kojim se on zaklinje: tako II. 16, 36,

Desnica mi ne usahla ruka!
Dobru konju griva ne opala!
I britka mi sablja ne rdjala!

c) Zadužbinom, pod kojom se razumije dobro
ıa korist naroda izvedeno djelo. Zidanje crkava i ma-
ıastira, to su goleme one žrtve, što jih carevi i kraljevi
ıa korist naroda doprinašaju, da si tim slavu kod boga
ıadju. sr. II. 23, 31, 35, 37.

Kako čovjek boga štuje, onako i sve, što je bogu
nilo i drago. Tako se uz boga pripominju i svetci.
r. II. 82, 20, on pomenu otca Nikolaja i ne-
lelju i vaskrsenije; isto tako III. 7, 221. itd. —
Najveći je svetac po mnienju naroda sv. Jovan. S to-
ga se u velikoj nuždi i pri svakom važnijem činu, kao
to je kumstvo, uz boga i on zazivlje, kao: bogu hva-
a i sv. Jovanu II. 94. ili kunem tebe bogom i
vetim Jovanom II. 51, 75.

Posrednici medju bogom i ljudmi jesu patriari,
rladike, kaludjeri i djaci. Oni izpoviedaju, pričešćuju i
ıluže liturgiju. Njihova je rieč sveta, a upliv kod boga

tolik, da na njihovu molitvu bog i čudo učiniti može. Sr. III. 11, gdje na molitvu patriara Save, kojeg Sulejman poturčiti htjede, vatra s neba pade, voda iz kamena proteče i cielu vojsku napoji. Na molitvu patriara Nike III. 12, ustavi se sunce na zapadu, Šarac voda prestane teći i zemlja se strese, sr. i pjes. 13. U pjes. 14. izvadi Dilaver sablju, da sieče svetitelja Savu, al se na molitvu igumana sablja u njegovih ruku razstopi, a svetitelju Savi plamen iz ustiju planu i popali po vojski čadore itd.

O griehu i onom, što od grieha čuva.

Što je po kršćanskom pojmu griešno, to se kao takvo naravski i u nar. pjesmah nalazi. Jedino valja primjetnuti, da se oni griesi, što ih čovjek u svom neposrednom odnošaju pram bogu čini, kao zanemarenje službe božje, molitve itd. toliko ne pripominju. On se više kreće u obsegu onih moralnih institucija, koje se na družtvo protežu, a u tome mu običaji po neki način bitni pravac podieljuju. S toga zanemarenje gostoljublja, prekidanje obiteljske i zadružne veze, neposluh djece pram roditeljem, dà svaka nepravda, koja se čovjeku čini, to su veliki i težki griesi. U II. 59. predbacuje Kraljević Marko begu Kostadinu tri nečovječtva: 1. što nije dvie sirotice ugostio, 2. što je pri gošćenju starije mladjim zapostavio, 3. što mu pri gostbi ni otca ni majke nije bilo. — U I. 205, sv. Nikola i Ilija voze duše s ovoga svieta na drugi; ali tri ne mogu da odvezu, jer su griešne i to: jedna duša griešna, s komšijom se mražila, druga duša griešna, kuma na sud vodila; treća duša griešna, djevojku je skudila. — U II. 4, pripovieda se, kako je ognjena Marija u pakao sišla, da

voju majku muka oslobodi. Nju sprovadja sv. Petar i n joj pri svakoj duši kaže, što je koja sgriešila te olike muke u paklu trpi. Tu se vidi, koji nije darovao umu; koji je klao ovce predhodnice; koji je tuko i otca majku. Na drugom mjestu muče se dva sudije, jer su a ovom svietu krivo sudili; drugdje je opet krčmarica, oja je vodu u vino miešala itd. Najjasnije se pako bseg griešnoga života vidi u II. 1 i 2.: Blažena Marija lolazi zaplakana u krug svetaca, koji upravo blago diele. Na pitanje Ilije, zašto plače, odgovara:

Kako neću suze proljevati,
Kad ja idem iz zemlje Indije,
Iz Indije, iz zemlje proklete.
U Indiji težko bezakonje:
„Ne poštuje mladji starijega,
„Ne slušaju djetca roditelje,
„Roditelji porod pogazili,
„Crn im obraz bio na divanu
„Pred samijem bogom istinijem;
„Kum svog kuma na sudove tjera,
„I dovede lažljive svjedoke
„I bez vjere i bez čiste duše;
„I oglobi kuma vjenčanoga,
„Vjenčanoga ili krštenoga,
„A brat brata na megdan zaziva,
„Djever snasi o sramoti radi,
„A brat brata sestrom ne doziva.“

U sliedećoj pjesmi dodaje se jošte:

„Gdje ne mole boga, da pomogne,
„Ne svetkuju svetca nikakvoga,
„Niti žegu u crkvi svieće,
„Niti služe božju liturgiu.“

Nu ovi su primjeri riedki i malo se gdje drugdje napominju.

Sukob, što ga griešni čovjek pram bogu i svietu imade, jest motiv, koji od grieha odvraća i tim cielu sgradu etičkoga života podkriepljuje. Negrieši, jer imadeš i boga i ljude proti sebi, odziva se u izrazu: to je pred bogom grjehota, a pred ljudmi zazor i sramota. Kad god bi se što ili reći ili učiniti imalo, što se sa savješću ne slaže, onda se uviek ova izrieka navadja. Tako I. 34, 120. mati Omerova oženi svoga sina s djevojkom, koja mu po volji ne bijaše, i zato si već istu noć po vjenčanju život uzme. Kad je drugi dan bilo, čuje mati, gdje mlada žena jauče. Ona misleć, da ju njezin zaručnik bije, reče: ne moj tući prvi danak ljube, od ljudi je zazor i sramota, a od boga velik grijota; isto tako II. 16. 17, govori Nenad svojoj majci: da mi nije od ljudi sramote, da mi nije od boga grihota, nebi reko, da si moja majka. sr. tak. II. 26. U III. 84, veli Usejin materi: da mi nije od boga grihota i od ljudi velika sramota i tebe bi samu pogubio i oči ti crne izvadio. II. 89, st. 230, od boga je velika grijota i od ljudi zazor i sramota, djevojačku sreću zatomiti i u njenu rodu uzaptiti.

Strah dakle pred bogom i sramota pred ljudmi, to su dva faktora, koji moralno osjećanje probudjuju, pošto čovječju samovolju stežu, da ne sagrieši. U čemu pako strah pred bogom sastoji i u koliko se sramota pred ljudmi ukazuje, vidjeti će se iz daljnjega razmatranja.

Držanje junačko.

Prva je dužnost čovjeka, da moralnu svoju vriednost osjeća, da svoju osobnost štuje i da nastoji sve od sebe udaljiti, što bi mu ovu vriednost umanjiti moglo. U poznavanju ove moralne vriednosti sastoji čest ili poštenje, koju kad čovjek izgubi, podpada pod sramotu

ıdsku i tim gubi ono stanje, koje kao moralno biće ıade.

U narodnih je pjesmah ovo osjećanje veoma nježı razvijeno.

Junaci revno nastoje, da svoje poštenje od svake ıge sačuvaju; s toga i veli crnogorski vladika svojim nakom IV. 10, 120, da ni striela tako jaka nije, da zčupa srdce u junaka, kao ukor i sramota. Gori smo ıć kazali, da se svaki zločin pred bogom kao grjehota, pred ljudmi kao sramota ukazuje. Nu još življe se to razuje tiem, što čovjek ne samo positivno priznaje onu iednost, koju si ili sam daje, ili ju od drugih zahtieva: ıo: I. 117, više valja mudra glava i tvoj ošten glas, neg na tebe zlatna puca i sviıni pas; ili I. 225, prvo ću ti dobro dati, da štiman u družini, sr. tak. I. 266; ili II. 34, ne ti se po svuda spominjalo; nego i negativı, kad se teži svemu onomu izbjeći, što bi sramotu ouzrokovati moglo; kao II. 29, gdje car Stjepan znaći, da su mu sestrići pijanice, govori: da će ih objeti, da ga po svietu ne sramote; ili III. 10, gdje pripovieda, kako si je vojvoda Rajko život uzeo, jer u je povriedjeno poštenje: Margita djevojka tajuć kunijaše vojvodu Rajka, što pod njegovim vojıdstvom Turci Sriemu dodijaše, dočim se pod prijašnjim jvodom o Turcih ništa ni znalo nije. Djevojka mišljaše, ju nitko ne čuje, al je čuo isti Rajko. On onda, poe ju je uputio, da je njemu samu nemoguće Sriem aniti, uze nože i udari se u sred srdca živa. Ovdje je moubojstvo počinjeno s povriedjenja poštenja, do koga je junaku više stalo, nego do vlastitog života.

Čast i poštenje onda je pravo na svom mjestu, d čovjek ne samo ništa ne radi, što je protivno njeıvomu moralnomu zvanju, nego i sve obavlja, što je kao oralno biće obaviti dužan. „Radi dobro za živo-

*

ta; poštuj brata starijega i tebe će mladj tvoji. U dobru se neponesi, a u zlu se ne po-ništi; to su rieči izrečene u I. 213, u kojih je nani-zan biser moralnoga života za svakoga čovjeka u obća

Što se osebice junaka dotiče, njihovo je zvanje valjano se služiti svojim junačtvom i ne pustiti, da g koji u tom svlada. — Najveća je muka dati se ubit bez ikakva odlikovanja. U Skadarskoj tamnici IV. 4 sjede tri junaka, koji znajuć, da imadu poginuti, jeda drugoga pitaju, što je kome ostaviti najteže. Prvi reč da mu je najteže ostaviti mladu ljubovcu, s kojom s je jedva oženio; drugi reče, da žali svoje blago i samo-ranu majku svoju. Nu treći ih ukori zbog toli rdjav junačtva, da i on sve to imade, nu da ništa više n žali, nego što mora poginuti bez ikakve zamjen junačke. — Pače i poslie smrti ne odriče se juna svojega junačtva; no želi bar slušati o njem, kad g izvršavati ne može; tako II. 85. mladi Sekula umiru moli otca, da ga ukopa na drumu širokome:

Da s' naslušam trupka od konjica
I jauka od dobrih junaka.

Dok junak svoje zvanje osjeća, te se u svoje junačkom krugu i valjano kretati znade, dotle je i nje-gova čast neoboriva, a ponos mu je svet i praveda Čim se pako svojega zvanja zaboravi te se svojim ju-načtvom zlo služiti počme, tim je i granice svoje čast premašio. Njegov ponos pretvorio se u grubu sebičnost u jogunstvo, a to je, što značaj mnogih junaka u narodni pjesmah potamnjuje. Kad bismo junake valjano htje ocieniti, valjalo bi njihove značaje pojedince risati. N to je predmet preobširan; o njem samom bi se ciel knjiga napisati mogla.

Ljubav i junačtvo obični je predmet našega narod-noga pjesničtva. Nego je znamenito, da se ovo dvoj uviek odieljuje i medju se kao dvie različne stvari sma

a. Heroizam u naših narodnih pjesmah nije nigda
mantičkom ljubavi zanešen. Jedina je romantička čast,
ja u gdjekojih naših pjesmah na junačtvo potiče.

Izmedju novijih nar. pjesamah nalaze se dvie pjes-
e, u kojih se dvoboj zbog povriedjena poštenja zamiće,
se sa svom savršenošću riše. Te su pjesme III. 54,
uk Jerinić i Zukan barjaktar i 70, Bajo
ivljanin i beg Ljubović, kojih sadržaj je ovaj:
uk Jerinić, dalmatinski kapetan, pita u družtvu ostale ka-
tane, da mu kažu, koji je Turčin pri posljednoj navali
egovoj domovini najveću štetu donio. Oni rekoše Zu-
na barjaktara. Vuk to čuvši, pozove Zukana na dvoboj
ujedno predloži, da imade njegova sestra i Zukanova
ıba onomu pripasti, koji dobitnikom bude. Zukan pri-
i to i pojde da se s Vukom na megdanu sastane.
jihov je sukob upravo vitežki. Oni ne uzimaju medju
niti zaloga niti jemca. Oni idu u šator, gdje se pri-
teljski goste i časte, jedan drugomu opraštajuć, prije
g će se megdan početi. Samo se po sebi razumije, da
naš junak Turčina svladao i odveo Hajkunu, njegovu
ıbu, koju je onda pokrstio i za ljubovcu uzeo. — U
ugoj pjesmi poziva beg Ljubović Baju Pivljanina na
egdan junački zato, što mu je ovaj njegova brata po-
ıbio. Pivljanin znajući dobro, da mu Turčin pod-
ći mora, neće da prima megdana, no mu poručuje, da
š njim pomiriti želi. Ali Turčin neće toga da prizna,
ć mu grdno i porugljivo odgovori. — Uvriedjeni ju-
ık spremi se na megdan i ubije svoga protivnika,
emda je ovaj pancirom bio oružan.

Osim toga vidimo i Kraljevića Marka, kako gdjeko-
m vitežkim primjerom prednjači; inače su pako slavohlep-
e, težnja za dobitkom ili otimanje djevojke glavni motivi
akog junačkog podhvata, pače i isti Kraljević Marko
orobi Turke, koji su se desili pri njegovoj slavi: „da se
jeva i pripovieda, što učini Marko od Turaka.“ —

Ako se nadalje u nar. pjesmah i govori o privat-nih stvarih, ako i imade ljubavnih epizoda, ipak sve to potiče iz viših motiva, a to je težnja za obćim interesom, ili ako i nije tako, a ono se i svaki privatni čin, što se preduzima, u obćem interesu bar svršuje. Koliko imade pjesama, u kojih se svatovi poslie svatbe razilaze ili mladu kući prate, pa na jedanput gdjegod na putu ili naidju na kakvu tursku silu, koja im put prieči, ili i sami u Turke zabadaju, pa je boj i krvoproliće svršetak cieloj svatbi i veselju; a to sve biva iz osvete prama Turčinu. Tako se svaka pjesma više manje tiče javnoga narodnjega života. U svih se pjesmah izražavaju dva načela: nasilje tursko te fizično i moralno preimućtvo našega junaka, koji je svuda pojedince jači, tako te se svojemu dušmanu zbog njegovog obćeg grieha pobjedom sveti i bjedu mu nanešenu svakom danom prilikom kazni. Često i manjina tursku silu obara. Junak se osim boga nikoga ne boji; s toga i nigdje ne priznaje, da bi Turčin jači i bolji junak od njega bio. Pa ako se i na mnogih mjestih i u Turčinu sila priznaje, to je uzrok što se priemoć njegova množtvu i vlastitoj neslozi pripisuje: sr. II. 61, gdje Kraljević Marko Alil-agi govori

Ja Turčine ja sam dobar junak,
Ali ti si od mene stariji,
Jer je Vaše gospodstvo i carstvo.

Osobita vlastitost, kojom se junaci u nar. pjesmah odlikuju, jest njihova g o l e m a s n a g a, koja ne sastoji samo u tjelesnoj jakosti, nego i u tom, da je sve veliko i izvanredno, što junaci rade. Kad oni vino piju ne piju ga obično, već ledjenom od 12 oka II. 66, 71 34, — U III. 34, 18. popi Rade t r i d e s e t z d r a v i c a p a n i b r k a o k v a s i o n i j e. Kad Gruica Novaković viče, s v e s a g o r a l i š ć e o d p a d a III. 5, 226 itd.

Osim snage odlikuje ih takodjer osobita odvažnost i pregnuće u izvedenju namišljenoga kojega čina. — Ju-

ıak neodvisan od kakve državne vlasti, koja bi ga u ıjegvoj slobodi zapriečiti mogla; a k tomu navikao na 'aznolike ratne doživljaje, vidja i laku priliku, da se ıad ostalim odlikuje i tim svoju strast i sebičnost podniri. S toga se i lako na sve ono odvaži. što god u ırdcu svojem pomisli. Kao što u heroično doba svakoga ıaroda, tako i kod naših junaka biva, da se čisto i otvo'eno misli odkrivaju i toga radi za pogrdjenje neprija;elja neštede se niti čini niti izrazi takvi, koji su proti ıvakomu razlogu današnjega izobraženja, sr. II. 59, 165. III. 39, 140. 42, 189. 80, 42. itd.

Medju svimi junaci najvećma se iztiče Kraljević Marko, zato vriedi koju o njem reći.

Kraljević Marko kao historička osoba ne ukazuje se onakovim, kakovim ga rišu narodne pjesme. On se može smatrati izdajicom naroda, jer se ne htijuć priznati Lazara za vladara Turkom pridružio i š njimi vojevao proti svojoj domovini.*) Nu po narodnoj pjesmi Marko je junak nad junakom. Poput grčkoga Hrelje ili Theseja bori se s različitimi utvarami, divovi, vilami itd. Njegova je snaga tolika, da on može mahati buzdóhanom, koji nosi 66 oka II. pj. 72. On uzim-

*) Poviest nam pripovieda, da je srb. kralj Vukašin Mrnjavić(1367—1371). imao za sinove Marka t. j. Kraljevića i Andriju. Marko je već za otčeva vladanja nosio naslov kralja; ali po otčevoj smrti ne htjede ga savkoliki narod priznati za vladara. Po smrti Vukašinovoj počeše se velikaši otimati za priestol, dok napokon Lazar Grebljanović kormilo ne prihvati i svoje takmace oružjem ne svlada. Medju Lazarovimi neprijatelji bijaše Marko, njegov najveći protivnik. On je kao kralj vladao neodvisno u Prilipu u Macedoniji te je od tud s pomoću Baoše, župana zetskog i brata si Andrije proti Lazaru radio; napokon od Lazara svladan (1388.) pribjegne k turskomu caru Muratu i stade proti Lazaru vojevati. — Nalazeć se ovako u turskoj službi, vidimo ga odsele u neprestanoj pratnji turskih četa. Medju ostalim pratio je i turskog cara Bajazita, kad je ovaj proti Mirčetu, vlaškom vojvodi rat podigao. U bitci na Rovinah, polju u Vlaškoj, bude Marko ubijen i sva turska vojska hametom potučena (1394). Tielo njegovo bijaše pokopano u manastiru Vlasijanih kod Skoplja. — Vidi Ljubića: Ogledalo I. str. 183. itd.

lje suhu drenovinu sa tavana od devet godina, pa kad ju je stisnuo rukom, ona prsla na dvoje na troje i dvie kaplje vode izskočile iz nje II. 67. On dobiva po sedamdeset rana, pa onda ide od krčme do krčme te se vinom lieči; a konj mu je šarac neprestani drug, koji mu sve do smrti vjerno služi.

Njegovomu junačtvu ne može nitko odoljeti. Jedini je Musa Kesedžija, kojega on za boljega junaka od sebe drži, premda je i njega svladati znao. — Kao što Grci stradaju, dok se Akil u boj ne mieša, tako biva i s Turci u odsutnosti Markovoj. Pa gdje on silu upotrebiti ne može, a on se kao Uliks lukavošću poslužuje, da svoju svrhu postigne. Jedno i drugo pokazuje II. pjes. 62., koje je sadržaj ovaj: Marko sjedeći sa staricom majkom pri stolu, dobi tri pisma; jedno je od Stambula grada, u kojem ga turski car u pomoć proti Arapom poziva; drugo od Budima grada, da ide kralju u svatove; a treće od Sibinjanin Janka, da ga vjenča s gospodjom kraljicom. Po mudrom savjetu matere svoje odvaži se Marko na boj proti Arapom. Čim on u Carigrad dodje, uputi se car š njim u družtvu preko sinjega mora u arapsku ljutu pokrajinu. Marko zauze odma 44. grada. Samo grad Okan ne mogaše za tri godine zauzeti. Medjuto je sjekao arapske junake i njihove glave pred cara donosio. Turci zavideć mu, obiediše ga kod cara, da on samo mrtve glave sječe te ih njemu donosi. Kad je Marko to čuo, zamoli cara, da bi ga za sutrašnji dan oprostio, jer misli po zakonu i običaju svoj imen dan proslaviti. Car mu to dozvoli i Marko se odalji. Saznavši Arapi, da ne ima onoga strašnoga junaka na šarcu konju velikome, udariše na Turke i potukoše njih 30.000. Car pozva Marka, da bi došo, jer da mu je vojska veliku štetu pretrpljela. Nu Marko voljan kazniti zavist

ırsku, sjedi te se ni maknuti neće. Drugi dan se opeıje, što se je dan pred tim dogodilo. Arapi znajući, da ›ma Marka, udariše opet na Turke i ubiše ih 60.000. ıru je težko pri srdcu i on opet Marka pozivlje, ali on ı i opet neće da miče. Tako su Arapi i treći dan jušali, te ih 100.000. pobili. — Sad jedva krene se ſarko na opetovanu molbu carevu, te udari na Arape i re ih raztjera. Kad je Marko ovako rat svršio, bijaše ı njemu 70. rana. Da si rane zalieči, dade mu car 1000. ıkata. Nu Marko ne traži drugoga lieka:

Već on ide od krčme do krčme
Te on traži, gdje je bolje vino.
Tek se Marko vina ponapio
I grdne mu rane zarastoše.

Medjutim je Marko čuo, da mu je Mina od Koıura dvore poharao i ljubu odveo, pa on moli cara, da ı mu dao trista janičara a mjesto oružja, da bi im dao osire i motike. Car to učini i Marko pošalje janičare Kostur, da Kosturanom grade vinograde i ondje čeıju, dok on dodje. Dočim su janičari u Kosturu bili:

Ode Marko k svetoj gori slavnoj,
Pričesti se i izpovjedi se,
Jer je mnogu krvcu učinio;
Pa obuče ruho kaludjersko,
Ode pravo bielu Kosturu.

Došavši tamo nadje Minu, gdje sjedi i vino pije, služi mu Markova ljuba. Na pitanje, odkle mu konj ıreni, odgovara Marko, da je bio u arapskoj krajini, i ıdje da je Kraljevića Marka ubio i tako konja njegova za odušje dobio. Mina uzradovan ovom viesti, koju je već ıvno očekivao, dade nalog tobožnjem kaludjeru, da ga enča s Markovom ljubom. Na to mu dade Mina iz ıhvalnosti kesu dukata i zardjalu sablju. Čim se je arko ovako sablje dočepao, odsieče Mini glavu i pozove ıničare, da mu dvore poharaju.

Kao junak zauzima se Marko nedužnih i potištenih žena, tako u pjesmi 63. Djevojka uhvaćena od 12. Arapa,*) uteče se k Marku i zaprosi ga, da bi ju od 12. Arapa oslobodio te ju sobom odveo. Marko se odma na to odvaži te potuče Arape, a djevojku sobom odvede; tad dozivlje Jevrosimu majku:

Moja majko, moja sladka ráno!
Evo mati bogom posestrima,
Ran'je majko, mene kakono si,
Udomi je, kano čedo svoje,
Da bi majko stekli prijatelje.

U pjesmi 69. tuži se opet djevojka, da je Arap prekomorac zulum na Kosovo nametnuo: da mora svaki, kô se ženi il udaje, svatbarinu platiti, a ona da nema čim platiti. Marko joj dade 30. dukata i još joj obeća, da će on za nju svatbarinu platiti, neka ga samo u arapove dvore uvede. Prem je Arap 40. sluga oko sebe imao, ipak se Marko pobojao nije. On unidje srdito u arapinov šator, pa se Arapom jošte podruguje. Na posljedku ga ubije sa cielom družinom njegovom i tako svatbarinu ukine. — Isto tako zauzima se Marko u pj. 66. za kćer turskoga cara te ju oslobadja od crnoga Arapina, za kojega je morala proti svojoj volji poći.

Marko je pošten i pravdoljubiv. Gdje pravdu dieliti valja, ondje je otac kao što i svaki drugi. Kad su se Vukašin i Mrnjavčevici za srbsko carstvo otimali, tada je Marko po pravdi boga istinoga, kao što ga je mati bila naputila, carstvo Urošu dosudio. Dakako da se je Vukašin na to razsrdio i Marka pogubiti htio; ali Marko neće da se opire, no bježi pred svojim otcem, jer mu se ne pristoji biti se s roditeljem.

Sve njegove krieposti ukrasuje ponajviše njegova čednost i skromnost, kao što se iz pjesme 61.

*) Arapin je u nar. pjesmah kao kakva utvora ili aždaja, proti kojoj se bori Marko.

vidi. — Turčin Alilaga pozivlje Marka na strieljački megdan i stavlja taj uvjet, da će mu, ako ga nadstrieli, dati svoje dvore, cielo dostojanstvo i Kadunu, svoju ljubu; ako pako on Marka nadstrieli, da će ga objesiti i šarca mu uzeti. — Premda je Marko svoju prednost osjećao, ne htjede ipak te ponude primiti, izgovarajuć se, da ima težku bolest srdobolju. No Turčin neda Marku mira, već ga sve više draži, dok ga na to sklone. Kad se megdan slavodobićem Markovim svršio, stane ga Turčin plaćuć moliti, da bi ga živa ostavio, a da će mu dati i dvore i ženu i sve što hoće. Al besjedi Kraljević Marko:

Mene tvoja žena ne trebuje,
U nas nije kao u Turaka,
Snašica je kano i sestrica.
Ja na domu imam ljubu vjernu,
Plemenitu Jelicu gospodju.

Turčin se veoma uzradova, zagrli ga i počasti tri biela dana.

Sve je ovo svietla strana u značaju Markovu. On imade i svoju tamniju stranu. Ova je doduše neznatnija i lako se pred tolikimi kriepostmi izgubi. Sve što je na njem ukora vriedno, jest pretjerani njegov junački ponos, koji mu u jogunstvo prelazi. Ovo se u pjesmi 70. 31, naročito kaže: „Markov je soko jogunica, kao što je i njegov gospodar.“ Glavni nacrt tamnije njegove strane naznačuje se u pjesmi 53, gdje Vukašin kralj govori:

Imam sina samovoljna,
Sina moga Kraljevića Marka;
Kudgod ide, nikoga ne pita;
Gdjegod sjedne, svudje pije vino
A sve radi kavgu da ogradi.

Njegova žestina naćera ga, da je djevojci, koja za njim poći ne htjede, ruke odsjeko i živoj joj oči izvadio. 40. — On ubije arapsku djevojku, prem joj je obrekao,

da će ju za ljubovcu uzeti, pošto ga je oslobodila tamnice, u kojoj je 7. godina čamio. Nu on opet uvidja, da je veliki grieh počinio, pa zato zadužbine gradi, da se grieha oprosti. — U pjesmi 73. veli mu majka, da se kani četovanja, jer joj je dosadilo prati krvave njegove haljine, nek se lati rala i volova, pa nek ore brda i doline. Marko je istina poslušao, al on ne ore brda i doline, već drumove carske. Pa kad su Turci tuda prolazili i na put mu došli, on ih ubija, te njihovo blago kući odnosi veleći:

„Majko to sam tebi danas izorao."

Poslie tolikih doživljaja, što ih je u sukobu s Turci proživio, mora da se dieli od ovoga lažljivoga svieta, kao što pjesma naglasuje. On ne umire kao ostali ljudi, niti je koji bio, koji ga je svladati mogao; no on umire od boga, od staroga krvnika i tim dovršuje život, koji mu je 300. godina trajao.*)

Pjesme, koje se na Kraljevića Marka i njegove suvremenike protežu, ukazuju nam jošte dosta živahnu i veselu ćud našega naroda. Ali čim se više pjesma od kosovskog vremena odmiče, tim i narod svoju nesreću sve to više osjeća; uslied toga i vidimo, da težnja osvetiti se Turkom biva sve veća i jača.

U novijih pjesmah ukazuje se nova vrst junaka, pod imenom gorskih hajduka, koji su si za pravilo uzeli, „ko se ne osveti, taj se ne posveti." — Kad Turci obladaše, svede se sav život narodnji u granice zadružne. Tu je svatko svoju utjehu i savjet proti

*) Po narodnom pripoviedanju nije Marko umro, on još uviek živi. — Osim njegova cikla pjesama nalazimo ga takodjer i u potonjem krugu junaka, kao IV. pj. 79. Ženitba Gjurgja Smederevca, ili 87. Ženitba Popovića Stojana, gdje on u obojih kao djever služi. U istih tih pjesmah proslavljuju se i ostali Markovi suvremenici kao: Miloš Obilić, Relja Krilati, Janko od Sibinja itd. Ovaj prienos starijih junaka u mladje doba nalazi se i kod ostalih naroda.

Turčinu tražio. I članovi zadruge jedan su drugoga štitili. Tko se je Turkom protiviti želio, a nije htio da odgovornost na cielu zadrugu pade, taj se je u goru povuko, i ova mu je otcem i materom postala. Pod hajduci u n. pjesmah ne smiju se razumjeti pustaije ili lupeži, koji na putnika navaljuju te ih globe. Hajduci su junaci u pravom smislu. Oni kao orlovi i sokolovi gledaju sa visine gora množtvo svojih dušmana, pa se na ove spuštaju kao jastreb na vrabca. Hajduk nosi svoju glavu uviek u torbi, te je pripravan svaku muku i smrt podnositi u tom čvrstom uvjerenju, da će ga zaostavša braća prije ili poslie osvetiti.

Ovi junaci opjevani su ponajviše u III. knj. Vukove sbirke. Ja ću ovdje samo 51. navesti, da se vidi kakvom odvažnošću i strpljenjem hajduk Radoica muke podnosi. — Uhvaćeni junaci sjede u tamnici, medju njimi mladi Radoica, koji si tu visoku zadaću preuze, kako da izbavi sebe i drugove iz tamnice. On se pričini mrtvim, te ga moradoše iz tamnice iznieti. Aga hoće da ga zakopati dade, al neda Aginica, veleć:

Nije umro, već se ućutio.
Naložte mu vatru na prsima,
Hoće li se od nje uplašiti.

Al je Rade srdca junačkoga, te se ni ne makne. Bećir-aginica meće ga i na dalje muke. Ona mu stavi u njedra zmiju prisojkinju; ali on sve strpljivo podnaša. Videći Aginica, da sve to ništa ne pomaže, učini jošte jedan pokus. Ona sakupi kolo djevojačko, a pred kolo liepu Hajkunu, nebi li se nasmijao na nju. I zbilja, dočim nikakva muka njegovim tielom pokrenuti nije mogla, bijaše ljepota ženska, koja ga je očarala, te se i na nju nasmijao. Bećir-aginica ne opazivši toga mišljaše, da je zbilja mrtav, te ga u vodu baci. Rade je to jedva dočekao, jer je dobar plivač bio. On izpliva, pa kako se je odmorio, povrati se natrag u Agine dvore, ubi Agu i

Agininicu, te ovako izbavi svoje drugove iz tamnice, a Hajkunu uze za svoju ljubovcu.

Pobratinstvo i kumstvo.

Priznati u bližnjem ono, što svaki u sebi priznaje, te ne raditi drugomu, što nebi rad da tebi drugi učini, to je temelj, na kojem se osniva cieli sustav uzajemna prava, koje ljude medju sobom veže.

Narodne naše pjesme mnogo nam kazuju o uzajemnoj onoj svezi, koja čovjeka s čovjekom spaja. Iskrenost, prostodušnost, prijateljstvo i porodični pietet, to su glavne crte u značaju našega naroda. — Poznato je, kakovim se srdcem i pripravnošću gost u kuću dočekuje, a da se ni ne gleda na razlike medju bogatim i siromahom. Vino i rakija i ostala liepa djakonija, koja se gostu podaje, stalan je izraz, koji se u narod. pjesmah posvuda ori. Ima jedna pjesma, po kojoj majka svoje čedo iz kolievke uze te ga na zahtjevanje putnikom zakolje. Ovoga su sadržaja pune bajke u narodu i one pokazuju, koli je sveta i velika ova dužnost, da se pred njom na sve zaboravlja, pače i na ono, što je čovjeku najmilije u životu.

Ovi prijateljski odnošaji bivaju još čvršći i jači u tako zvanom pobratimstvu i kumstvu. Običaj je u našega naroda, da se jedan s drugim druži na uživanje uzajemnoga prava, na medjusobnu obranu i zaštitu, da jedan drugoga priznaje i cieni, kao što medju braćom u obitelji biva. Sveti ovaj vez sklapa se tako zvanim pobratimstvom ili posestrimstvom, što je jamačno najkrasnija crta u značaju našega naroda. Primjeri prijateljstva, koje nam Homerove pjesme u Ahilu i Patroklu, u Glauku i Diomedu itd. na vidjelo iznose, jesu dakako uzoriti primjeri; al je pobratimstvo po tom veće, što

e postalo poglavljem vjerozakona, tako da se ovim ne amo vjekovito prijateljstvo sklapa, nego se tim i duševo svojstvo medju prijatelji ustanovljuje.

Dva muža naime ili dvie žene od oka, kad medju e prijateljstvo zavjetuju, idu pred oltar i tu pod razliitim obredom crkvenim sklapaju savez u ime boga i vetoga Ivana, s kojim se obvezuju, da će ukupno dobro zlo dieliti, makar ih i života stalo. — Ratovi, navale azličitih naroda, krvave osvete u prijašnje vrieme činjau ovaj sveti savez kod našega naroda malo da ne otrebitim. Pa upravo u tom nalazimo uzrok tolikih unačkih čina, koji su u narodu proslavljeni. Budući da ovo sveti čin u narodu, zato se na ovu svetinju vatko u nevolji pozivlje.

Kad tko drugoga za pomoć bratimiti stane, to će ımačno i odziva naći, jer je svaki dužan ovu stvar za oga primiti i svojemu bližnjemu pomoći. U savezu ovim stoji dakako i to, kad djevojka starijem mužkaru veli „moj po bogu brate" ili muzkarac ženi „po ogu sestro" itd. — Narodne su pjesme pune ovih rimiera, a to je i znamenito za naše pjesme, da se vimi odnošaji sva divljač i surovost ublažuje, i tako adoknadjuje ono naobraženje, koje narodu jošte manjka. - Gjuraj Crnojević II. 90, bratimi mlade tamničare, a bi mu pendžer na tamnici ostavili, a oni to za boga rimiše. Kad je Juraj kroz pendžer gledao, vidi svoga obratima Vuka, pa ga prekori radi toga, što ga je tako rzo zaboravio i hljeb i sô pod noge sgazio.*) Na to

*) Osim ovoga mjesta riedko se gdje pri sklapanju pobramstva sol napominje. Sol bijaše po svojoj vlastitosti, jer prieči vaku trulež, uviek simbol čvrsta i nerazriešiva saveza. U sv. pisu 4. knj. Mojs. 18, 19, pripominje se sal foederis. To isto nači kod Araba Baret-milleh. A i kod njih se pri sklapanju rijateljstva jede hleb i sol, kao što je u ovoj pjesmi naznačeno :. Mone Gesch. des Heid. II. str. 22.

mu pobratim odgovara, da ga nije zaboravio, pače da već mjesec dana gleda, kako da ga iz tamnice izbavi.

Prekršaj pobratimske dužnosti po narodnom je mnienju velik grieh; s toga se i težko kazni onaj, koji se pobratimstvom ili posestrimstvom na zlo služi. sr. I. 206. — Djevojka Mara zavedena u Bugarsku pobrati se s Perom Bugarinom, moleć ga, da bi ju iz Bugarske izveo, pa on to i učini. Kad su na putu bili, obljubi njoj Pero lice. Na to sinu munja iz neba i udari Peru Bugarina:

Ljuto kune Marija djevojka,
Bog ubio svakoga junaka,
Koji ljubi bogom posestrimu.

Što se kumstva dotiče, u tom se narod ravna po zakonu crkvenom. Pobratimstvo se medju vršnjaci spaja a kumstvo je obično za starije ljude, koje mladji kao svoje roditelje štuju. Koli je veliko bezakonje s kumom se svadjati, to se vidi iz onih pjesama, koje smo naveli kad smo o griehu govorili. Kad se tko za kuma pozivlje dužan je ovu službu primiti, makar tim i u pogibelj života spao. — Vuk Koprivica IV. 3, odmetnu se u hajduke, da izbjegne osveti crnogorskoga vladike, koje mu je 9. braće pogubio. Knez, želeći da mu se kako osveti, obeća tri tovara blaga onomu, koji ga ili živa ili mrtva dovede. Kad to čuje mlada snaha, pozva Koprivicu na kršteno kumstvo. Premda je on znao, da će tim putem knezu u ruke pasti, ne htjede ipak svetu ovu dužnost kršćansku propustiti. Kad je dakle na kumstvo došo, stadoše u crkvi na njega pucati, al ga nijedno tane ne pogodi, jer ga je bog i sv. Jovan od smrti čuvao zato, što je došo u kumstvo.

Osim vjenčanoga i krštenoga kuma imade u narodu i kumstvo od nevolje. Kao što se čovjek, kad se u nevolji nalazi, na pobratimstvo pozivlje, tako isto biva sa kumstvom. S toga kumiti bogom i sv. Jovanom

nači to isto, što i bratimiti. Prěm da se je ovim izraom iz početka samo pomoć u kakvoj nevolji izražavala, pak se pod riečju „kumiti“ u obće „moliti“ razumije. Kralj Šišman II. 75, poručuje Radul begu: E v o m i s e m u ž k o č e d o r o d i, n o t e k u m i m b o g o m i s t i n i j e m i n a š i j e m s v e t i j e m J o v a n o m, d a m i k r s t i š u b e š i c i s i n a; to isto sr. 83, i IV. 3. — Jakšić Todor II. 94, moli Zvijezdić Ivana, da mu ljube odveo nebi; zato ga kumi ne samo bogom i sv. Ivanom, nego takodjer nebom i zemljom. itd.

Porodica: napose djevojka, žena, roditelji, djeca, braća.

Ako je sveza medj pobratimstvom toli čvrsta i tiesna, koliko tjesnija mora da bude sveza obitelji, koja je od vajkada Slovjenom bila najsvetija. Obitelj je maleni sviet; s toga i pjesnik norodni drži sirotčad za najveću nesreću. U obitelji našega naroda jedna je te ista osobnost. Koji k obitelji pripada, taj je u ostalih članovih naslikan; on svoje k sebi broji, a svoje štovanje i sramotu u njih nalazi. Tko pusti, da koji od članova u obitelji propadne, taj je i sebe upropastio. U ovakvom spojenju, u čistoj i živoj ljubavi čovjek se smatra najsretnijim. Porodična ljubav živo je izmaljana u narodnih pjesmah, a mislim, da niti ne ima na svietu naroda do Slovjena, u kojega bi porodična sveza čvršća i jača bila.

Poznato je, da je u nas patriarkalan, zadružan život temelj obitelji. Glava ove jest o t a c, kojeg narodne pjesme častnim imenom „babo“ nazivlju. Njegova starost podaje mu značaj svetinje, koju svatko nekim počitanjem priznavati mora. Dok on živi, nitko mu ne može prvenstva oteti, niti je moguće, da se tko njegovoj vlasti izvine. I oženjeni sinovi ostaju u kući roditelja i sačinjaju jednu obitelj.

Uz starješinu jest mati, koja svojom nježnošću i odanošću svaku strogost u obitelji ublažuje. Njezina osobita odanost prama mužu i njezino zvanje kao matere u obitelji onoga naroda, koji je patrialkalni svoj život sve do danas sačuvao, podiže ju do visoka moralna stepena. Poznato je, da su strasti i afekti u žene pretežniji, nego u mužkarca. Dočim ovaj više misli, nego osjeća, to je u žene protivno. Ona više osjeća, nego li misli. S toga su njena čuvstva, osjećanja i nagnuća s njenimi ideami, pojmovi i sudom tako spojena, da je po neki način bi reći ciela njena duševna radenost samo osjećanje i čuvstvo. Bitnu ovu stranu ženske naravi narodne su pjesme veoma živo shvatile; s toga je i nježnost glavni življ našega liričkoga pjesničtva.

Prije svega vriedi spomenuti, u koliko je narod uzor ženske ljepote shvatiti znao. Ljepota ženska riše se na mnogih mjestih, a sastoji se u tom, da su joj oči, dva kamena draga; dva obraza, dva djula rumena; obrvice, s mora pijavice; bieli zubi, dva niza bisera. A tanka je, kako i šipka; visoka je kako omorika. Kada igra, kan da paun šeće; kad govori, ko da golub guče. Kad se smije, kan da sunce grije, itd. Nu ova ljepota postane onda tek pravim uzorom, ako se tomu i njena nutarnja vrieddnost pridruži. Kao osobita crta ženskoga značaja smatra se stidljivost. Medju ostalim navadjam ovdje pjesmu 599, I., koja bi svakomu slikaru za ideal ženske nevinosti poslužiti mogla. Djevojke naime igrajuć kolo gledaju u oblake, kako munja sieva. Medju njimi se nalazi Milica djevojka, i ova se stidi u oblake gledati. Kad ju ostale s toga ukoriše, veleći joj, da je luda ili odviše mudra, odgovara ona:

Nit sam luda nit odviše mudra,
Nit sam vila da sbijam oblake,
Već djevojka, da gledam preda se.

Čim manje djevojka o svietu znade, tim je i veća ıjena kriepost; kao čudo ženske savršenosti drži se, i to ›o turskom načinu, ako je ona u kavezu rasla pa ne ›ozna ni sunca ni mjeseca; niti znade, na čem žito ra-ıte sr. I. 345, 384, II. 40. itd.

Čuditi bi se morali nad toli nježnimi čuvstvi, koja ıe preljevaju u srdcu dvaju ljubovnika, kad ne bismo :nali, kakav se izvor poezije u tom nalazi. Prije svega ıije nikakav materijalni interes, no čista ljubav, koja nuža sa ženom spaja. — Nije blago ni srebro ni :lato, već je blago, što je kome drago I. 320, .I. 82, 60. — Volim sdragim po gori hoditi, ;log zobati, slista vodu piti, studen kamen ›od glavu metati, neg snedragim po gori ıetati, šećer jesti, u svili spavati 310, itd. Pa tolika je sila ljubavi, o tom sr. I. 293, 308, itd.

Djevojka, kao što ju narodne pjesme rišu, ne žali ;oliko sreću svoju, koliko dragoga svojega. Njezina čuv-ıtva i osjećanja jesu kao jeka druge njene duše. S toga je i velika nesreća, kad koja svojega muža izgubi. Kak-rom žalošću gine djevojka za dragim, kad se š njim 'azstavlja, ili ga gubi, vidi se iz I. 553, 554, 555, 556. td.: Kak se topi ona gruda sniega, nako s'to-›i srdce moje za tobom. — Dilber Mara izgubila lragoga, žalila ga tri godine dana: za godinu lice ıe umila, a za drugu kosu ne češljala, a za ;reću kosu odrezala. — Kao udova ne udade se ;ako lako. Zato se u narodnih pjesmah svaka ženitba › udovom preziranjem pominje i uvredljivom ironijom ›roganja.

Uslied toli velike ljubavi nije se čuditi, ako se i :evnjivost poradja, koja dakako bez ubojstva i krvničtva ıigdje ne dovršuje. U I. 303, ubija sestra sestru iz revnjivosti, a u 752. svojeg muža nožem u srdce, jer se je u njenu sestru zagledao.

Ako pomislimo, kakvom živahnošću i žrtvom djevojka za udajom teži, kad veli: I. 406.

A stoborje, ti se oblomilo!
A čardače, ognjem izgorio!
Veće si mi mladoj dodijao,
Šetajući sama po čardaku,
Spavajući sama u dušeku:
Okreni se s desna na lijevo
Oko sebe studen jorgan svijam,
A u jorgan sve jade zavijam. —

Ako nadalje pomislimo na one prizore, u kojih se razkoš i naslada živimi bojami riše, te se i izrazi onakvi upotrebljavaju, koji se dakako načinu današnje ugladjivosti protive; to moramo reći, da su puteni zahtjevi najvažnija strana u nar. pjesmah, koja na bračno spojena potiče. — Ovakovih pojava nalazimo i u Homerovih pjesmah. S toga je i mnogo ljudi bilo, koji su Ilijadu i Odisseju zbog surovosti tobože i bezsramlja, koje se u njih riše, odsudili. — Tko ovako sudi, taj nar. pjesme s modernoga gledišta razmatra, a ne misli, da narod u svojem djetinstvu, kakova ga i naše pjesme rišu, za nikakovo moralno pokvarenje ne znade, te s toga i svoje misli i želje onako izrazuje, kao što ga je sama narav naučila.

Premda je ljubovno uživanje bi reći najvažniji motiv bračnoga spojenja, ipak će pozorni čitatelj i plemenitijih osjećaja naći, nego što se obično može misliti. Težnja za porodom te strogo i savjestno izpunjivanje roditeljskih dužnosti pokazuje, da je ženitba onaj moralni institut, kojim se zahtjevi tiela stavljaju u suglasje s moralnim poredkom i tim obitelj oplemenjuje te medju članovi neki pietet proizvadja.

Obično se misli, da je u našega naroda žena više robinja, nego drugarica mužu. Neću reći, da nije orientalski upliv mnogo ovoj strogosti doprinio. U nar. pjes-

nah žena svojega muža ni ne zove drugčije, van gospodarom. Kao takav imade neograničenu moć nad njom zato ju bez ikakve odgovornosti za svaki prestupak može kazniti. Kraljević Marko žestoko napada svoju ljubu zato, što ga je u snu probudila. — Ovu strogu podčinjenost žene pokazuju i isti običaji pri svatbi, medju ostalim osobito to, što je mlada žena svim ukućanom dužna služiti, te starješini i djeverom noge prati. Da je ženi težko svim ukućanom ugoditi, to već i iste pjesme nagadjaju; s toga u I. 570, dragi upućuje dragu, kako njoj se u kući kao zaručnici vladati valja, isto tako i I. 107.

Kad se sjetimo na izraz „da prostite," kojim se naš seljak služi, kadgod o ženi svojoj govori, morali bismo pomisliti, da joj odriče obće ljudsko dostojanstvo. Nu ako uvažimo, da on to govori o svojoj ženi, a nigda o djevojci ili udovici, lako možemo doći do misli, da je to neka prekomjerna stidljivost seljakova, te da se taj izraz bez sumnje odnosi na misao tajnoga saobraćaja sa ženom. U tom smislu smatra se i ženitba grješnom; zato se i veli, sin po griehu, prem je zakonit; a to se nalazi i u pjesmi II. 51.*)

*) Po Mickieviću stoji ovo u savezu s pravom nasljedstva kod Slovjena. On veli, da je kod starih Slovjena bio običaj, te je po smrti otčevoj sliedio u kućnom gospodarstvu ne najstariji, već najmladji sin; pa zato se je prvi plod ženitbe za proklet smatrao. Ovaj običaj slaže se s tradicijami iztočnih naroda, gdje se muž i žena i prvorodjeno diete smatraju prvimi zločinci, a k tomu poznato je, da Slovjeni prvo leglo nekojih životinja uništuju itd. sr. Predavanja o slov. lit. u njem. pr. sv. III.— Mi ne moramo izvor ovomu nazoru u narodu daleko tražiti. Da je sin po griehu potekao od sljedbe bogomilske, o tom ne može biti dvojbe, čim znademo, kakvim su oduševljenjem bogomili odsudjivali ženitbu kao griešnu, sr. o tom Rad. ak. knj. X.— Bogišić stavlja ovo u savez sa težnjom beženstva, kojoj većina plemena slovjenskih naginje, sr. Knj. III. str. 168. On navadja medju ruskim eretikom dvie sekte, naime Hlyste i Škopce, koje se obe jednim imenom nazivlju „božji ljudi." U njih je načelo: neženatij neženis,' ženaty razženis,' a jesli nel'zja, živi s' sestroju.— Da su i

Nu uza sve to vidimo i opet ženu u onom stanju i vriednosti, koja ju po zakonu ide. Muž ženu prije svega zove „vjerna ljubo," „mila dušo," „gospodjo mudra" itd. Gdjegod mužu uztreba, ne stidi se on savjeta od svoje žene primiti, pače ako se ženi njegovo djelovanje ne dopada, znade ga ona i ukoriti, i muž joj se pokorava sr. II. 35, 45, 77, 89, 118, — A u II. 82, 117, veli despot Gjuraj naročito, da on ne može svojoj gospi atar da pokvari. — Kakvom pako nježnošću i učtivošću muž sa svojom ženom postupa, vidi se najbolje iz I. 735.

Falila se Dilber Ikonia:
Nije druga stekla gospodara,
Ko ja što sam Mrnjaković Jova:
Kudgod ide, za ruku me vodi;
Gjegod sjedne, na krilo me metne;
Kad se kune, mnome se zaklinje;
Kad ja spavam na gornjem čardaku,
Tiho šeće, da me ne probudi;
Kad me budi, u lice me ljubi;
Ustan srdce, rodilo se sunce.

Kao posljedak ženitbene sreće smatra se mnogobrojni porod, a u tome kao ideal. dvie šćeri i četiri sina sr. III. 14, 22. 71, 130. 72, 300. 81, 275. itd. S toga je neplodnost velika nesreća u narodu. Neplodnica nema nikakva priznanja. Pa kakve se neprilike uslied toga dogadjaju, o tome nam nar. pjesme žalostne primjere pokazuju. — Uz prkos onomu nježnomu postupanju, s kojim se ljuba u gori navedenoj pjesmi 755. hvali, ne može se srdce njenog zaručnika zadovoljiti, jer je ona neplodnica. On ju ostavi i drugu uzme, koja mu je sina porodila. Na to se Ikonia od žalosti objesi. U

———

božji ljudi potomci bogomila, pokazuje već i sličnost imena. I oni kako Iv. Želudkov navadja, vele: po griehu otec, mat, ili po griehu sin.

757, pristaje snaha uz djevera, da može mužu diete poroditi. O neplodnosti sr. tak. pj. 759, 760, itd.

I o ljubavi roditelja pram djetci navadjaju pjesme liepih primiera. Osobito je mati ona, koja za svojom djetcom gine i čezne sr. l. 739, 740, 752, itd. Imade dakako i tomu protivnih primiera.

Čim veću kriepost nar. pjesme ženi pripisuju, tim ju opet crniju rišu, kad jednom zaluta, te se svojega zvanja zaboravi. Gdjegod se o preljubu radi, tu žena ne samo svojega muža vara, no mu i o životu radi, pa ako joj je diete na putu, a ona će i ovo umoriti, samo da svoje djavolske težnje podmiri. — Kao što se u Homerovih pjesmah svaki bezsramnik psetom prispodablja, tako se i u naših nar. pjesmah svaka preljubnica kučkom nazivlje. U II. 8, radi majka sve moguće, da svoje diete kako uništi, jer je njezinoj griešnoj ljubavi bilo na putu. U II. 25, stavi Vidosava svojega muža Momčila u najveću pogibelj, tako da je svoj život izgubio; samo da može uz Vukašina pristati. — U III. 85, mati ne znajući, kako da pred svojim djetetom svoje namjere postigne, pričini se bolestnom i moli sina, da bi joj vode iz gore donio; medjutim svojega ljubovnika naputi, da ga ubije, kad po vodu dojde. Ali je providnost božja, kao što se po svuda u takvih slučajevih dogadja, stvar drugčije udesila; jer blago onome, veli pjesma, kome bog pomaže. Sin saznade za nevjeru materinju te ubi njenog ljubovnika, a njoj odsieče glavu. Pjesma III. 7, pokazuje nam najveći stepen zlobe ženske. Žena prionu uz Turke, pa ne samo, da na nevjeru izdaje muža, svezavši mu ruke, dok je spavao, nego i s djetetom jošte nemilice postupa, tako da se čuditi moramo tolikoj nećutljivosti i bezsramju, kao što je u toj pjesmi naslikano.

Glede djetce pram roditeljem pokazuju nam pjesme veliku pokornost i poslušnost, a po tome i veliku ljubav, koja medju njimi obstoji. — Kraljeviću Marku naláže

mati II. 68, da ide bez oružja, i on joj se pokorava, prem mu je velika muka ići bez oružja, a još veća majke ne poslušati. U pjesmi II. 84, koja je istoga sadržaja gori navedenom pjesmom 85, plaši se diete svoju dušu nad materom ogriešiti, akoprem mu je ova velikih neprilika prouzrokovala, jer znade, da je pred bogom griehota a pred ljudmi sramota svoje ljubavi pram roditeljem ne pokazati. Isto tako vidimo i u III. 7, gdje diete sva progonstva od matere pretrpljena zaboravlja, pa plače i moli otca, da bi joj oprostio. Pa tko se želi i dalje osvjedočiti o tom, neka čita III. 55, 56, gdje će vidjeti, kako se nejako jošte diete u pogibelj života stavlja, da svojeg ostarjelog otca od neprilike izbavi.

Mnogo je puta ova ljubav i pretjerana, jer prouzrokuje takve izgrede, kojimi se cieli moralni poredak mora porušiti. Tako u I. 754, ubija muž iz ljubavi pram materi svoju ženu, i to zbog malene i neznatne uvrede, te veli, da će u goru ići, travu pasti i rosicu piti, nebi li se grija ostajao. — Ne samo, da djetca moraju svoje roditelje slušati i štovati, nego ima primiera u pjesmah, da se i svakomu starijemu dužno stovanje i pokornost mora izkazati. Vrlo poučljivi su o tom primjeri u III. pjesmi 3, i 65, gdje se osobito naglasuje pogibelj, u koju onaj dodje, koji ne sluša svoga starijega, pa s toga i obje pjesme na svrhi naročito navadjaju „tako svakom onome junaku, ko ne sluša svoga starijega.“

Nu svi ovi primjeri o ljubavi roditelja i djetce nisu ništa u prispodobi s onom ljubavlju, koja medju braćom obstoji. Brat je sestre branitelj i štititelj. Sestre vise o braći osobitom vatrom svojega čuvstva. S toga je i velika svetinja braćom se zakljinjati, a nesrećan je opet svaki, koji brata ili sestre nema. — Kolika je sreća imati brata, to nam pjesme na mnogih mjestih pokazuju, kao: Blago onom bratu, koji ima seju, i obrat-

o I. 306. Ja bih brata najvolila I. 452; Volim rata nego i gradove II. 90; Volim brata od tčinjeg vida II. 10; Težko bratu jednom ez drugoga II. 75, 155; Sokol veli: meni jete bez krila mojega, kao bratu bez svojega rata. U IV. 9. 90, djevojka ne žali toliko svoju glavu, oliko brata, da joj ne izgine. A u I. 721, neće estra Ivanova, da ide za Vojina, jer joj je brata pogubio, a kad ju je ovaj na silu ugrabio, baci se onda u vodu, er voli život izgubiti, nego ljuba bratinu krvniku biti.

U nekih se pjesmah ista ljuba za sestrom stavlja. Kao I. 597, Jovan slomi desnu ruku, i vila mu obeća, la će ga izliečiti; ali mati da dade desnu ruku; sestrica cosu s upletnjakom; a ljuba gjerdan od bisera. Majka i estra žrtvovaše rado svoj ures, ali ljuba nehtje. Na to e vila razljuti i zadade Ivanu smrt.

Zakukaše do tri kukavice;
Jedna kuka nigda ne prestaje;
Druga kuka jutrom i večerom;
Treća kuka, kad joj na um pade.

U I. 304, mlada Gjurgjevica broji junake, koji se povratiše s puta, nebi li svoja tri dobra našla: prvo dobro Gjurgja gospodara; drugo dobro ručnoga djevera; treće dobro brata rodjenoga. Ne mogavši nijednoga od ovih naći, baci se u zdvojenje:

Za Gjurgjem je kosu odrezala,
Za djeverom lice izgrdila,
A za bratom oči izvadila.
Kosu reže, kosa opet raste;
Lice grdi, a lice izrasta;
Ali oči ne mogu izrasti,
Niti srdce za bratom rodjenim.

Nadalje koliko je sestri do brata stalo, vidi se iz I. 307:

Dvije sestre brata ne imale,

Pa ga viju od biele svile,
Od biele i još od crvene;
Struk mu među drvo simiširovo,
Crne oči dva draga kamena,
Obrvice morske pijavice,
Sitne zube dva niza bisera;
Zalažu ga medom i šećerom:
„To nam jedi pa nam probesjedi.“

Mi smo već i gori naveli dvie pjesme, i to pjes. II. 9, braća i sestra, onda 11, Mujo i Alija, u kojih nam se rišu pravi ideali bratske ljubavi. Uz ove vriedi jošte navesti pjesmu 16, pod naslovom „Predrag i Nenad,“ koja je zbog miline i nježnosti svakoga uvaženja vriedna. Mati odhrani dva sina pod imenom navedenim. Obodvojica odbjegoše majku i pribjegoše gori u hajduke, gdje je svaki u svojoj četi arambašom postao, al jedan za drugoga nije ni znao. Kad je neko vrieme bilo, zaželi Nenad, da vidi svoju majku; s toga porazdieli blago medju družinu i pojde k majci svojoj. Misleć, da ne ima brata, ukori majku, što mu ona tobože nije porodila ni brata ni seju, da se njimi u družini zaklinje. Kad ga mati uputi, da mu brat kao arambaša četuje, ode Nenad, da potraži brata, ne mareć za pogibelj na koju ga je mati pozornim učinila. Došavši u goru, gdje bijaše Predrag sa svojom družinom, stade brata dozivati. Ovaj ne znajući za njega, zapovjedi družini, da se na troje porazdiele i njega iz busije živa uhvate. Kad je Nenad na prve naišao, počeše ovi striele na njega sipati, a on im reče:

Ne streljajte braćo iz gorice,
Ne bila vas vašeg brata želja,
Kako mene i brata mojega,
Što me tužna ovud poteralo.

Ovo isto dogodi se i kod druge čete, pa kad ga je i ova propustila, naidje na treću. Razsrdivši se onda,

ıd i ovi na njega strieljati počnu, navali na četu i svu . razprši, Kad je Predrag za ovo čuo, podigne se na enada, te ga strielom u srdce udari. Prije nego je on 'oju dušu izpustio, otvara nam se prizor u srdce diraıći, u kojem Predrag svojega brata poznaje i iz žaloi, što ga je ubio, sam sebi nože u srdce tura i tako ırtav pokraj brata pada. — Pa što je opet brat za brata činiti pripravan, o tome imademo krasan primjer u III. 7: Sužanj Milutin nahodeći se u tamnici bana Zadrania piše bratu, da bi ga iz tamnice odkupio. Brat se ruda prometati stane, da kako blago sastavi, koje je za dkupe trebalo. Ne mogavši svega naći, što je ban zatjevao, poče razmišljati, kako da brata iz tamnice oslo-odi, a pri tom naravski ništa težko nije, štogod se za rata preduzimlje. On se obuče u prosjačko odielo, te de od grada do grada, dok dodje u dvore bana Zadranina. 'namo došavsi nadje robinju, gdje njihaše u bešici dva anova sina. Kad se ova odaljila, da prosjaku podjelu onese, uze on dvoje djetce i pobjegne. Dakako da je nda ban Zadranin u zamjenu svoje djetce njegova braa bezuvjetno iz tamnice pustiti morao.

Na temelju dakle ovoga pieteta, koji u obće medju lanovi u obitelji vlada, razvila se je sreća obiteljskoga ivota, koja samo onda obstojati može, kad u kući svaki noliko valja, koliko valjati mora; kad se, kao što smo idjeli, i djetci i braći i roditeljem i starješinam dužno tovanje i ljubav izkazuje.

Čovjek neprijatelj: kletve i osveta.

Do sada smo smatrali čovjeka pram čovjeku s glelišta njegovih pietetskih odnošaja. Još nam valja, da u ratko naznačimo i ono, što je tomu protivno, a to je ıeprijateljstvo. Narodne pjesme iznašaju na vidjelo pra-

ve ekstreme u tom pogledu. Kao što su prijateljske veze čvrste i nerazriešljive, onako je i neprijateljstvo i mržnja preko mjere velika i neugasiva. — S ljudmi u obće ljudski obćiti, to je glas duše našega naroda; s toga i naš čovjek gdje može, prijaznim se prama bližnjemu pokazuje, pa ni ne štedi žrtva, koje mu zanj učiniti treba, nu težko onomu, koji ga je jednom uvriedio. Tad podpada pod kletvu; a ova se po nazoru narodnjem mora izpuniti. Osobito je ženska kletva, kojoj pjesme veliku važnost pripisuju. Tako se u I. 368, veli, da kad se djevojka zakune, sva se zemlja trese. U II. 7. prokle mati svoju kćer, kad se je vjenčala i iz kuće izići htjela, veleć joj: mila kćeri i tebe ne bilo! Ne doprla tamo ni ovamo; već ostala sredi gore crne! Pa to se i zbilja dogodi. Jer kad su svatovi bili na putu, razbolje se i ostane na putu mrtva. — Materinja kletva osjeća se i u istom grobu; jer kad god ju je zaručnik na grobu pohodio i pitao, da li joj je otežčala zemlja, odgovori ona: nije meni zemlja dotežčala, već je težka materinja kletva.

Od kletve još su groznija krvničtva, koja se u nar. pjesmah sasvim mirno i hladno pripoviedaju. Krvna je osveta, kao što je poznato, u naroda, osobito u Crnogoraca tako učvršćena, da se po neki način kao vjerozakonska dužnost smatra. Osveta prelazi od otca na sina te se i u daljne koljeno proteže, a često i mati krvavom košuljom svoju djetcu na osvetu potiče. — Načelo toga da se glava za glavu daje, po kojem su se svi prvotni narodi ravnali, proteže se u nar. pjesmah i nadalje, pošto se ne samo krv za krv vraća, no se i svaki prekršaj onoga pietetičkoga odnošenja u obitelji krvnom osvetom proganja. U II. 5, razkida brat sestru i ljubu konjem na repovih. U I. 723, brat je sestri prosjekao dojke, i kroz dojke pomolio ruke te joj oba oka izvadio. — U II. 99, Stjepan

akšić izvadi ljubi svojoj oči, pa joj dade
oljagu u ruku, neka prosi, da se hljebom
rani. A u III. 7, namaza Novaković svoju
evjernu ljubu voskom i katramom:

I sumporom i brzijem prahom,
Pa je uvi mekanim pamukom,
Pa je poli žestokom rakijom,
Ukopa je zemlji do pojasa,
Pa zapali kosu na vrh glave.
A on sedi piti vino ladno,
A ljuba mu jasnom sviećom svietli.

Glava VIII.

Formalna strana narodnih pjesama.

Metrika.

Metar je rieč grčka te znači u obće mjeru, a
ıpose ovdje mjeru slovaka. Najmanja čest pjesme jesu
ovke, koje nanizane po zakonu blagoglasja do nekoga
ıanovitoga broja sačinjaju jedan redak, ili kako obično
ovemo, stih. Prema broju slovaka kažemo našemu stihu:
ıtverac, peterac, šesterac. sedmerac itd. do šestnajsterca.

U svakoga je naroda za epsko pjesničtvo vladao
luži stih; a i narav epske poezije zahtjeva, da se pri
ıirnom i objektivnom pripoviedanju, koje epskoj poeziji
olikuje, rabi dugo mjerilo. Tako nalazimo u staronje-
ıačkom pjesničtvu oduži stih nibelunski; u Latina
ıturnijski; u Grka heksametar; a staroindijanski stih
ıstoji iz četiri četveroslovčanih stopa, od kojih samo
ruga i četvrta ima izvjestan razmjer, a u sriedi svakoga
tiha nalazi se diereza. — U našoj narodnoj poeziji rabi

deseterac za junačke pjesme, a za ostale ostali stihovi U najstarijih hrvatskih epskih pjesmah, koje je Miklošić izdao pod naslovom: Die Volksepik der Kroaten (g. 1870) rabljen je šestnajsterac. — Ovo je po mnienju svih najstariji i najprvobitniji stih, od kojega su se svi ostali stihovni oblici razvili. Za to je već i to kažiprstom, št se u staroj hrvatskoj poeziji uz šestnajsterac nalazi i petnajsterac, koji se je od prvoga razvio kao pentametar od heksametra. Narodnomu pjevaču često po jedna slovka na kraju ili u sriedi pred glavnim odmorom n dostaje; zato se ova praznina u pjevanju lako može popuniti tiem, da se prednja slovka glasom protegne, više puta se ova pri pjevanju na kraju stiha niti n izgovori, pa to je uzrok, što se medju pravilnimi stihov nalazi i po koji okrnjeni t. j. kraći stih.

Kad bismo stanoviti broj slovaka bezuvjetno jednu cielost nanizali, opet nebi imali stiha; jer da t bude, potrebno je, da se pri nizanju slovaka po nekom pravilu glas povisuje i snizuje; a to pravilno izmjenjiva nje u dizanju i padanju glasa zove se r i t a m. Pitanj dakle nastaje, po kojem pravilu postaje ritam našeg narodnoga pjesničtva?

Ritam može nastati bilo po kvantiteti, (teži), bil po akcentu (naglasu). Po kvantiteti razlikuje se dužin i kratkoća u izgovaranju pojedinih slovaka, a po akcent visina i nizina glasa. Stari narodi imenice Grci i Latin služili su se kvantitetom, t. j. pravilnim izmjenjivanjem duge i kratke slovke. Nego tim su upravo zabušili na ravnu glasbenost svoga jezika, jer čitaš li njihove stiho ve prema teži, jezik ti nije po naglasu naravnom; ak ih pako, kao što i moraš, čitaš po naglasu, kvariš stihovni ritam. Zato se u novijih jezicih udarilo posve novim putem, priznala se ritmičnost pravilno poredanih naglašenih slovaka, tako da kad stih čitas, ne treba ti više skandi rati te rieči nenaravnim skakutanjem prekidati; ve

ɔraš paziti na romoritost i razgovietnost cieloga jezika. ı pravilo zavladalo je u cieloj modernoj poeziji, pa ne ıa dvojbe, da tako mora biti i u nas.

Bilo ih je, koji su pokušali praviti stihove hrvate na temelju staroklasičkog ritma*); nu drugčije valja diti o narodnom mjerilu, koje je osnovano na čistoj irodi jezika. — Narodno pjesničtvo ne zna za kvantitu; pa ako se ritam i na obični naglas rieči osloni, je ni onda velike razlike medju težom i naglasom. — ari Grci i Rimljani mjereći duge i kratke slovke slahu u samom stihu stalni broj slovaka u jedno i zvahu stopom ili stopicom (Versfuss). Glavne vrsti stopica su: 1. Dvoslovčane: Jambus (⏑ — t. j. kratka, duga); ochaeus (— ⏑); Spondeus (— —); Pirrhichius (⏑ ⏑); Troslovčane: Dactylus (— ⏑ ⏑); Anapaestus (⏑ ⏑ —); nphibrachys (⏑ — ⏑); Amphimacer ili creticus - ⏑ —); Bacchius (⏑ — —); Antibacchius (— — ⏑); ribrachys (⏑ ⏑ ⏑); Molossus (— — —). Prema mu, kako koja stopica u stihu vlada, zove se ih trohejski, jambski, daktilski, anapestički itd.

Ako se uzme, kao što se obično i uzimlje. da sva naglašena slovka u našoj poeziji pada u arsu, a sva nenaglašena u tesu, onda je naravski, da i naš stih stane sličan staroklasičnomu, u kojem je svaka arsa ıga, a svaka tesa kratka. Po tom se i naši stihovi bi-

---

*) Sr. Katančića: „fructus auctumnales“ god. 1794. — U talom svi stariji teoretici mjerili su hrvatski narodni metar bud samoj kvantiteti, bud po običnom naglasu, prem su pojedini njih uvidjali, do kakve nedosljednosti mora da se tim putem dje. O tom sr: Opit nastavljenja k srbskoj sličnočnosti od L. Mil. Georgijevića. 1810, (izd. od Vuka St. ır. 1833). — Nadalje pisali su o tom: Jak. Grimm u receni perve knjižice Vukovih narodnih pjesama u Wier allg. Zeitung. 1816. Nr. 74. — Vuk. Stef. K. u prvoj knjizi r. pjesama 1824. P. Šafarik u Gesch. der slav. Spr. und Lit. 56. — Jov. Subotić o srbskom heksametru u srb. Ljetopisu . III. g. 1843; o metriki narodnih srbskih pjesama br. I. II. III. 44; napokon o srb. stihotvorenju u Budimu g. 1845.

lježe — ⏑ — ⏑ ⏑ itd. Pa ako stih počima s naglašenom slovkom, kažemo, da je stih trohaičko-daktiličan ili padajućega ritma; obratno pako rastući t. j. jambsko-anapestički, kad počima nenaglašenom slovkom; prem je obće priznato, a i mora se priznati, da raztućega t. j. jambskoga ritma u narodnoj poeziji ne ima.

Sve bi to dobro bilo, kad narodni stih nebi bio za pjevanje udešen. Već je Vuk Stefanović prvi opazio da se u narodnoj pjesmi drugi metar pokazuje, kad se ovu čita, a drugi opet, kad se pjeva. On veli: „Sve su naše junačke pjesme od deset slogova ili pet trohejsk stopa i poslije druge stope odmor n. pr.

Pŏdīžĕsĕ | Crnŏjĕvīć Jōvŏ.

Istina da je u mnogima stihovima prema govoru dug slog mjesto kratkoga i kratak mjesto dugoga n. pr.

Ī pōnĕsĕ trī tōvără blăgă,
Jă kăd tăkŏ svătbŭ ŭrēdīšĕ.

tako se govori i tako se čita: ali kad se pjeva, onda su sve troheji:

Ī pŏnĕsĕ trī tŏvără blăgă,
Jă kăd tăkŏ svătbŭ ŭrĕdīšĕ.

Tako su junačke pjesme sve po jednoj mjeri: a su ženske različne."

U istom smislu govori i Jagić (sr. „Jihoslovan dio IV. str. 355). „Ako čitamo, veli on, stihove kao pr su, da to ne moraju biti uviek stihovi strogo trohajsk — — Slovke mogu se i tako izmjenjivati, da ako čitam stih prosaičkim izgovaranjem, sastaju se u istoj sto obie duge ili obie kratke, ili je jamb mj sto trohaja, n. pr.

Mī vŏ|līmŏ | nă să|mă Bŏg|dănă,
ili Pŏdăj | Mărkŭ | lījĕ|pŭ djĕ|vŏjkŭ.

Ti stihovi sasvim drugčije se čitaju u prozi, a dru čije u pjesmi: pjevač recitirajući ne pazi naime sk ro ništa na akcenat običnoga govora, ne

na svoj metar i svoje arse. Da ti stihovi, gdje se ritičko čitanje odveć protivi običnomu akcentu, nisu baš lagoglasni, priznat će svatko"*).

Već iz ovoga vidi se, da niti je akcenat niti kvantet temelj narodnomu ritmu. Zato su pojedini pokušali ovom teorijom na polje stupiti, spojivši naime akcenat kvantitet u jedno**). Nu ni tiem se ne može daleko oći, jer se tim miešaju pravila umjetne poezije sa naodnim metrom, dočim se jedno od drugoga ipak mora ičiti.

Svakolika najnovija studija o narodnom metru slažu e u tom, da je pjevanje glavno izhodište, po kojem alja narodni metar prosuditi; a kad se to za temelj zme, dolazi se do toga rezultata, da je u narodnoj pjemi glavna stvar ritmički udarac, koji je neodvisan od kcenta i od kvantiteta. Po ritmičkom udarcu dieli se tih u pojedine ritmičke redove, koji se i članci zovu. Iedju jednim i drugim člankom nastaje kratki odmor, kad je stih poduži, ima više takovih odmora, medju ojimi je jedan glavni, tako da se tim stih dieli na dvie ud jednake bud ne jednake polovine. Ritmičkim udarem, kad se pravo uvažava, ukida se monotonija, a broj lovaka kao i njihova metrička vriednost ostaje neproajenljiva. Prema tomu sastoji narodni ritam u ritmičom udarcu, odmoru i stalnom broju slovaka. 'eć je P. Berić u Srb. Ljetopisu god. 1830. IV. dio i

---

*) Glede ritmičkoga naglasa sr. jošte: „Stih i naglas naodne pjesme" od V. Pacela u Knjiž. god. 1864. str. 314; i Teorija poezije" od Gj. Maletića u Biogradu 1868.

**) Zastupnici ove teorije jesu: Og. Utiešenović Ostr. Vili Ostrožinskoj od g. 1871; i A. Veber-Tkalčević, koji je mnogih člancih razvio svoje nazore, da u nar. stihu vlada nalas uz težu kao pomagalo; sr. Skladnja ilir. jezika za niže gim. 859. Junakinja Mila 1862. Književnik od god. 1864. str. 322. i od. 1865. str. 96. Slovnica hrv. 1873; napokon Rad. jug. akad. nj. XL. 1877.

1831. medju ostalim izrekao, da u narodnih pjesmah nema ni stopa, ni slogomjerja, niti ikakvih drugih pravila osim broja slogova i odmora; a današnji dan ovo priznavaju svi teoretici, samo što se oni u načinu razlaganja medju se razilaze. Zato ćemo mnienja nekojih navesti, da se vidi, što koji o tom sudi. —

Ponajprije je I. Trnski, koji je svoje nazore razvio u „Viencu" god. 1874*). Tu on govoreć o naglasu rieči, kako ga valja u pjesmi upotrebiti, veli: "Pjesma ili se govori ili se pjeva. I onaj, koji ju samo očima iz knjige vadi i tihomice umu i srdcu privodi, i onaj ju duhom govori ili pjeva, ili rekao bih, očima sluša. Što se pako pjesmom govori ili pjeva, mora onim skladom odjekivati, kojim nam se je majčin jezik duši priljubio.

Toga sklada, toga ritma ima i u prostu govoru, a nije ništa drugo, nego pravilom postala uzamanica (Nacheinanderfolge) naglašenih i nenaglašenih slovaka uz takovo poredjivanje i spajanje pojedinih besieda, da se mogu lahko i zvonko pronositi.

Taj sklad prostoga govora ima se u pjesmi do što većega savršenstva doćeravati, a to biva, kad se u svieh ili sudarajućih se stihovih naglašene slovke što više na isto mjesto stavljaju, primjerice: da u četvercu dodje naglašena slovka na 1 i 3 mjesto, kao što je u ovoj poslovici:

Kȕd što mȑže
Tàmo bȑže!

Ni u naših narodnih pjesmah, ni u dubrovačkoj knjizi ne ima pravoga traga staroklasičnomu mjerenju dužine i kratkoće, već se samȍ držalo stanovita broja slovaka te makar i neznadice gleda-

---

*) Uz teoriju običnoga naglasa pristaju jošte: Miklošić Volksepik d. Kr.; Pažur: o desetercu jun. naših pj. u izvj. kr. vel. gimn. u Osieku. god. 1873.; i Šenoa u Antologiji god. 1876.

) se više, kud će doći naglašena slovka i a bude čist odmor.“

Luka Zima napisao je u programu vel. gimn. kar-vačke god. 1874. i 1875. „Metriku srb. nar. pjesama poredjenju s primerima iz drugih slov. nar. pjesama,“ lje odrešito vojuje za to, da je u narodnom stihu glavna var odmor (diereza), koja stih u dvie polovine dieli*). iereza ima stalnih i nestalnih; prve se nalaze svagda a opredieljenih mjestih, od njih je jedna glavna i to ia, kojom je stih na dvie (ravne ili neravne) polovine odieljen, ostale su pobočne. Komadi, na koje se stih ierezami dieli, zovu se članci. Članak može imati: a) slovke; na njem se osnivaju svi ostali; b) troslovčani lanak postaje, kad se četveroslovčani za jednu slovku krnji; c) dvoslovčani redak čini polovinu četveroslovča-oga; d) šestoslovčani postaje od dva četveroslovčana m, da drugi dvie slovke gubi; petoslovčani postaje od va četveroslovčana tim, da drugi tri slovke gubi.

Uz obične stihove, koje on tu navadja, veoma su eobični ovi:

rinajsterac Vuk. I. 57.

Djevojka mi, | Rado! | kosu češlja, | rode moj;
Kosu češlja, | Rado! | boga moli, | rode moj.

Ovdje je glavna diereza poslie šeste slovke, a po-očna poslie četvrte, tako da je ovaj stih podieljen u vie nejednake polovine, od kojih ima prva šest, a druga edam slovaka.

i jedanajsterac Vuk. I. 109.

Vezak vezla, | vojnole, | lepa Ruža;
Njoj doleti, | vojnole, | siv sokole.

Glavna je diereza poslie sedme, a pobočna poslie etvrte slovke.

---

*) Mnogo obširnije o tom piše on u Radu jugosl. akad. knj. LVIII. itd.

*

ili deseterac Vuk. I. 268.

Poigraj, | liepi Pavle, | poigraj

sedmerac Vuk. I. 376.

Čija je vojska | Jelo,
Stevana bana | Pero.

Ovo je dakako najlakša i jednostavna teorija, po kojoj se stih tako rekuć sam od sebi gradi, kad se samo na odmor pazi. —

God 1876. iznio je Petar Budmani na vidjelo novi i izvrstni članak u izvješću c. kr. više dubrovačke gim. pod naslovom: „Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici," u kojem su po prilici ova pravila sadržana: Pjesničtvo, kod kojega se god naroda po sebi razvilo, bilo je to svagda uzporedno s muzikom: upravo ne imamo ni pomisliti, da bi čovjek izmislio stih, da ga nije htio pjevati. — Najmanja je čest, na koju se ima obzira kod poezije, i koja odgovara pojedinim notama u muzici, slovka. — Od jedne, dvije ili tri slovke postaje stopa i odgovara u muzici tiparu (njem. takt). Kod stopa su glavni zakoni: 1. da sve stope, bile od jedne, od dvije, od tri slovke jednako traju u izgovaranju ili u pjevanju; 2. da je akcenat na prvoj slovci od svake stope. — Osim slovaka ima kod stope još neki faktor, odmor (pausa); kod ovoga glas počiva onoliko dugo, koliko bi ciela stopa trajala. — Od stopa združenieh postaje ritmički redak ili niz; od jednoga ili više ovakijeh redaka postaju stihovi. Svaki ritmički redak sastoji se samo iz dvije ili iz četiri stope n. pr.

Oj šu|mica || trnjana.
Oj ti kolo || veli | ko.
Je li ti | slika || prilika.
Dvoje milih || u mi|losti | ras|lo. itd.

Napokon je i Veber u zadnjem svojem članku o pjesničtvu hrvatskom priznao teoriju o odmoru i broju slovaka nu s primjetbom, da narodni pjevač nastoji pjes-

čki udarac sloziti s glasbenim, to jest, da metne nalašenu slovku ondje, gdje stoji viša kajda; gdje mu to je moguće, ondje rabi slovku po naravi dugu; gdje et ni to ne dotiče, tu se izgovara bud po štokavskom ad po čakavskom naglasu; a gdje napokon ni to doljno nije, ondje se rieči natežu prama glasbenom ritmu, akar ih i proti naravi jezika izgovarao.

Uz ovolike nazore suvišno bi bilo govoriti i nadalje narodnoj metrici. „Svi dakle, veli Zima u najnovijoj dnji, i g. Veber i ja i drugi, vidimo, da ima u narodih pjesmah stihova bez pravilnih akcenata, svi vidimo, a ima i pravilnih. Svi vidimo jednu stvar, jedan te isti esultat, ali postanak njegov različno tumačimo. Najpoije nije toliko stalo ni do uzroka tom pojavu, nego je re do toga stalo, da pokažemo ritam u našem narodnom tihu. Pazio dakle nar. pjevač na akcenat ili ne pazio, ak da svagdje ne pazi, to vidimo svi, a i to vidimo, a na odmor i broj slovaka bolje pazi, to mu je važnije, mu je prvo. U ostalom ćemo dalje vidjeti, da akceat, i gdje jest i gdje nije pravilan, niti mienja slovkam užine niti ritmičnomu udarcu mjesta. Sva važnost njeova u teoriji narodne metrike sastoji se u tom, da se n često podudara s ritmičnim udarcem, a često se i ne odudara."

Slik i strofa.

Današnja akcentujuća poezija ne mareć više za oličinu slovaka punim je pravom ustupila mjesto s l i u, r i m i, koji u tom sastoji, da se dočetci dvaju ili iše rieči u sredini ili na koncu stiha zvonko sudaraju. lottschal veli u svojoj „poetici," da se podpuna čaroitost jezičnoga blagoglasja slikom iztiče, da slik nije umak Araba ili bog zna kojega drugoga naroda, da

nije prekomjerni nakit, već upravo nuždan glasboviti zaglavak sklada, štono ga naglasujuće pjesničtvo zahtieva.

U narodnih naših pjesmah ne ima pravilno izvedena slika. U junačkih pjesmah ne ima mu ni traga; al ga ima dosta u poslovicah i u narodnoj lirici. To već proizvadja sama po sebi muzikalna narav jezika kao i težnja za ukrašenim govorom. Temeljem slika jest asonanca (suzvuk), t. j. kad se sastaju rieči s istim samoglasom u korienu, n. pr. To izusti, a dušu izpusti. To se rani i oda zla brani. — To govori, a dušom se bori. — Ivo prosi, duždo se ponosi.

Od lakata pa do vrh nokata.
Kako trče iza glasa viče.
Daj mi bože od Drine vedrine.
Uhodio stare i bogare.

Inače se razlikuje slik u mužki i ženski. Mužki je kad se slažu jednoslovčanice naglašene na kraju kao:

Gdje je mir,
Tu je pir.

Koliko zna,
Toliko zja.

Tko zdravo diže nos,
Taj skoro poć će bos.

Baba babi grebla lan,
Da joj zaman prodje dan.

Ženski je, kad se slažu dva posljednja samoglasa sa suglasom u sredini kao:

Nek samo plače,
Dok bude jače.

Poveži likom,
Pa ne daj nikom.

Od svetoga Luke,
Jur u njedra ruke.

Slaninice slasti,
Puna ti si masti;
Ali kad te plaćah,
Po šiji se mlaćah.

Osim toga ima i troslovčanih slikova, koje Trnski azivlje djetinjimi kao:

Evo s neba zvanice,
Liepe sjajne danice!

Rasla tanka jelika
Na dva brda velika.

Dobro jutro Jelice,
Evo rane pčelice.

U savezu slikom stoje i ostale etimologične figure kao: aliteracija, kad se opetuju suglasi (consonanti) u ednom ili više stihova zajedno n. pr.

Oj golube bieli bane.
ili Zaspo Janko pod jablankom.
Sjajan i slavan svanuo dan.

gdje je aliteracija spojena asonancijom. — Anominacija zove se, kad se spoje rieči istoga koriena n. pr. Kad u jutro jutro osvanulo.

Ovakovih spojenja ima dosta i u prozi, sr. boj biti, anak sniti, ili brodom broditi itd, ali povrh toga nalazi e u pjesmah još i ovakova igra rieči:

Neka zove i prizivlje.
Da se bijem i prebijam.
Ne ima lica bez oblika.
Baci krila i okrilje itd.

Nu najviše je obljubljena tako zvana etimologizacija kao:

Zagorje je izgorjelo,
Polomlje ga polomilo.
Ljubičica ljubi mene,
Grličica grli mene itd.

Slože li se dva ili više stihova u jednu ritmičku cielost, tada sačinjaju strofu ili kiticu. U junačkih narodnih pjesmah ne ima nikakve strofe. Tu se ritam jednostavno pomiče od početka do kraja; dočim se u lirskih pjesmah nalazi više vrsti kitica. U obće valja pamtiti, da je po jedna misao izražena rečenicom dobila po melodiji ritmično razdieljen vid. Zato su ponajprije stihovi bili dugi.

I jedan poduži stih već može sačinjati cielost. Gdjekada mogu dva duga stiha biti dovoljna, da izraze cieli period. To je najprostija forma strofe i zove se distih n. pr.

Ustaj gore naša neve, saba zora je!
Čeka tebe domaćine, da ga daruješ.

Dva duža stiha mogu se prepoloviti i tako sačinjavati strofu od četiri kraća stiha, koji mogu biti jednaki n. pr.

Mi igramo i pjevamo
Oko škrinje nevjestine;
Neve zove rabru svoga,
Da joj škrinju srebrom pospe.

ili nejednaki: n. pr.

Sadih krušku u kraj puta,
Ja mnjah jabuka je;
Pod njom sjedi stari starac,
Ja mnjah, jarac da je.

Strofa može imati i tri stiha, koji mogu biti jednaki, kao Vuk. I. 57.

Obrni se mlada Mare, majka te zove.
Neka zove i prizivlje, sad nemam kolje,
Odnese me bog i sreća Jovu na dvoru.

ili nejednaki, kao Vuk. I. 764.

Brala bi Sasu, ljubila bi Vasu.
Diko Vaso! u diki te nema;
Što si dičan, to te ime diči.

U strofi napravljenoj od više nego dva oduga stiha ıogu biti stihovi prepolovljeni na jednake polovine Vuk. 203.

Uzrasa je zelen bor
Uz Alagin bio dvor;
Tu je kmetstvo i divor;
U kmetstvu je svekar moj,
Milij' mi je svekar moj,
No rodjeni tata moj.

li nejednake, kao Vuk. I. 527.

Oj san me lomi, san me mori,
San zaspat ne mogu,
Misleć, mene mati moja
Za koga će dati.
Podji kćeri za kozara,
Dobro će ti biti.
Ne ću majko za kozara,
Neće dobro biti.
Kozar hodi po kamenu
Vrat će salomiti.

Strofa može sastojati od različnih cielih i prepoovljenih stihova, kao Vuk. I. 268.

Poigraj liepi Pavle, poigraj,
Dat ćemo ti mor dolamu,
Da nam poigraš,
Da nam poigraš.
Igrao bi, skakao bi,
Rom sam na nogu,
Rom sam na nogu.

Napokon ima strofa načinjenih od raznih stihova, oje kod svakog opetovanja o jedan ili dva stiha naratu sr. Vuk. I. 690.

Rano podjoh na pazar,
Kupih pile za dinar;
Oj ti pile pileto.

Rano podjoh na pazar,
Kupih koku za dinar;
Oj ti koko kokorajko,
Oj ti pile pileto.

Rano podjoh na pazar,
Kupih pjetla za dinar;
Oj ti pjetle rano dodji,
Ter mi hoj, ter mi poj,
A ti koko kokorajko
A ti pile pileto. itd.

Obilježja narodnih junačkih pjesama.

Dočim je glede vanjskoga oblika do sada napomenuto sve ono, što u obće narodnim pjesmam pripada, iztaknuti ćemo ovdje značajne neke znakove, kojimi se osebice odlikuje epsko narodno pjesničtvo.

Ponajprije spada ovamo tako zvana epska širina ili objektivnost, koja u tom sastoji, da se ne samo pojedine rieči, već i ciele izrieke i čitavi stihovi, kad uztreba, opetuju. Osobito to biva, kad se koga što pita, ili mu se biela knjiga šilje, pa se u njoj za savjet moli, ili mu se grozi; i inače, gdjegod se što slična pripovieda, ili se jednake situacije rišu, rabe se uviek isti stihovi, kao što je to u Ilijadi i Odiseji.

U savezu s tim stoje i nekoje stanovite formule, koje se danom zgodom uviek jednako upotrebljavaju. Tako se n. pr. veli za izraz začudjena: Mili bože čuda velikoga! ili golemoga: za želju: Da bog dade i sreća junačka: za hvalu: Mili bože na svem tebi hvala. Kad se prijatelji sastanu kaže se: Ruke šire, u lica se ljube, za junačko pitaju se zdravlje. Kad se koga što pita, govori mu se: Kaži pravo, tako bio

dravo, a on odgovara: Kada pitaš, pravo dá ti kaem. Nadalje junak skače na noge lagane, ili sbori, dušicom se bori. Napokon kad se promjena dobe hoće a naznači, obično se veli: Sunce zadje a mjesec zadje; ili sunce zadje, mrak na zemlju pade; cri mrače pade na zemljicu; dok bijela zora zajelila itd.

Stroga objektivnost sastoji se takodjer u tom, što arodni pjevač, kao ni Homir, nikakvoga svojega čuvstva, i misli u pjesmi ne upliće. Jedina prispodabljanja mogu se smatrati kao njegove primjetbe. Onako razvijenih savršenih prispodoba, kako ih imade u Homirovih jesmah, ne ima u hrvatskih nar. pjesmah. Ove su u as sasma jednostavne i kratke. N. pr.

Pak odtišće preko polja ravna,
Kako zviezda preko neba sjajna.

ili Da je kome pogledati bilo,
Kad udari u katane Marko,
Kako soko medju golubove.

Mnogo su originalnije prispodobe na početku pjeme. Tu se naime postavlja u pitanju kakva antiteza, ak se na to odgovara ponajprije niječno, zatim jestno n. pr.

Ili grmi, il se zemlja trese,
Il udara more u bregove;
Niti grmi nit se zemlja trese,
Već dijele blago svetitelji.

Ovakova antiteza dolazi i bez pitanja n. pr.

Dva su bora naporedo rasla,
Medju njima tankovrha jela;
To nebila dva bora zelena,
Ni medj' njima tankovrha jela,
Već to bila dva brata rodjena:
Jedno Pavle a drugo Radule,
Medju njima sestrica Jelica.

I inače je uvod više manje originalan n. pr.

Mili bože čuda velikoga!
ili Vino pije Kraljeviću Marko.
ili San sasnila vojvodkinja Stana.
ili Još su ptice dvie polećele,
Obje ptice dva zlosretna vrana. itd.

Onakovih dramatskih scena, kako ih nalazimo u Homerovih pjesmah, nalazi se i u naših narodnih pjesmah. Uz govore, koji tu dolaze, sve su ostale rieči za ukras ili, rekli bismo, za kazalištne dekoracije; one nam izkazuju ono, što osobe na kazalištu djelati vidimo. — Plastičnom umjetnošću znade nam narodni pjevač sve tako pred oči staviti, da čitajući gledamo, kako se sve kao pred našima očima dogadja.

Tako divno i savršeno upotrebljavaju se tako zvana epiteta, t. j. pridavnici, kojimi nam se osobe, stvari i čitavi prizori tim življije pred oči stavljaju, čim nam se pokazuju vazda onakovi, kako ih već poznajemo. N. pr. vjeran sluga, bjeloglava vila, siv soko, konj vilovit, zelena gora, britka sablja, prni buzdovan, žarko sunce, rusa glava itd. Najviše pako rabi rieč „biel,“ kojom se označuje ne samo ono, što je i zbilja bielo, nego i sve, što je god dobro i pošteno.

Napokon je i isti slog u nar. junačkih pjesmah sasma drugi, nego li je u prozi ili umjetnoj poeziji. Kao što ne ima u Homira nikakvih umjetno sastavljenih perioda, tako ni tu ne ima. Po svuda vlada koordinacija izrieka, a zbog nedostatka partikula ima nebrojenih asindeta; k tomu dolazi još i to, da je većinom svaki stih za sebe već izrieka.

U narodnom pjesničtvu veoma je obljubljena tako zvana figura hendiadis, t. j. kad se za jedan pojam dva samostavnika uzporedno rabe; n. pr. sofro i gospodo, mjesto gospodska sofro; kita i svatovi, mjesto kićeni svatovi; careva sila i ordija, mjesto

ilna ordija*). Onda palilogija, kad se jedna ili više ieči kroz stihove opetuje. To služi ponajviše zato, da se nirno može postojati kod predmeta, na koji se važnost tavlja; mnogo puta služi to narodnomu pjevaču, da se jeti daljnih rieči. Prema tomu su stihovi, Vuk. II. 294.

Gdje pogibe slavni kneže Lazo;
Gdje pogibe stari Jug Bogdane,
Gdje pogibe devet Jugovića,
Gdje pogibe Miloš vojevoda. itd.

ili Zbor zboriše božji apoštoli.
Zbor zboriše na nebeska vrata.

Opetovanje je i onda, kad se posljednja rieč opetuje na početku sliedećega stiha, n. pr.

Rano rani djakone Stjepane
U nedjelju predje jarka sunca
Predje sunca i pre leturgije.

ili A ja idem momu vinogradu,
Vinogradu, momu rukosadu.

ili Pa uzeo sebi sinovicu
Sinovicu njemu osobnicu**). itd. itd.

---

*) Sr. Virg: pateris libamus et auro, mj. aureis pateris; ili arma virumque cano, mj. armatum virum.

**) Sr. Ilijadu pj. 1, 266; 16, 25; 20, 371; 22, 126.

Treći odsjek.

Izvodi tradicionalne književnosti.

Glava IX.

Kulturni zametci najstarije dobe.

Život materijalni.

Već se iz glave VII. može uvidjeti, na što nas vodi poznavanje narodnih pjesama, a preko njih i ostalih narodnih umotvorina. Poznavati nutarnji materijalni život naroda, njegove običaje, ustanove, nazore, način mišljenja, odnošaje pojedinca u kući i izvan kuće itd., to su one stihije, koje narod karakterišu, te mu mjesto u etnografiji označuju. Naše narodne pjesme karakterišu narod od onda, kad se pjesma počela pjevati. Samo nastaje pitanje, da li je on od prvoga svojega početka uviek bio jednak. — Ono žilavo i čvrsto držanje prastarih običaja, uz koji Hrvati i Srblji osobito prijanjaju, daje slutiti, da je našim predjom bio negda isti život, koji i danas.

Svekoliko razmatranje u ovoj knjizi upućuje nas, da je narodna tradicija životu naroda prirasla, da je dakle ona jedina vrstna predstaviti nam narodan život one davne dobe, do koje ne dopiru nikakva historička svjedočanstva; nu tradicija naroda, kako je već rečeno, mnogo se je do danas izvrgla, a čuva u sebi samo jošte

spomene negdašnjega života. Treba daklem ovdje, da se ɔazriemo i na ina odkrića, koja su putem znanosti na dik iznesena, da se vidi, da li su naši predji i zbilja əć u početku svojega života uživali kakvu pa ma i pri-ɔdnu kulturu, koja ih je od ostalih divljih naroda lučila.

Istinabog i čovjek je kao najšavršenije udo u orga-ičkom ustroju naše zemlje podvržen klimatičkomu plivu, prem mu je narav takova, da lako može svaku romjenu podnositi. Čovjek težko privikne na tudju do-ıovinu, jer s velikom ljubavlju naginje k rodnom mjestu, rem se njega dojimlje ne samo podnebje, nego i zem-ište, hrana i savkoliki način života. Sve ovo ne može itne promjene u čovjeku stvoriti; zato i vidimo, kako ı se pojedine rase ljudi i u drugom podnebju sve do anas čiste sačuvale, osim što su se medjusobnim kri-ınjem razne varijacije u njih pokazale. Što valja za ojedine ljude, valja i za čitave narode.

Kad su se Slovjeni u pojedina plemena podielili i ao svako napose u novih postojbinah počeli živjeti, sva prilika, da su pridržali onaj život, koji su u zajednici nali. Nisu bo bez smisla rieči, koje je izrekao bizan-nski car Lav VI.*), d a s u s v i S l o v j e n i u o b i č a-i h i n a č i n u ž i v o t a m e d j u s e v e o m a s l i č n i. zbilja što n. pr. Herodot otac poviesti pripovieda o leurih i Budinih i tako zvanih ratarskih Skitah, to se odpuno slaže s onim, što Prokop i Maurikij govore o lovjenih. Pa i današnji dan vidimo, da su medju raz-imi slovjenskimi plemeni, prem su daleko jedan od rugoga, kao medju lužičkimi i južnimi Srbi, medju Po-jaci i Slovenci u mnogom pogledu jednaki običaji.

Zato kad pitamo, kakov bijaše nutarnji život naših redja u najstarije doba, moramo priznati onaj isti, koji ladaše i kod ostalih plemena.

---

*) Vidi Tactica XVIII. 99. Još prije njega govori to isto i lavrikij o Slovjenih i Antih; sr. Strategicon l. XI. 5.

Svikoliki stariji pisci, što su pisali o starih Slovjenih, govore sasma pohvalno o njihovom unutarnjem životu, tako da si po tom možemo stvoriti i sliku tadašnjega kulturnoga stanja, koje starim Slovjenom nikako ne možemo poricati. Ovo nam potvrdjuju najnovija arheologička i linguistička iztraživanja, medju koja, kao što se iz svega do sada navedena opaža, ide i svakolika tradicionalna književnost; nu na prvom redu ipak je jezik najglavniji svjedok za kulturu one dobe, do koje ne dopiru ni kakovi historički spomenici.

Po svjedočanstvu najstarijih povjestnika Slovjeni spadaju od davnih davnina medju narode stalno naseljene, a ne medju nomade ili skitalice, kao što nekoj misle. Što pripovieda Tacit, da su stari Venedi za razliku od skitajućih se Sarmata stalne kuće gradili ter u njih prebivali, to su kasniji pisci, kao Prokop, Jornand itd. potvrdili. Gradjenje kuća veže ljude na stanovit mjesto, ograničuje njihovu radnju na uži obseg baštine gdje mogu jedino obradjivanjem zemlje sebe obskrbiti potrebštine života si zajamčiti.

Naklonost Slovjena k poljodjelstvu jest djelo sam prirode, posliedica duga njihova bivovanja u krajevih z obradjivanje zemlje najprikladnijih, ležećih na Visli Dnjepru. U toj pradomovini Venda cvatijaše jur u vrie me Herodota poljodjelstvo i promet sa žitom; u krajin Budina bijaše veliko drveno mjesto, koje su grčki trgov ci pohadjali i gdje su se mnogi naselili. Sve je kod Slo vjena smjeralo na taj način života, sve bilo prema tom udešeno. Prirodjena jim blagost ćudi i običaja, ljuba k životu slobodnu mogaše jedino u poljodjelstvu na svoju zadovoljnost. Razdrobljenje Slovjena u malene neodvisne obćine i demokratička domaća uprava prie čahu im odtrgnuti se od poljodjelstva. Napokon i za po ljodjelstvo zgodan način gradjenja kuća, što su si naim gradili kuće u znamenitoj daljini, jednu od druge tak

la je svaka obitelj stanovala sred svojih zemalja i imanja, kao što još i danas biva u nas Hrvata i Srba, a sto tako i kod starim Slovjenom srodnih Lotiša, i što po svjedočanstvu Prokopa bijaše negda kod svih Slovjena; sve to jasno svjedoči, da poljodjelstvo i ratarstvo bijaše starim Slovjenom prvobitnim i glavnim življem, iz kojega su se tek svi ostali razvijali.

Ovom naklonošću k poljodjelstvu zapustili su Slovjeni svoje prvobitne postojbine, te su kao posebna plemena svaki u svojoj zemlji ratarstvo i nadalje tjerali. Da je to istina, potvrdjuju sve one rieči, koje su zajedničke svim Slovjenom, a tiču se poljodjelskog orudja i razne vrsti žita, kao: plug, lemeš, plaz, gredelj, rž, pšenica, ječam, ovas itd. Žito je značilo hranu u obće, a napose onu plodinu, koja se kod pojedinih plemena najviše proizvadjala. Zato se i danas kod sjevernih Slovjena pod imenom „žita“ razumieva kukuruz, kao i kod nas u Primorju; dočim je Rusom to isto pšenica. „U Srbiji, veli Vuk u rječniku, u Bosni i u Hercegovini žito se zove svaki usjev, od kojega se obično brašno melje i hljeb miesi (n. pr. šenica, ječam, kukuruz, ovas, raž, eljda, proso, krupnik itd.); a u vojvodstvu (osobito po varošima) samo pšenicu zovu žitom. U Hrvatskoj pak samo proso, čim se onuda ljudi najviše hrane.“ —

Žito bi se ili rukom mljelo na žrvnju ili vodom u mlinu, pa bi se tako dobila muka, brašno, a iz njega pravio hljeb.

Ovako je dakle ratarstvo bilo temeljem života kod svih Slovjena, napose pako kod naših predja Hrvata i Srba; zato se i danas osobito počitanje prama tom izviče, kad se u nar. poslovici kaže: ralo i motika svie hrani.

Već i po ovom lasno se može predstaviti neki stepen kulture, koja je stare Slovjene u ono doba lučila od

ostalih divljih naroda. Gdje se naime zemlja obdjelava, tu su pojedinci prikovani na svoj posjed, koji ih nuka, da stvore neke pravne ustanove, kojimi se točno naznačuje, što je tvoje, što moje. Na temelju ratarstva razvija se obiteljski i družtveni život, širi se obseg svagdašnjih potreba i napokon se stavlja temelj državnomu ustroju.

Život ratarski zahtjevaše, da se stari Slovjeni i ostalími stvarmi zanimahu. Arkeologičko iztraživanje iznjelo je na vidjelo mnogo izkopina, odkrivenih na grobovih poganskih Slovjena, koje pružaju obilato gradivo za poviest radnje naših predja. Te izkopine ne sastoje samo u raznom željeznom oružju i orudju, ili zemljenom posudju, nego i u nakitu od zlata, srebra i tuča, tako te nije moguće drugo pomisliti, van da je za priugotavljanje toga trebalo vještih zanatlija i umjetnika, koji su znali oblik takvih stvari narisati a čestimice i u vosku ili glini izraziti. Razne tvari morale su se prije prikladno pripraviti, da se iz njih može priugotavljati posudje, oružje, nakiti itd. Za sve to trebalo je mnogo izkustva i znanja, kao i raznoga orudja, pa i mnogih tehničkih sredstva. Medju starinami českimi n. pr. nalaze se kolutci iz jake gladko izradjene žice željezne, koja se ne mogaše, kao što vještaci tvrde, drugčije izvući, nego kao što se to danas u ljevaonicah čini. Iz svega sliedi, da su Slovjeni obavljajuć zanatlijske poslove imali radionica, pače i ljevaonica, u kojih su priugotavljali razne stvari od kovina, gline, stakla itd.

Starine slovjenske daju nam dakle neposredno i očevidno svjedočanstvo o kulturnom razvitku Slovjena, svjedočanstvo, koje badava u poviesti tražiš. I tu nam jezik potvrdjuje ono, što nam iztraživanje tvarnih starina pokazuje, a to su one rieči svim Slovjenom zajedničke, kojimi se naznačuje razno orudje i predmeti potrebiti za gospodarstvo, kao, osim gore navedenih rieči, za poljodjelstvo: kosa, srp, dljeto, klešća, sjekira,

gla, žlica, voz, kolo, stol, rublje, riza, plano, sukno, plašt, obruč, prsten, pečat, kovač, rnčar, suknar, tkalac, zlatar. itd.

K starinam valja jošte pribrojiti i nasipe od zeme, ogradjene prikopi, naime tako zvana gradišta, gradine), koja se u svih slovjenskih krajevih nalaze na režuljcih, otocih ili na ravnicah uz potoke, i o kojih e misli, da su ostanci dvorova, ili pako, ako su veća, stanci nekadanjih slovjenskih gradova. Nadalje svim lovjenom poznate su takodjer rieči: ves i dom, kojeg a dielovi stlba, veža, pivnica, strieha, sljeme, tiena, okno, vrata, prag, izba, dveri itd. Kuće ijahu po svoj prilici od drva gradjene, a medju kućom stajom bijaše gumno i dvor, kao što se to i danas od nas vidi.

Domaći i državni ustroj.

Što se tiče privatnog života starih Slovjena, o om se svi stariji pisci dosta povoljno izrazuju. Po njiovu sudu bijahu stari Slovjeni miroljubivi, marljivi i obroćudni, a bez svake zlobe i lukavštine. Njihov život ijaše osnovan na podpunom obiteljskom jedinstvu, koje tom sastojaše, da su se svi članovi jedne porodice edju se ravnimi smatrali. — Ako u čem, jamačno se u biteljskom životu najviše originalnosti sačuvalo, tako te ožemo reći, da je isti onaj život, kako ga u narodnih jesmah spisana nalazimo, morao negda kod svih Slojena biti. To je život patrijalkalni, koji se do danas jestimice sačuvao. Svakolika svojta po krvi i braku ojena u jedno družtvo sačinjala je bratstvo, zadruu, kao što je to i danas u Crnojgori obično. Na čelu kova bratstva stojao je starješina, koji je svimi stvari upravljao. On je nastojao o dobru bratstva; on je

doprinašao žrtve bogovom; on je riešavao razmirice, koje bi nastale medju članovi bratstva. Kao što kod inih naroda u njihovom prvotnom stanju kralj bijaše ujedno svećenik, sudac i vrhovni vodja u vojsci, tako je i kod Slovjena bio starješina bratstva.

U ovom jedinstvu obitelji imala je osoba toliko pravna značenja, koliko bijaše u tom jedinstvu kao član obitelji, te življaše u nerazdruživoj vezi. Tkogod nastojaše taj vez razriešiti, bijaše preziran, jer je Slovjenom privrženost k obiteljskom jedinstvu vazda bila najveća kriepost. Iz ovoga pojma obitelji poteče, da u Slovjena i imetak ne bijaše ničija svojina, već dobro čitave obitelji, na koje svaki član u obitelji imadjaše jednako pravo, a prema tomu i pravo na izbor starješine. Život obiteljski u starih Slovjena liepo nam riše Libušin sud u kraljodvorskom rukopisu, gdje se predstavlja parnica medju braćom Hrudošem i Staglavom, koji bijahu dva češka ljeha od plemena Tetve Popelića, i to radi djetinstva i otčeve zaostavštine.

Po starješini nosilo je i bratstvo svoje ime. Kad bi se koje bratstvo pomnožilo, te ne bi više u zajednici moglo živjeti, tada bi se jedan dio drugamo preselio, pridržav ime i običaje matice. Po bratstvu nazivalo bi se i mjesto, gdje bi se ovo nastanilo, a gdjekada je i obratno bilo, te bi si bratstvo po mjestu, kako bi gdje uz polje, rieku ili brdo sjelo, ime nadjenulo. I danas imade kod svih Slovjena mnogo takovih mjestnih imena koja bezdvojbeno svjedoče, da su od jednoga bratstva bila naseljena n. pr. Bjelopavljići, Bjelići, Čeklići, Vińkovci, Mikanovci itd.

Množenjem porodica nastala su plemena i obćine, dva glavna faktora u poviesti Slovjena, tako te ove ni ne vidimo na pozorištu poviesti drugčije, van kao plemena. Družtvena svrha, koja je pojedine porodice u jedno spojila, dala je povoda plemenom po jeziku i

ɾvi srodnim sdružiti se u jedno družtveno tielo, u jed-
u državu. Nu žaliboże ovo udruživanje riedko se opazuje
poviesti slovjenskih plemena; ona su radje živjela
lieljena i to na istom temelju, na kom se osnivaše
ovjenska obitelj: Jedinstvo s podpunom slobodom i
dnakošću bijaše takodjer karakter slovjenske obćine
ud u pojedinih plemenih, bud u slobodnom savezu njih
iše; pa ustroj obitelji služio je Slovjenom za uzor, kako
a si obćine ustroje. S toga kao što s obitelju upravljaše
uće-gospodar, izabran od čeljadi, tako i svakoj obćini
tojaše na čelu starješina, odabran od obćinara. Na isti
ačin vladahu župani, vojvode, knezi i ostali vladari,
olazeći pod raznimi imeni u javnom životu Slovjena.

Ovako vidimo i Hrvate odma pri njihovom dolazku
odieljene u više županija; ali jedva što izvojevaše novu
omovinu, već se ništa ne veli o tom, da bi druge na-
astovali. Kao što svi Slovjeni, tako bijahu i oni narod
miroljubiv, koji ni rata ne poznavaše. Zato ne imadjahu
ikakvog ratnog ustrojenja; već kad bi uztrebalo, svi bi
e listom digli na noge junačke, pokoravajuć se istim
oglavarom u ratu kao i u miru. Još i danas spaja rieč
ojska dvojako značenje: znači družinu ili čeljad
kući i odabranu momčad u ratu, pače i žena
eli svojemu mužu: „vojno." Obično im oružje bilo kop-
je, sulica, striela, mač i štit, koje rieči i danas
u kod svih Slovjena u porabi.

Na istom obiteljskom životu osnovano je i druž-
veno življenje naših predja. Svetost obiteljskoga života
danas je jošte liepa crta u značaju Slovjena. Nema
naroda na svietu, koji bi tako fino znao lučiti najtanje žilice
rodstva i prema tomu toliko nazivlja u tom pogledu
mao, kao Slovjeni u obće. Mnogo se moralo dojimati
avna života, gdje je svakomu članu posebnim imenom
mjesto u obitelji označeno. Zato je sloboda i ravnoprav-
nost pojedinca kao zakonom bila utvrdjena.

Iz toga nikla je i demokratička vladavina. kojoj su svi Slovjeni od vajkada prianjali, kao što potvrdjuje Prokop veleć: ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσι, a opet o naših predjih veli Konstantin Porph. p. XXIX: „ovi pucine imadu, kako vele, nikakovih vladara, izim župana i starješina, kao što i ostali slovjenski puci.“ Kao što je dakle otac obitelj vladao neograničeno svojom porodicom, isto tako su starješine, vojvode, knezovi, koji su kasnije raznimi imeni nazivani, kao lehi, gospodari, vladike, župani, boljari knezovi itd., i koje su u narodnih skupštinah ili sborovih birali, obavljali javne domaće i vjerozakonske poslove bdili nad redom, krojili pravicu i sud sudili, nadgledali promet i trgovinu, zaključivali rat i sklapali mir sa tudjinci.

Ne ima sumnje, da su Slovjeni već u prastaro doba davno prije selitbe iz prvobitne svoje postojbine imali svoje vlastite uredbe, zakone i svoje pravo, kojim su se razlikovali od ostalih naroda. Mnoge tih uredaba uzdržale su se u Slovjena i onda, kad su se u razne zemlje razišli. I sada se jošte kod svih slovjenskih plemena nalaze mnoge stare ustanove, koje su uz prkos tudjemu uplivu sačuvane negdje više negdje manje kao baština zajedničkoga života, tako da svi Slovjeni mogu s českim lehom Ratiborom reći: „U nas pravda po zákonu svatu, juže přinesechu otci naši v seže žir ne vlasti.“

Jednakost pred zakonom pokazivaše se i u sudbenoj uredbi; jer stališ obtuženika nebi odlučio, koji d mu sud sudi, nego verst samoga čina. Porotni sud bijaš kod svih Slovjena, nu najviše ga nalazimo kod Srba porabi. Novčana globa za ubojstvo t. j. vražda nije s ravnala kao u Niemaca po stališu ubijenoga, nego p stališu ubojice. Pravna dokazala, kao što nam pokazuj pravda ruska, zakon Dušanov, statut vinodolski itd. bijah

kod svih Slovjena bud jednaka, bud veoma slična. Tu je tako zvani svod t. j. povedenje sumnje o ukradenoj stvari, koja se je tražila takodjer pomoću soka t. j. putem nagrade, koja bi se doznačila onomu, koji je trag toga pokazao. Ovakova nagrada zove se i danas jošte kod Crnagoraca sočbina. Povrh toga bijaše vdanje t. j. sudbena oklada prećih se stranaka i očisti (božji sudovi, ordalia), koje ovdje ondje nalazimo još početkom ovoga stoljeća.

Kod svih Slovjena bijaše u običaju tako zvano obće jamstvo ili obće poručanstvo, gdje prvotno svi članovi jednoga roda, a poslie svi stanovnici jednoga okružja bijahu odgovorni jamčiti za sve ono, što se u njihovom okružju dogodilo i ako se nije moglo zločincu u trag doći, tada bi svi ukupno nosili krivnju za zločin počinjen u okolini. Na viku oštećenika bili su svi susjedi pod globom dužni mu u pomoć priteći. Ovo obće jamstvo ili poručanstvo počelo je kod zapadnih Slovjena; Čeha, Poljaka i Pomorana padati već XIII. vieka, dočim se kod nas Jugoslovjena imenice Hrvata i Srba po zakonu vinodolskom i Dušanovom još u XIV. vieku nalazilo, a gdješto se i do dana današnjega sačuvalo. Krvninu po Vuku (sr. rječ.) ne plaća samo onaj, koji je učinio krv, nego sve ono selo, gdje je krv učinjena. — Krvnina se ne plaća samo, kad čovjek ubije čovjeka, nego i kad čovjek umre na putu od zime, kad padne s drveta, ili s konja, te slomi vrat, ili oda šta mu drago on umro, samo kad ga nadju na putu ili u polju mrtva. itd.

Iz slobode i jednakosti pojedinaca, a to bijaše značajna crta obitelji, obćine, župe i države, sliedilo je, da su stari Slovjeni jedan drugomu bili posve ravni. Prvotno ne bijaše razlike stališa ni nasljedstva za najviše dostójanstvo, prem se ovo reć bi rano uvuklo kod onih slovjenskih plemena, koja bijahu s Niemci u susjedstvu. Živa je istina, da robstvu i nevoljničtvu, kako se je

kašnje razvilo, kod starih Slovjena ne bijaše traga. Svi Slovjeni počam od prvoga do posljednjega uživahu u svojoj domovini podpunu slobodu. Slobodan njihov život isti neprijatelji pohvalno napominju, tako govori car Maurikij: „**Slovjenski narodi jednako živu i jednake imadu običaje, ljube takodjer slobodu; pa se nikako ne mogu aklonuti na robovanje i podaničtvo.**“ Isto tako piše car Lav Mudri (886—911): „**Slovjenski narodi jesu čestiti i slobodni, te jih nitko ne može nagovoriti na robovanje i podaničtvo.**“

Medju najstarije ustanove naroda slovjenskih spada i ta, da Slovjen bio on zatvoren ili zarobljen, bio u čijoj mu drago vlasti, čim bi stupio na zemlju slovjensku, odmah bi prestao biti robom, niti je itko više imao prava na njegovu osobu. Isto tako bijahu i naprama inozemnikom čovjekoljubivi, a njegovanje staraca, nemoćnika i siromaka bijaše obća kriepost Slovjena. Neobičnu prijaznost prama prihodnikom i gostom, koju su domaći zakoni kao dužnost nalagali, te je i do današnjega dana ostala značajnom crtom Slovjena u obće, a napose nas Hrvata i Srba, hvale i slave najveći protivnici Slovjena kao Maurikij, Helmold i drugi.

Vjersko i intelektualno stanje.

Ako u čem to su jamačno u vjerskom pogledu svjedočanstva o starih Slovjenih veoma manjkava. Stari pisci, koji su o Slovjenih pisali, bijahu većinom kršćani, pa su kao takovi smatrali za griešno pisati štogod o poganstvu Slovjena, tim više, kad je to ista katolička crkva zabranjivali. Zato i jesu svekolike viesti u tom pogledu veoma fragmentarne i površne, pače neistinite i navlaš izkrivljene; pa što je o to
no vanjštine vjere poganske; u

iste kao i u značenje mitusa nitko se nije upustio. S toga su nam u tom tim miliji oni rezultati, koje stičemo na polju iztraživanja narodnih umotvorina, kao što su pjesme, priče, poslovice, zagonetke itd., u kojih se odkrivaju ostanci staroga predkršćanskoga vjerovanja naših predja, te su se ustmenim predavanjem od otca na sina od sina na unuka sve do danas sačuvali. Već smo u drugom odsjeku, govoreć o narodnih pjesmah, mnogo koješta iz mitologije starih Slovjena iztaknuli, ovdje ćemo jošte u kratko napomenuti ono, što je za ukupnu i cjelovitu sliku od potrebe poznavati.

Po svjedočanstvu svihkolikih tradicija sastojala je prvotna vjera kod Slovjena, kao i kod ostalih arskih naroda, u o b o ž a v a n j u p r i r o d e. U prirodnih pojavih, kao i u tieku naravi, pri čem se najviše gledalo na ukaze neba, nazirao je i Slovjen, potaknut okolicom, koja ga okružavala, sve sama bića, mišljenjem i čuvstvom obdarena. Nekoja su ovih blagotvorno, a druga pogubno djelovala. Kako je već pojam božtva kod raznih naroda razne predstave stvarao te se u sijaset bogova i boginja razplinuo, tako je bilo i u Slovjena. I oni su imali množtvo bogova, koji ne bijahu ino van personifikacije jednoga boga t. j. nebeskoga, koji je ravnao sav sviet, i komu su kao članovi porodice svomu starješini bili podložni svi ostali bogovi. Ovoga boga nazivali su Rusi i Polabljani Svaroh, t. j. svod nebeski, sr. grč. οὐρανος, skt. svar, sl. svor. Ovaj bog svih bogova zvao se kod Čeha i Svèboh ili Svojboh, a taj naziv sačuvao se u najstarijih imenih mjestnih i osobnih. Budući da je od toga boga dolazilo sve dobro i zlo, zato mu bila pridjena dvojaka narav, dobra i zla, a to dade povoda nauci o dvajuh najviših bogovih. Prvoga zvahu Bogom κατ' ἐξοχήν, t. j. bićem jasnim, svietlim ili B i e l b o g o m, o što svjedoče mnoga mjestna imena u Českoj, Galičkoj Lužici i u Pomorju (baltičkom); drugomu pako pri-

pada ime česko Zloboh ili Ljutbog, Crnobog. Obojici se pripisivala jednaka moć. Ovo nam liepo potvrdjuju sve one na daleko raširene bajke o stvorenju svieta i čovjeka, u kojih je to karakteristično, kako djavol hoće da prevari boga. I u našoj već navedenoj pjesmi „Car Dukljan i krstitelj jovan“ isti je temeljni nazor.

Svarohova djeca napominju se: Sunce i Oganj, kojim se po jugoslovjenskoj bajci pridružuje treći brat Mjesec i sestra Zviezda predhodnica, koja se u večer zove večernicom a u jutro danicom. Kao što vidimo u grčkoj i rimskoj mitologiji, da ponajprije vlada Chronos i Uranos, a onda se Zevse kao najveći bog ukazuje, tako bijaše i kod Slovjena. Iza Svaroha vlada Sunce, koje se i Svarožić zove. Sunce kao pobjeditelj zime i tmine uživao je kod svih Slovjena najveći ugled, te su ga pojedina plemena pod raznim imenom štovala. Rusi ga nazivahu, kao što nam pjesme o puku Igorevu svjedoče, Dažbogom ili Dadibogom, t. j. darivaocem svjetla, a i sami su se držali za njegove potomke. Nadalje zvao se je i Hrs ili Chrs, Chors, Kries t. j. sjajni. Kao darivalac ljetne paše i zaštitnik goveda zvao se u Ruskoj i Veles. Polabljani štovahu ga pod imenom Triglava, kao gospodara neba, zemlje i podzemlja, predstavljajuć ga sa tri glave; osim toga zvali su ga i Svatovitom te ga kao tvorca četiriju godišnjih doba slikali sa četiri glave. U krajevih polabskih zvao se nadalje i Jarovít, Jutrbog, t. j. bog proljeća.

Povrh toga navadjaju pojedina vrela boga oluje i vjetrova kao: Stribog, Radgost, Gerovit, Porevit, Rujevit, Biesomar, a to su samo lokalna značenja jednoga te istoga sunčanoga boga, u koliko se sa svoje hude naravi očituje. Istovjetan sa sunčanim bogom ukazuje se i Perun, bog gromovnik, koji istom u kasnija doba na vidik dolazi. Isti sunčani bog bijaše s početka po svoj prilici i bog rata, kao što su grčki Apollo

atinski Mars ponajprije bili bogovi sunca, a onda rata; u težko, da se je on kao takav Davorom nazivao, jer je o noviji izum.*)

Veoma važno mjesto u slovjenskoj mitologiji zauimlje zemlja. Kada se s proljeća odieva zelenilom i kiti viećem, onda je polag starih pripoviesti zaručnicom oga Sunca, jer ju on oslobodi iz vlasti Zmajeve, Kostieve itd. Tada se ona kao boginja mladosti, krasote, jubavi i plodnosti zove Lada, a kao boginja proljeća Vesna, Deva, Devana, a mnogi ju zovu i Živa, prem e to po svoj prilici istovjetno s predjašnjim. Kao bogija ljeta nazivlje se i Ljetnica ili Zlata baba. Kada z proljetnoga boga sunčanog u drugoj polovici njegova godjšnjega putovanja postaje bog smrti, onda ga i njeova ženska pola vjerno sliedi; od božice života postaje ožica smrti, Morana, Marzana, Morena itd. od

*) Kad je talijanski pisac Abate Fortis, poznati prevodilac jesme „Hassan-aginice“ po Dalmaciji putovao, čuo je na jednom mjestu, gdje jedna žena svojoj čeljadi dovikuje: brberi, dora sreća, jaka pića! On ne poznavajuć jezika, rekne, da su u izazvani slovj. bogovi Brber, Davor, Jaka i Piko. Od to doba očelo se u nas Davorom nazivati boga rata, a davorijom vaku pjesmu, koja o ratu pjeva. — Rieč davor, davore, davori mnogo je u porabi bud u narodnih, bud u umjetnih pjesmah; n. p. Davor šaro, davor dobro moje! govori Kraljević Marko svomu konju šarcu u nar. pjesmah; ili Davor ebe djevojačka majko n. pj. sb. Stoj. Davor jesi mili kume, davoruj nam kolo. n. pj. kod istoga. Davor boro, sladki barjaktaru. Marj. pj. VII. st. 106. A davori a moj gospodaru Vnk. Kovč. str. 106. Ah davori, družbo mila, čujete li mjesta kleta, gdje neizmjerna naša sila minutoga pade ljeta. Gund. Osm. knj. VIII. st. 20 itd. — z svega toga vidi se, da se ova rieč rabi kao uzklik žalosti, sjee, ili nagovora, radosti itd. poput grčke rieči πόποι, koja se isto ako kao uzklik nalazi na mnogih mjestih Ilijade i Odysseje sr. l. 2, 272. Od. 1,32, itd. — Ista etimologija rieči „davor“ pokazue, da je to puki uzklik = da evo, da evore, gdje je posljedji dometak re postao iz prvobitnijega že; sravni ponjevare mj. ponjevaže; kolikore mj. koliko že; jere mj. ježe. Napokon da se etimologija ove rieči i zbilja praktično uporavljena nalazi, sravni primjer u robinji Hanibala Lucića skaz. 2.

Da 'vo (evo) je užicom stegnuta nazadu,
Ter mi pred tužicom uteći ne dadu.

koje je u kršćansko doba nastala nam dobro poznata mora

Osim ovdje pomenutih bogova i boginja bilo je jošte drugih božtva, koja u nižu vrst spadahu; dapače svaka obćina, pleme i rodstvo imalo je svoje kućne bogove itd. U obće može se reći, da su Slovjeni obožavali svukoliku prirodu. Personifikacije nebeske jasnote, sunca mjeseca, zviezde, toplije godišnje dobe itd. držalo se za bogove svietle, a obratno zimu, noć i tminu u obće za bjesove t. j. zle bogove, od čega i ostao trag u narodnoj pjesmi, koja pominje boga krvnika, a i inače veli se u nar. frazi: do zla boga. Vladanje bogova trajalo je od proljeća do jeseni, a preko zime vladahu bjesovi. Vjerovanje u bjesove proizvelo je u kršćansko doba razne utvore, kao: divove, zmajeve, vile, vilenjake sudjenice, usude, vještice itd., a to se sve do danas u tradiciji naroda sačuvalo.

Stari Slovjeni nastajahu molitvom i žrtvom izhoditi od bogova pomoć proti zlim duhovom. Žrtvu osobito goveda i ovce sažigahu na briegovih i u gajevih, gdje se nalažahu i kipovi bogova. Prikazivahu se medju tim i druge stvari, osobito poljski plodovi; nu nikad se ne žrtvovahu ljudi kao u inih naroda. — Prvotno ne bijaše kod Slovjena posebnog svećeničkog stališa. Žrtve bogovom doprinašahu starješine i kućni domaćine; ali ni hramova ne posjedovahu, već obrede svoje obavljahu u gradinah t. j. utvrdjenih mjestih, koje bi za rata služile kao tvrdjave, a u miru kao tržišta, sabornice itd. — S nabožnimi obredi bjehu skopčane i narodne svetkovine; ovih bijaše u godini mnogo, a izvor im valja tražiti u redovitih promjenah i pojavih prirodnih, u boju svjetla s tminom zime s ljetom, kojih uspomena i sada se jošte čuva u našoj koledi, kriesu, jarilu, kupalu itd., koje su pojedince već gore navedene.

Napokon stari Slovjeni vjerovahu takodjer u neumrlost duše, samo što mišljahu, da duša poslie smrti dug

o svietu tumara, dok se grieha oprosti. Mislilo se, da ljušina u grobu jošte nekako žive, dok sasma ne sagni-; pa zato bi se s mrtvacem jelo i pilo zakapalo. Pri-ivalište umrših zvalo se Nav. Tu je i bog sunčani ;anovao. Kao što kazuju stare poviesti, prelazila je duša :ebernim mostom u nav; u navi pako razlikovao se stan obrih od stana zlih ljudi; dobri bi dobili mjesto sjajno veselo, raj, t. j. prekrasnu zelenu livadu, koje se kra-)te ne mogahu dosta nagledati; zli su pako dolazili u ıjesto turobno, gdje su zločinci raznim načinom mučeni. o mjesto zvalo se pkl, pakao, kao što i danas.

Nastavak.

S nabožnim životom stoji u tiesnom savezu i inte-ktualno stanje naših predja, a to se riešava tim, kad ı pita, nisu li oni poznavali kakvo pismo, prije neg su rimivši vjeru kršćansku stupili na pozorište kulturne oviesti. I ovdje nam jezik razjasnjuje ono, što poviest ije vrstna odkriti. Rieč p'sati, pisati poznata je rim Slovjenom; to je dokaz, da su ju oni još u svojoj ıjednici poznavali. Istina pojam pisanja, koji se ovoj eči nadovezuje, ne bijaše negda onaj isti, koji i danas; ı ipak korien ove rieči nuka nas priznati, da su stari ovjeni i zbilja poznavali nekakvo pismo. Nu koje bijaše ı pismo?

Korien ove rieči pis ukazuje se i u inih jezicih ıdoevropskih, kao grčki πικ u ποικίλος = šaren; staro-dički piç u piçami = slikam; latinski ping u pin-ıre, pictor. Ako se s ovim sravni staroslovenski p'str', ski pstrij = variegatus prema našemu pisan, pr. pisana jaja, pisanice, pisanke, pisaljka po Vuku = ralo; to se onda ne može drugo pomisliti, van da je eč pisati prvotno naznačivala raznoliko slikanje. I ıdući da ponajprije nije se poznavalo ni masti ni crnila,

s kojim bi se slikalo, zato smo prisiljeni pomisliti, da je prvotno slikanje sastojalo u urezivanju raznih znakova, a tek poslie dobila je ta rieč svoje današnje značenje*). I zbilja bugarski črnorizac (monah) Hrabar, koji je živio u početku desetoga vieka i pisao medju ostalim o slovjenskih pismeneh, veli, da Sloveni prije ne imahu knjiga t. j. pismena, nego da crtami i rezami čitahu i gatahu, budući pogani bijahu. Znajuć, da su se svikoliki evropejski narodi jedino kroz Semite upoznali glasovnim pismom, ne možemo pogriešiti, kad reknemo, da se pod Hrabrovimi crtami i rezami moraju razumjeti slovjenske rune, kojimi su se i Germani poslužili, a rune bijahu neka vrst slikovna, figurativna pisma, koje se kod Germana istom oko desetoga vieka u glasovno pretvorilo.

Germani življahu u bližnjem doticaju sa Slovjeni. U duševnom životu ne bijahu oni puno različni od Slovjena. Germani smatrahu Slovjene za svoje učitelje. To nam potvrdjuje Edda, sbirka starogermanskih predavanja. Po njoj bijaše Odin ili Wodan vrhovni bog, praotac i praučitelj naroda germanskoga; on stanovaše blizu zemlje Vana (Wanahaim); s Vani življaše u miru i ratu, te se jedva kašnje u Skandinaviju preseli. U tih predavanjih ukazuju se Vani kao mudri medju bogovi i ljudmi, a iz njihove krvi potiče normanska boginja Vanadis (Freja) t. j. boginja ljubavi, prijateljica i zaštitnica pjesama i pjesnika. Vani imadjahu takodjer svoje pjesme i svoje pismo, koje zvahu runir, a odtud Wenda-runir. Da se pod Vani u Eddi ne može drugi narod razumjeti, nego vendički t. j. slovjenski, o tom je već na početku ove knjige govoreno. Dapače po svjedočanstvu Ditmara merseburskoga biskupa, koji je polabskim Slovjenom početkom XI. vieka rieč božju propoviedao, bijahu

*) Grčka rieč γράφειν značila je takodjer ponajprvo rezati znakove; pod tim značenjem dolazi u Ilijadi; medjuto gledaj Curt. Grundzüge str. 156 i 170.

glasovitom i sjajnom poganskom hramu u Rhetri na
ımirih urezana imena svakoga pojedinoga boga. Prem
ı ne napominje, kakovimi pismeni bijahu urezana ona
ıena, ne možemo ipak drugo pomisliti, van da to bijahu
ıne, koje su se u poganštini po svuda rabile te se uve-
ınjem kršćanstva novim pismom zamienile.

Ne može se dakle podvojiti, da su uz Grmane imali
Slovjeni svoje rune, a to se bar o sjevernih baltičkih
lovjenih može za izvjestno kazati, kao što je to doka-
ıno i za ine narode, naime Gothe, Normane, Franke i
nglosase. Samo se pita, da li su i južni Slovjeni, ime-
ice Hrvati kakvo pismo poznavali.

Konstantin Porphyrogenita, koji, kako je već na
očetku ove knjige kazano, najviše pisaše o Hrvatih i
rbih, napominje negdje u pomenutoj knjizi, da su Hr-
ıti god. 635. sklopili ugovor s rimskim papom ı vla-
ioručnim pismom (τὸ ἰδιόχειρον) obvezali se, da neće
igda oružjem na tudje zemlje navaljivati. Kakovo bijaše
ı pismeno obvezanje, kojim jezikom, kojim li pismom
isano? o tom Konstantin ništa ne govori. Prem okru-
ieni pisac nije bez mana u svojem opisivanju, ipak ne
ıa razloga, zašto ovoj viesti ne bismo vjerovali, osobito
ıd znamo, da se i u istih papinskih listovih mnogo
ovori o uzkom onom odnošaju med rimskom stolicom
pokrštenimi Hrvati. Nedopuštajuć nimalo, da bi se pod
lastoručnim pismom Hrvata moglo razumjeti pismo
tinsko, na koje oni odına iza pokrštenja nisu ni mogli
iviknuti, reći nam je, da su to bile slovjenske rune, koje su
smislu Hrabrovih crta i reza i naši pradjedovi poznavali*).

*) Ovom zgodom pada nam i nehotice na um, da je hrvat-
a ugoljasta glagoljica u prvobitnom svojem obliku mogla sači-
ati slovjenske rune kao slikovno pismo, koje je poslie sv. Kyrill
glasovne pretvorio, davši joj oblik za pisanje spretniji, a to je
ožda okrugli oblik, tako te se Kyrill uslied toga nazvao obret-
kom slovjenskoga pisma, kao i Wulfila kod Germana, koji je
ırmanske slikovne rune pretvorio u glasovno-gotičko pismo. —
ıleografička studija pokazuju doduše, da se je hrvatska ugolja-

Iste rieči crta i reza jesu istovjetne te znač fissura, incisura na latinski. Ime čr'ta ili čara ima korien čar ili kar, koji s pritvorkami *t* i *b* dieli se u četir grane; črt-ati, krt-ati (čarb-iti), čarba, karb Toli čr't koli kr't prema sanskr. krt, litv. kirt zna menuje scindere, findere; a čr'ta = čara = fissura incisura, dakle črta = čara = reza. Korien kar odziv lje se takodjer u grčkom κείρειν incidere, κεραία, line (crta), χαράττειν, incidere. Korien kar s pritvorkom dolazi i u lat. scribere, odakle se vidi, da je korien ča ili kar indoevropskoga poriekla. Nu čari znamenuj takodjer grčki περιέργα, lat. artes magicas; s toga hrv čarati, čarovnik, čarodjej itd.

Budući da su se črte i reze urezivale ponajviše drvo, a za ovo rabila je većinom bukva, od koje bi s djelali prutovi ili štapovi, rovaši ili daske, kao što nam potvrdjuje kraljodvorski rukopis, u kojem se napominj daske pravdodatne, zato je kod nas rieč „buki" istovjetna sa crtami i rezami = litera, γράμμα, kao kod Grmana: Buch-stab, run-stafr = runstab. S crtam i rezami stoje u mističkom savezu mnoge rieči u slovjenstini, tičuće se osobito čaranja i gatanja. — Ka što je poznato, poganstvo tražilo je u prirodi sakriti tajnu duhovnoga svieta; s toga je težilo, da putem prirode govori s duhovnim svietom. t. j. da gata. Ovdje žubor potočića; ondje šum svetoga stabla; ovdje polet ptica ondje goruća vatra itd. bijahu posrednici toga duhovnog razgovora. Nu najradje gatalo se putem posvećenih štapova i pruta. koji su se i ždriebi nazivali. Gatanj

---

sta glagoljica istom kašnje u 14 i 15. vieku do podpuna uglojast oblika razvila, a što je pred tim, to se primiče više okruglo obliku. To nam daje povoda pomisliti, da su i Hrvati istodobn sa ostalimi Slovjeni poprimili okruglu glagoljicu; ali su ovu ond opet počeli do uglasta naime domaćega oblika dotjerivati. — ostalom pitanje o obretu slovjenskoga pisma očekuje i danas još svoje konačno riešenje.

zauzimaše glavno mjesto ne samo u misirskom, skitskom, nego i italskom, germanskom i slovjenskom bogoštovju. Ovo sastojaše u ždriebanju t. j. hitanju ždriebij, na kojih bi se naznačile znamke, nota, tako da se jedan ždrieb od drugoga razlučivao; hitalo se pako na sreću, očekivajuć, da će se ždriebi onako već poredati, kako je potrebno, da se volja božja odkrije. Pri tom je kao Germanom tako i Slovjenom služio sveti konj, koji se po tvrdnji Tacitovoj (Germ. 10.) na javne troškove uzdržavao. Kad bi konj hrzanjem istu kob proricao, kao i ždriebi, tada bi se to smatralo srećom. Ovaj savez izražen je za čudo u istom jeziku: naše ždrieb i ždriebac, rusko žrebij i žrebja, česko hreb, hrebec znači na latinski; sors i pullus equinus; isto i konj mjesto kob-nj prema kob, kao što se vidi u rieči: kobila.

Rune dakle, crte i reze bijahu znakovi urezani u kamen ili drvo poput prutova, kojimi se tumačila tajnost gatanja ili čaranja; a ovo razumievahu pojedine samo odabrane osobe, koje se nazivahu knezi, čarobnici, vrači, vlsi, bajnici, knjižnici, bukari, kuznenici i gataoci, riečju, to bijahu narodni svećenici. Vrhovno svećenstvo bijaše sjedinjeno s vrhovnom državnom vlasti u osobi kneza, koji bijaše vrhovni bukar i knjižnik. Zato veli Palacky (Děj. čes. I, 191.) „Ime knez u starih Slovjena prvobitno znači takova ljeha ili starješinu, koji ujedno obnašaše službu nabožnu. Nabožnstvo, kako svuda, tako i u starom Slovjenstvu osnivaše se na nasliednom predavanju stavnoga, poučnoga, bogoslovnoga sustava; a dok se pismo ne razširi po cielom narodu, jamačno imaše se ovo predavanje čuvati marljivo u nekih odabranih obiteljih tim više, čim veći upliv imćilo jim u narodnih skupštinah u obće; zato ne ima dvojbe, da je rieč knez u Slovjena izvorno i korienito spojena s riečju knjiga.“ Na to nadovezuje Rački u slovj. pismo str. 49.): „Ovo isto potvrdjuju rieči, koji-

ma do danas Česi i Poljaci nazivlju svetjenika i kneza*). Krštjanstvo napokon izbrisa iz čela knezu svećenički značaj; ali uzčuva mu državnu vlast, te istu rieč sahrani od propasti, dočim čarovnik, vrač vlъhvъ, balij, guslarz, kъznьnikъ, gatalac, ostade jedino u ustih puka. kao sablazni s vrhučovječanskom vlasti. Ove rieči, koje izvorno imadu jednako mystično znamenovanje, označivahu po svoj prilici razne čine i dostojanstva u poganskoj hierarhii kod staroga Slovjenstva, kojoj na čelu stajaše knez plemena."

Označiv ovako i raztumačiv sve one stihije, koje Hrvate i Srbe karakterišu, moramo priznati, da su pobožnost, prostodušje, ljubav prama domu i kući, sloboda i ravnopravnost obitelji, gostoljublje glavne crte u značaju našega naroda. Pridodav k tomu njegov najstariji način života, moramo priznati, da je on od obstanka svojega vazda uživao neku kulturu, dakako ne kulturu u smislu današnje ili negdašnje grčke i rimske naobraženosti; već kulturu prirodnu, do koje je došao svojim umom, načinom života i uticajem zemljištnim i inim okolnostmi. Ova kultura zrcali se u njegovih umotvorinah i u običajih, koje su članovi obitelji znali do dana sačuvati, prenašajuć ih od otca na sina, od sina na unuka tako te možemo s malom promjenom reći ono isto, što je latinski pjesnik Ennij negda o Rimu rekao: „moribu antiquis res stabat et (viris)."

---

*) Čes. kniže, = princeps, kněž = sacerdos; pol. ksiaze = princeps, ksiadz = sacerdos. S ovim stoji u savezu njem. kuneng, kunig = König.

KAZALO SADRŽAJA.

Prvi odsjek.

Historičko-etnografske crte.

Glava I.

Glava II.

Hrvati i Srbi.

Drugi odsjek.

Tradicionalna književnost.

Glava III.

Narodne pripoviedke.

Glava IV.

Glava V.

Narodne pjesme.

Strana

Glava VI.

Starina narodnih pjesama.

Glava VII.

Realna strana narodnih pjesama.

Glava VIII.

Formalna strana narodnih pjesama.

Treći odsjek.

Izvodi tradicionalne književnosti.

Glava IX.

Kulturni zametci najstarije dobe.

DATE DUE

DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD